

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ**

**ЎУВАСОЙ ТАДБИРКОРЛИК-ИЛМИЙ
ИШЛАБ ЧИҚАРИШ МАРКАЗИ**

**М. ШАРИФХЎЖАЕВ, Е. АБДУЛЛАЕВ,
Ю. Т. ДОДОБОВЕВ.**

МИЛЛИЙ СЧЕТЛАР ВА ИҚТИСОДИЙ БАЛАНСЛАР

(Ўқув қўлланмаси)

Тошкент - 2003 й.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ЎУВАСОЙ ТАДБИРҚОРЛИ-ИЛМИЙ ИШЛАБ
ЧИҚАРИШ МАРКАЗИ

М.ШАРИФХЎЖАЕВ, Е.АБДУЛЛАЕВ,
Ю.Т.ДОДОБОВ

**МИЛЛИЙ СЧЕТЛАР
ВА
ИҚТИСОДИЙ БАЛАНСЛАР**
(ўқув қўлланмаси)

Тошкент - 2003

65.052
У 268

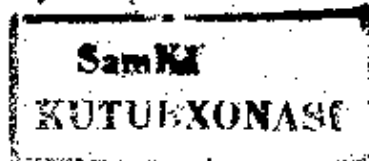
М.Шарифхўжаев, Е.Абдуллаев, Ю.Т.Додобоев
Миллий сўётлар ва иқтисодий баланслар.
Ўқув қўлланмаси. Тошкент, 2003 йил.

Қўлланма Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги ҳамда «Кадрлар тайёриаш Миллий дастури» тўғрисидаги Қонунларга мувофиқ ёзилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан олий ўқув юртлири талабалари учун ўқув қўлланмаси сифатида тавсия этилган

Тақризчилар: иқтисод фанлари номзоди Б.Холмирзаев
иқтисод фанлари номзоди М.Тожибоев

477200

СЎЗ БОШИ

Миллий счётлар ва иқтисодий баланслар - ҳозирги замон макроеқтисодий таҳлилининг асосидир. Миллий ҳисобчилик (ҳисоб-китоб яратиш) иқтисодий статистиканинг марказий бўғини сифатида бозор иқтисодиётининг макростатистик модели бўлиб хизмат қилади.

Ушбу амалий қўлланма студентларга миллий ҳисобварақлар тизимнинг категориялари, алоҳида олинган иқтисодий балансларнинг категорияларини яхшироқ тушуниб етишда, статистик тадқиқотнинг илмий асосларини қўллашда ва статистик кўрсаткичлар ортидаги реал иқтисодий жараёнларни кўра билишда ёрдам бериш мақсадида ёзилган.

Амалий қўлланмада бир тишли масалалар ҳамда уларнинг ечими бўйича услубий кўрсатмалар берилганлиги сабабли у ўқитувчилар учун ҳам аҳамиятлидир.

Амалий қўлланма ўқувчиларнинг умумиқтисодий фанлар ва иқтисодий статистика фанларининг мазмуни билан танишиб чиқишлари ҳисобга олинган ҳолда тайёрланган.

Ҳар бир бобнинг таркиби тузилаётганда даставвал ҳозирги замонавий макроеқтисодий статистиканинг асосий категориялари берилди ва аналитик ишда қўлланадиган кўрсаткичлари ҳисоблаб чиқиш методологияси (услуби) берилди. сўнгра эса мустақил ишлаш учун масалалар ва тестлар келтирилади. Бир қатор масалаларни етишда ўқувчилар таҳлилининг статистик усулларини эгаллаш қобилиятларини намоён қила билишлари, шунингдек алоҳида олинган кўрсаткичларни ҳисоблаб чиқишда замонавий компьютерлардан фойдалана олишларини кўрсатишлари даркор.

Амалий қўлланма уч қисм ва олти бобдан иборатдир.

Унинг биринчи - «Миллий ҳисобварақлар» қисмида миллий кўрсаткичлар тизимининг туб моҳиятини аниқлатувчи-яъни ички маҳсулотни ҳисоблаб чиқаришнинг моҳиятини, асосий қондалари ва усулларини очиқ берилган.

Товарларни ва хизматларни ишлаб чиқаришнинг тармоқлараро баланси (ТАБ).

Иккинчи қисм - «Иқтисодий баланслар»да меҳнат ресурслари ва ишчи кучига қилинадиган харажатлар баланси:

милий бойликлар ва асосий жамғармалар баланси;
тўлов баланси;
савдо баланси баён этилди.

Учинчи қисм - «Бир типли масалаларни ечиш бўйича ус-
лубий кўрсатмалар ва ечим жавоблари» қисмида амалий қўл-
ланмада қўшимча тушунтиришлар келтирилган.

Чекланган миқдордаги ҳал қилувчи кўрсаткичларни ва
муносабатларни бевосита белгилаб макроиқтисодий сиёсатнинг
тўғри танланганлиги тўғрисида фақат хўжалик юритувчи су-
бъектлар (давлат) келтирилган бир типли масалаларнинг
ечими, жавоблари ва ечиш юзасидан назарда тутган қарор-
ларни қабул қилганлари ҳақида ишонч ҳосил қилингандагина
сўз юритиш мумкин. Бозор шароитида хўжалик юритиш усул-
ларининг моҳияти шундан иборатки, давлат иқтисодиётни та-
раққий эттиришнинг аниқ мақсад ва вазифаларини белгилаб
туриб, бир вақтнинг ўзида хўжалик юритувчи субъектларга
нисбатан иқтисодий рағбатлашларининг ва чекловларининг ти-
зимини ҳам ишлаб чиқади. Давлат хўжалик юритувчи су-
бъектларни маълум бир иқтисодий ва молиявий шароитларга
қўяр экан, уларни корхоналарнинг ўз манфаатларига ҳам,
жамият манфаатларига ҳам жавоб берадиган қарорларни қа-
бул қилишларига рағбатлантирмоғи даркор. Ўзбекистон Рес-
публикаси тараққиётининг стратегияси айни шу заминда қу-
рилмақда.

Бундан ташқари хўжалик юритувчи субъектларнинг
қандай йўл тутишлари уларнинг асосий функцияларини (иш-
лаб чиқаришни, истеъмол қилишларини, тақсимотни ва б)
молиялаштиришнинг (молиявий таъминотининг) тўғри ташкил
этилганига боғлиқ бўлади, молиялаштириш эса муайян турда-
ги ресурсларнинг ҳаракатига таълуқли бўлган асосий чеклов-
лар билан четаралаб қўйилган бўлади:

Шундай экан иқтисодиётнинг мувозанати бўлишини
таъминлаш фақатгина давлат билан хўжалик юритувчи су-
бъектлар ўртасида бутун жамият манфаатларига жавоб бера-
диган ўзаро ҳамкорликнинг механизминини ишлаб чиқиш эмас,
балки бу механизмни маблағ билан таъминлашни ҳам тақозо
этади. Шу билан бирга молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёж-

лар билан маблағларнинг мавжудлиги ўртасидаги номутаносибликни бағ்தараф қилиш бўйича кўриладиган чоралар чуқур англаб етиши ва аниқ мақсадларни кўзлаш хусусиятига эга бўлмоғи даркор, аке ҳолда бир тизимга эга бўлмаганлиги туфайли улар самарадорлигини йўқотишлари мумкин. Масалан, зарур бўлган ресурсларнинг аниқ ҳажмини ва улардан фойдаланишдаги устиворликларни билмаслик алоҳида олинган ҳалқ хўжалик номутаносибликларини чуқурлаштириб юбориши мумкин, бу эса ўз навбатида бир бутун ҳолдаги иқтисодиётнинг ҳолатига ёмон таъсир ўтказад.

Бошқача сўзлар билан айтганда муайян сабаб-оқибат алоқаларнинг тизимини очиқ-равшан кўрмоқ, хўжалик юритувчи субъектларнинг у ёки бу иқтисодий рағбат воситалари тизимидаги доираларда ўзларини тутишлари қонуниятлари ҳақида уларнинг молиявий оқимларини кузатиб туриш орқали тасаввурга эга бўлмоқ даркор.

Ўзбекистоннинг янги миллий ҳисобварақлар тизимига ўтаётганлигини ва унда иқтисодий тараққиётнинг даражаси ва ҳажмининг энг умумлаштирувчи кўрсаткичи иқтисодиётнинг барча тармоқларидаги қўшилган қийматларнинг йиғиндисидан иборат бўлган ялпи ички маҳсулот эканлигини инобатга олган ҳолда молиявий оқимлар тахлилини қўшилган қиймат асосида қуриш мақсадга мувофиқдир. У жамиятнинг, корхоналарнинг ва ташкилотларнинг молиявий ресурслари манбаълари бўлган қўшилган қийматнинг қисмини ишлаб чиқарилишини тақсимланишини ва ишлатилишини аке эттирмоғи даркор.

Маълум давлатнинг, корхоналарнинг ва ташкилотларнинг молиявий ресурсларининг асосини шу корхоналара ва ташкилотларнинг моддий соҳаларда барпо этадиган, хўжалик органларининг пулли хизматлар соҳаларида яратиладиган қўшилган қиймат ташкил қилади. Номоддий сферадаги ташкилотларнинг ва муассасаларнинг бепул хизматлар кўрсатадиган қисми (халқ маорифи, соғлиқни сақлаш, муҳофаа, фундаментал фанлар ва шу кабилар) молиявий ресурслар манбааларини барпо этмайди. Бунинг устига уларнинг харажатлари ва ривожланиши учун юқорида номлари тилга олинган моддий ва номоддий сферадаги хўжалик органлари томонидан барпо этиладиган ресурслар ишлатилади. ИЯМни тақсимлашнинг ҳозирда амал қилиб турган шакли I чизмада келтирилган.

Бундай мураккаб механизмнинг тавсифи етарли даражада реал бўлмоғи учун унда бир вақтнинг ўзида иқтисодийнинг фаолият кўришидаги барча элементлар иштирок этиши ва улар ўртасидаги ўзаро алоқа очилган бўлиши даркор. Шундай бўлган тақдирдагина кўриб чиқиладиган механизмни ифодаловчи қонуниятлар етарли даражада аниқлаб берилишига кўз тутилиши мумкин.

Ушбу мураккаб муносабатларни айнан акс эттирувчи қурол сифатида ҳар бир элементи сатр кўрсаткичлари учун даромадларни ва устун кўрсаткичлари учун харажатларни кўрсатувчи молиявий оқимлар матрицасидан фойдаланиш таклиф этилади. Бунда ушбу элементлар баҳолашнинг матрица сатрлари ва устунлари учун тевглиги таклиф қилинади, чунки гап бу ерда айнан бир нарса ҳақида фақат турли жиҳатлардан олиб қаралганда юритилади.

Принципал жиҳатдан олиб қаралганда бундай матрица фаолият кўраётган иқтисодий тизимнинг барча жиҳатлари: хўжалик бирликлари бажарадиган функциялар, керакли даражада гуруҳланган хўжалик бирликларнинг ўзлари, ушбу бирликлар бажарадиган операциялар, ушбу операцияларнинг мазмуни ва шу кабилар яққол кўриниб туриши даркор. Иқтисодий информацияларнинг бутун борлиги унда шундай тартибга солинадикки, натижада иқтисодий тизимнинг ҳар бир звеноси, ҳар бир хўжалик бирлиги ўзларига хос бўлган иқтисодий функциялари ва хўжалик алоқалари билан ўрин топади ёки ўрин эгаллаши мумкин бўлади. У молиявий ресурсларнинг тўлиқ қамраб олинишини ва уларни тақсимлаш каналларини тўлиқ қамраб олинишини таъминлайди, молиявий ресурсларнинг изчиллик билан ва ўзаро алоқадорликдаги ҳаракатланишини: уларнинг ҳосил бўлишини, пул маблағлари жамғармаларида сафарбар этилишини, тақсимланишини ва ишлатилишини акс эттиради.

Матрицани тузишдан кўзланган асосий мақсад - республика молия-кредит ресурслари оқимларини тўлиқ қайтадан тиклаш ва кўрсаткичлардаги ўзаро алоқадорликни аниқлаб топашдир. Гап шундаки халқ хўжалиги кўрсаткичлари фақатгина унинг фаолиятидаги у ёки бу томонларнинг хусусий тав-

сифи бўлибгина эмас, балки бир вақтининг ўзида қандайдир умумийликка эга бўлган ҳолда бир бутуннинг элементи ҳамдир ва у уларни бир томондан баланс таҳлилининг предмети (масаласини) ташкил қилувчи баланс тенглиги тизимида намоён қилади, бошқа томондан эса - баланс билан боғлиқ бўлмаган кўрсаткичлар алоқаси тизимида намоён бўлади.

Иқтисодиётнинг фаолият кўришидаги асосий халқ хўжалиги жараёнларида мувофиқ, уларнинг ҳар бирининг товарлар ва пул маблағлари ресурсларининг пул шаклидаги айланишидаги ўз хусусиятлари борлигини назарда тутган ҳолда, ҳозирги пайтдаги мавжуд бўлган статистик информацияларни гуруҳларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

* Хўжалик юритувчи субъектлар эса икки гуруҳга бўлинганлар:

* «Аҳоли» ва «Хўжалик ташкилотлари»,

* «Ишлаб чиқариш»;

* «Тақсимлаш»;

* «Пировард фойдаланиш»;

* «Ташиқ иқтисодий алоқалар»

Хўжалик юритувчи субъектлар эса икки гуруҳга бўлинганлар:

«Аҳоли» ва «Хўжалик ташкилотлари», улар I-ф, I-ТИА (қўшма корхоналар) ва товар биржаси) шаклида ҳисобот берадилар.

Бизнинг матрица жадвал кўришида қурилган бўлиб, улар сатр бўйича манбаалари кўрсатилади, устулар бўйича эса (кесимида) - уларнинг ишлатилиши кўрсатилади.

Қуйидагилар ажратиб кўрсатилади:

1. «Ишлаб чиқариш» смети. У молиявий ресурсларининг (МР) асоси бўлган қўшилган қиймат миқдорини кўрсатади.

2. «Тақсимлаш» смети. Унда молиявий ресурслар жамғармалари шаклландиган бирламчи тақсимлаш ажратиб кўрсатилади. Ушбу жамғармаларнинг номлари ва уларнинг шаклланиши манбаалари берилади.

3. Истеъмолга, жамғаришга ва бошқаларга «Пировард фойдаланиш» смети.

4. «Ташқи иқтисодий алоқалар» смети. «Ҳаммаси бўлиб» сатри, сальдо чиқарувчи сатр ва баланс.

Кесимда:

1. Кўшилган қийматни «Ишлаб чиқариш» смети, хўжалик органлари ва аҳоли ажратилган ҳолда кўрсатилади.

2. Кўшилган қиймат манбаалари бўйича баланс фойдаси, соф солиқлар ва кўшилган қиймат ресурслари кўринишида «Тақсимлаш» смети, нобюджет жамғармалар ажратиб кўрсатилади.

3. «Пировард фойдаланиш» смети, давлат бюджети, нобюджет жамғармалари, кредит-банк ва сугурта ташкилотлари ихтиёрига қолдириладиган ресурслар ажратиб кўрсатилади.

4. «Ташқи иқтисодий алоқалар» смети, «Жами» сальдловчи устуи ва баланс.

Ҳар бир сает ўзининг сатрдаги ёки стундаги жойлашуви-га кўра турлича информацияларни аке эттиради ва маълум бир саноқларга, у саноқлар ҳам ўз навбатида ўзларининг бошқа саноқларига эга бўлиши мумкин ва ҳ.к. Агар сатр бўйича ресурс қандай шаклланиши кўрсатиладиган бўлса, устуи бўйича ресурснинг нималарга ишлатилиши кўрсатилади.

Бундай саноқларни локал баланслар кўринишида (давлат бюджети (ДБ), аҳолининг пул даромадлари ва харажатлари баланси кўринишида (АПДХБ) ҳисобларни (саноқларни) олиб борувчилар матрицанинг алоҳида таркибий қисмларига айланиб қоладилар ва унда иқтисодий мазмунига кўра бир турдаги параметрларга бирлашадилар. Натижада у бир-бирларининг устига терилган бир қатор локал халқ хўжалиги балансларининг интеграциясини (бирлашувини, туташиб кетишини) ва иқтисодий айланимларни аке эттирувчи бошқа маъбаъларни ташкил қилади.

Саетларни кўчириб ўтказишда (ҳисоблаб чиқаришда) локал балансларининг ва бошқа манбааларининг ўзаро алоқадорлигини аке эттирувчи информациялар ёзиб киритилади. «Бўшлиқларнинг иштирок этиши метедологик жиҳатдан ўзини оқлайди, яъни балансининг барча саетлари (саноқлари) бир-бирлари билан ўзаро алоқадорликда бўлавермайди. Масалан

«Ишлаб чиқариш» счегидаги айнаи қайси хўжалик юритувчи субъектлар ҳисобидан халқ хўжалигининг жами қўшилган қиймати шаклланишига кўрсатувчи сатр хўжалик субъектидан кейинги «аҳоли» саридаги устулар бўш бўлади, чунки бу жадвалда мазкур хўжалик юритиш субъекти охириги ўрида туради. Устулар бўйича мазкур счеги биз томондан киритилган ҳар бир хўжалик субъектининг қўшилган қиймати таркибининг қанча эканлигини энди кўрсатиб туради.

«Тақсимлаш» счеги икки саноқдан иборат бўлади, улардан бири устулар бўйича қўшилган қийматнинг билвосита солиқлар, балансида фойда ҳаққи, эскириш ва таннархнинг бошқа қисмлари кўринишидаги бирламчи тақсимотини, сатр бўйича эса хўжалик субъектлари бўйича кўрсаткичларни тақдим қилади.

Иккинчи ҳисоб (саноқ) сатрлар бўйича аҳолининг хўжалик ташкилотларининг, давлат бюджетининг, нобюджет ташкилотларининг, банкларнинг ва бошқа кредит институтларининг, сугурта ва бошқа ташкилотларнинг пул жамғармалари кўринишидаги молия ресурсларини шаклланиши жараёнини кўрсатади, устулар бўйича эса пул жамғармалари бўйича бирламчи ресурсларнинг тақсимланиши йўналишларини кўрсатади.

«Пировард фойдаланиш» счеги сатрлар бўйича ресурсларнинг қандай йўналишлар бўйича харажат қилинганлигини (истеъмолга, жамғармага ва бошқаларга), устулар эса пул жамғармаларининг ўзаро ва пировард фойдаланишга қайта тақсимланишини аниқ эттиради.

«Ташқи иқтисодий алоқалар» счеги давлатнинг «бошқа олам» нуқтаи назаридан даромадларини тақдим қилади. У операцияларнинг жорий, капиталларнинг ҳаракатланиши) турлари тарафидан туриб айрим аниқликларнинг киритилишини талаб қилади.

Матрицанинг ўзи шартли маълумотлар билан 2 тизмада келтирилган.

У қуйидаги саволларга жавоб беради:

* молиявий ресурслар таркибини нималар ташкил қилади (молия ресурсларининг барпо этилишига асос бўлиб хизмат қилувчи ялпи ички маҳсулотнинг қисмини таркби);

* молия ресурсларини (МР), пировард ишлатиш ҳам қўшиб олинганда ўзаро қандай тақсимланади.

Мазкур механизм ёрдамида қуйидагиларни амалга ошириш мумкин:

* хўжалик органлари ва аҳолининг ихтиёрида қоладиган даромад билан давлат бюджетига, нобюджет жамғармаларга, молия-кредит институтларига ва шу кабиларга молиявий ресурслар тариқасида келиб тушадиган даромадлар ўртасидаги нисбатни аниқлаш - бошқача қилиб айтганда тақсимот муносабатларининг, ишлаб чиқариш натижасини ва унинг фойдаланишини аниқлаш. Бу жамиятнинг молиявий потенциални аниқлашда реал замин (база) бўлиб хизмат қилади:

* иқтисодий бошқарувнинг асосий механизмларини (солиқларни, фойдаланишнинг тақсимланишини ва х.к.) кўрсатиш;

* айрим локал балансларнинг манбаъларини ва сарфланиш йўналишларини аниқлай билиш.

* пировард фойдаланишнинг йўналишларини ва уларнинг манбаъларини шакллантириш.

Бир неча локал балансларни тавсия этилаётган шаклда уларнинг даромад ва харажат қисмларини бир-бирларига нисбатан кўндаланг қўйиш йўли билан ушлаб қолиш (интервюлаш) яна бир қатор устуңликларни барпо этади. Гап шуандаки, локал балансларни матрица шаклидаги ягона балансга қисмлар кўринишида киритиладиган бўлса, биринчидан, ҳар бир қисм бўйича молия-кредит маблағларининг айланмасини аниқлаб олиш ва таҳлил қилиш имконияти туғилади, иккинчидан эса, локал баланслар ўрталарида пайдо бўладиган ўзаро алоқадорликлар бир маънога эга бўлган мазмунни ва миқдор жиҳатидан аниқликка эга бўлиб қоладилар, бу эса таҳлил чегараларини, харажатларни қошлаш, истеъмол қилиш ва жамғариш жамғармаларини қайта тақсимлаш мақсадида ЯИМни қайта тақсимлашнинг молия-кредит механизмининг ролини кенгайтиради. Бошқача қилиб айтганда бир матрицада бир қатор локал балансларнинг кўрсаткичларини бирга қўшиб акезтириш унда молия ресурсларининг хўжаликнинг ичидаги

айланмаси (обороти) оқимларини (корхонанинг ўз манбаалари ҳисобидан қилган харажатларини), шунингдек субъектларнинг юқори ташкилотлар билан ижтимоий, банк ва сугурта муассасалар билан бўлган иқтисодий алоқаларини акс эттириш ва алоҳида қилиб ажратиш олиш имконини беради.

Молия оқимини матрица кўринишида тақдим қилишнинг иккинчи бир устунлиги шундаки, унинг ёрдамида қайта тақсимлаш жараёнлари ҳисобга олинган ҳолда ҳосил қилинган ва сарфланган ресурслар оқимининг шаклланишини ва ишлатилишини ўтмишга назар ташлаган ҳолда таҳлил қилиш мумкин бўлади, бу эса уларнинг хажм ва тиркибидаги ўзгаришларни, шунингдек уларнинг келгусидаги динамикасини (ўзгаришини) белгилаб берадиган асосий омилларни аниқлаб олиш имконини беради. Матрица хўжалик юритувчи субъектларнинг қандай қилиб республика мустақиллиги шароитида ўз тараққиётларини фақат унинг ҳудудида шаклланаётган молия маблағлари ҳисобидан амалга ошираётганликларини, бу орада молия-кредит тизимининг бошқа бўғинлари билан ҳисоб-китоб қилаётганликларини кўрсата олади.

Талаб билан таклифни мувозанатга келтирувчи механизмни айнан бир ҳил шаклда акс эттирадиган ушбу матрицанинг қўллаш давлатнинг барқарорлаш тирувчи сиёсатини ишлаб чиқишда наф келтириши мумкин. Бу ҳолда давлат бошқаруви тизими фақатгина таркиб топган моддий-молиявий нисбатлар тўғрисидагина ишончли манзарага эга бўлиб қолмасдан, макро миқёсда амалда мавжуд бўлган молия ресурсларининг борлигидан келиб чиққан ҳолда тўлов қобилиятига эга бўлган талабни тутиб туришнинг муҳим индикаторини ҳам қўлга киритади. Ахир матрица ҳисоб-китобларнинг ёпиқ тизимдан иборат бўлиб, унда бевосита алоқа билан бир қаторда акс алоқа ҳам - молия ресурсларнинг мавжудлиги бўйича чекловлар ҳам акс эттирилади.

Шундай экан ушбу матрица, биринчидан, иқтисодий ривожланишнинг дастурларини тузишда статистик ва услубий асос бўлиб хизмат қилади, иккинчидан эса халқ хўжалиги миқёсда асосий локал баланслар учун хизмат қилади, учинчидан эса турли секторларнинг иқтисодий шарт-шароитларнинг ўзгариши натижасида бир-бирлари билан алоқадорликларини аниқлаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Энди эса 2 тизмада тасвирланган матрицага мувожаат қиламиз.

Ундан кўришиб турибдики, кўриб чиқилаётган даврда молия ресурсларининг асосида 278906 birlikдаги қўшилган қиймат ташкил қилар экан, у эса бирламчи тақсимот босқичида қуйидагиларга бўлиниб кетади:

* билвосита солиқлар - 48249,8;

* баладс фойдаси - 86770,1;

* иш ҳақи - 53173,7;

* иш ҳақисиз таанарх - 90712,6.

Молия ресурсларининг жами суммасидан хўжалик органлари ва аҳолига тегишлича 227642,7 ва 51263,3 birlikни ташкил қилади. Шундан кейин биричи тақсимот натижаси пул жамғармаларига кўра бўлиниб кетади. Жумладан, 55998,7 ҳажмдаги фойда хўжалик органи ихтиёрида қолади, 30771,4 birlikдан иборат қисм эса бюджетга ўтказиб берилди, бюджетга шунингдек билвосита солиқлар ҳам ўтказилади. Таанарх ресурслари қуйидаги тарзда тақсимланган:

* 53173,7 хўжалик органларининг ишчи хизматчиларига иш ҳақи кўринишида «аҳолига» ўтказиб берилди.

* 16812,9 - хўжалик органи томонидан маҳсулотнинг таанархига киритилган амортизация (эскириш)га ажратмалари ва ижтимоий дастурлари ресурслари суммасидир:

* 17135,5 иш ҳақиға ҳисоблаб чиқарилган маблағ суммаси - нобюджет жамғармаларға ўтади.

* 5003 - ер, сув ва бошқалар учун ундирилган солиқлар - давлат бюджетига ўтказиб берилди;

* 495,9 суғурта ташкилотларига ўтади;

* 51263 - якка тартибдаги ва хусусий мулкдан олинадиган даромадлар булар тўла-тўқис аҳолининг ўзида қолади.

Айни шу тариқа устулар бўйича буздан кейинги тақсимотлар, шу жумладан пировард фойдаланиш тақдим этилган.

Энди ресурсларининг шаклланишини кўриб чиқамиз. Бирламчи тақсимотдан кейинги босқичларда келиб тушадиган асосий тушумларға хўжалик органларидан 408,6 birlik, но-

бюджет жамғармаларыдан 59,8 бирлик, бөшқа тушумлардан эса 398,1 бирлик ва солиқлар, мажбурий тўловлар кўринишидаги аҳолдан ушдириладиган тушумлар 9214 бирликни ташкил қилады. Айни шу тариқа бөшқа сатрлар ҳам кўриб чиқилиши мумкин.

Кўриб турганимиздек матрицанынг ҳар бир кўрсаткичи ушнг оддийгина миқдор ўлчагичи бўлиб қолмай, тегишли субъектдан олиш механизмини ҳам (солиқларни, кредит ресурсларини, субвенцияларни ва шу кабиларни) аке эттиради.

Сальдоловчи (жамини чиқарувчи) устуниг маълумотлари катта қизиқиш уйғотади. Масалан, давлат бюджети 8971,4 бирликдаги, нобюджет жамғармалар 4924,4 бирликдаги тақчилликларга эга бўлиб турган бир пайтда аҳоли, хўжалик органлари, кредит ва суғурта институтлари ортқиқта маблағларга эга бўладилар. Демак, давлатнинг молия потенциалидан бирмунча рационал, яъни мақсадга мувофиқ фойдаланиш имкониятлари мавжуд экан.

Молиявий ресурслар йиғиндисининг ҳисоб-китобини ишлаб чиққач тахлилий ишлар кўламини бирмунча кенгайтириб юбориш мумкин. Бу бозор муносабатларини бозор шариғтида ривожлантиришнинг заруратини: молиянинг хўжалик жараёнларини тартибга солишнинг энг муҳим воситаси эканлигини инбатта олган ҳолда, республиканынг иктимой-иқтисодий тараққиётини бошқаришдаги таклиф этилаётган механизмининг аҳамиятини оширади.

I ҚИСМ

МИЛЛИЙ СЧЕТЛАР I БОБ

Ялпи ички маҳсулот - миллий счетлар тизимидаги марказий кўрсаткич

Миллий счетлар тизими (МСТ) - бозор иқтисодиёти категорияларида такрор ишлаб чиқаришнинг шарт-шароитларини, жараёнини ва натижаларини ифодаловчи бир-бирлари билан боғланган макроиқтисодий кўрсаткичларнинг, стандартлаштирилган классификацияларнинг (таснифланишнинг) тизимидир. МСТ - бозор иқтисодиётининг макроиқтисодий моделидир. Шу дамнинг ўзида МСТ - иқтисодий жараённинг турли жиҳатлари тўғрисидаги информацияларни тартибга келтириш усулидир. Бу маънода МСТ бозор иқтисодиёти тизими талабларига айнан тўғри келадиган мамлакат миқёсидаги статистик ҳисобнинг тизимидир.

Ялпи ички маҳсулот - миллий хўжалик фаолиятининг пировард натижаларини тавсифловчи яқиний йиғма кўрсаткичдир. ЯИМ миллий счетлар тизимининг марказий кўрсаткичидир.

ЯИМни ҳисоблаб чиқариш усуллари, МСТни қуриш методологияси каби умуман олганда иқтисодий ишлаб чиқаришнинг мазмунини ва чегараларини, иқтисодиётнинг таркибий тузилишини ва такрор ишлаб чиқариш механизмни тушунтириб берувчи сиёсий иқтисод хусусиятидаги ҳозирги замон концепцияларга (ғояларга) асосланади. Хусусан олганда иқтисодий ишлаб чиқариш концепцияси, ишлаб чиқариш фактлари назарияси, миллий хўжалиkning институционал таркиби тўғрисидаги тасаввурлар ва бошқалар ишлатилади. Миллий счетлар - бир-бирлари билан боғланган тармоқлар мажмуасидир. Иқтисодий ишлаб чиқариш маҳсулот шаклига кирадиган ёки хизматлар кўринишига эга бўлган иқтисодий неъматларни ишлаб чиқариш сифатида талқин қилишдир.

Амалда иқтисодий неъматларни ишлаб чиқариш соҳаси қуйидаги фаолият турларини ўз ичига олади:

* сотиш учун ҳам, хусусий истеъмол учун ҳам товарларни ишлаб чиқариш;

* ўзгаларга ўтказиш мақсадида молиявий бўлмаган хизматларни кўрсатиш;

* молия муассасаларининг (банкларнинг, сугурта компанияларининг ва шу кабиларнинг) фаолияти;

* давлат (бюджет) ташкилотларининг ва муассасаларининг жамиятнинг қарийб барча қатламларига кўрсатгандагина бозор муносабатлари билан боғлиқ бўлмаган хизматлари (бошқарув, муҳофаа, бюджетдан маблағ олувчи фан), шунингдек айрим фуқароларга кўрсатиладиган хизматлар (пулсиз ёки имтиёзли соғлиқни сақлаш, маориф ва бошқалар);

* уй хўжаликларига хизмат кўрсатувчи «нотижорат» ташкилотларнинг (партия, касаба иттифоқи ва жамоат ташкилотларнинг, диний ташкилотларнинг ва ҳ.к.) фаолияти;

* ҳақ эвазига уйда кўрсатиладиган хизматлар (ёлланма ошпазлар, боғбонлар, энагалар ва шу кабилар);

* уй-жой билан боғлиқ кўрсатиладиган хизматлар, яъни хусусий уйларнинг ва хонадонларнинг эгаларига хусусий истеъмоллари учун кўрсатиладиган хизматлар.

Аналитик мақсадларда миллий иқтисодиётнинг қуйидаги икки тармоғини (фаолиятлар турини) алоҳида қилиб ажратиб кўрсатадилар:

а) моддий ишлаб чиқариш (саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, транспорт, алоқа, савдо ва бошқалар);

б) номоддий хизматлар соҳаси тармоқлари (соғлиқни сақлаш, маориф, фан, бошқариш ва бошқалар).

Яъни ички маҳсулотни ҳисоблаб чиқаришни усуллари ижтимоий маҳсулотни ва миллий даромадни такрор ишлаб чиқаришнинг уч босқичига мос келади:

ишлаб чиқариш;

тақсимлаш;

пиروард фойдаланиш.

Ишлаб чиқариш босқичида (ишлаб чиқариш усули) ЯИМ ишлаб чиқариш бирликларининг - резидентларнинг ва маҳсулотларга

ва импортга солинадиган соф солиқлар (маҳсулотларга уларга берилган субсидиялар пули чегириб, тапшланганидан кейинги солиқлар)нинг ялпи қўшилган қиймати суммаси сифатида аниқланади. Ялпи қўшилган қиймат ялпи чиқариш ёки чиқариш билан (ялпи маҳсулот кўрсаткичи каби кўрсаткич билан) оралик истеъмол ўртасидаги фарқ кўринишида аниқланади.

Оралиқ истеъмол материаллари, хом ашёларни, ёқилғини, энергияни, ярим тайёр маҳсулотларни ва шу кабиларни харид қилишга ва кўрсатилган хизматлар ҳақини (транспорт, реклама, юридик хизматлар ва шу кабилар ҳақини) тўлашга қилинган жорий эксплуатация билан боғлиқ харажатларнинг йиғиндисига ҳисоблаб чиқарилади.

Мазкур кўрсаткичларни ҳисоблаб чиқариш методологиясига, айниқса ялпи чиқариш кўрсаткичига, кўплаб омиллар, масалан, тармоқнинг хусусиятлари, бозор муносабатлари даражаси (сатҳи) каби омиллар таъсирини ўтказди.

Тўрт гуруҳдаги тармоқларни (фаолият сфераларини) ажратиб кўрсатиш мумкин, жумладан:

- а) бевосита моддий неъматлар ишлаб чиқариладиган тармоқлар;
- б) муомала соҳаси тармоқлари;
- в) бозор хизмати соҳаси;
- г) бозорга боғлиқ бўлмаган хизматлар соҳаси.

Биринчи гуруҳга чиқаришга (ялпи чиқаришга) саноат мисолида реализация қилинган (тайёр ва ярим тайёр) маҳсулотлар ва поёнига етказилмаган ишлаб чиқаришнинг ўзгариши, шу жумладан реализация қилишга аталган, лекин реализация қилинмаган тайёр маҳсулотларга сўровнинг ўзгариши киритилади. Тармоқлардаги поёнига етказилмаган ишлаб чиқаришдаги ўзгаришлар ишлаб чиқариш цикли узок давом этадиган тармоқларда (қишлоқ хўжалигида, қурилишда, машинасозликнинг айрим тармоқларида) ҳисобга олинади.

Қишлоқ хўжалигидаги чиқариш (ялпи чиқариш) деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришдан таркиб топади.

Ўсимликёшпунослик (деҳқончилик) маҳсулотлари қишлоқ хўжалик экинларининг шу йилдаги ялли хосил қийматининг кўп йиллик экинлар маҳсулотларининг текисланиши қийматининг, деҳқончиликдаги поёнига етказилмаган ишлаб чиқариш қолиқлари суммасининг ўзгариши йиғиндилари сифатида аниқланади. Чорвачилик маҳсулотлари чорва ҳайвонларини ўстириш натижасида олинган маҳсулот қиймати суммаси сифатида (яъни чорва ҳайвонларининг туғиши, қорамолларнинг ва паррандаларнинг боқилиши ва яйловларда ўтлатилиши натижасидаги ўсини ва семиришидан олинадиган маҳсулотлар) ва чорва ҳайвонларидан хўжалик мақсадларида фойдаланиш жараёнида олинган маҳсулотлар (сут, тухум, жун ва бошқалар) қийматининг суммаси сифатида ҳисоблаб чиқарилади.

Қурилишдаги чиқариш (ялли чиқариш) қуйидагиларнинг қиймати суммаси сифатида ҳисоблаб топилади:

а) қурилиш, монтаж, геология-қидирув, бурғилаш ва лойиха-қидирув ишларининг;

б) поёнига етказилмаган қурилиш ишлаб чиқариш қолдиғининг ўзгариши;

в) бинолар ва иншоотлар капитал таъмирлашининг.

Агар қуйидагиларнинг қиймати ҳам жамланса айни шундай натижа хосил бўлади:

а) қурилиш тугатилган ва ишга туширилган объектларнинг (бунга жиҳозларининг ва бошқа харидларнинг қиймати кирмайди);

б) поёнига етказилмаган қурилиш ишлаб чиқариши қолдиқларининг ўзгариши;

г) биноларнинг ва иншоотларнинг капитал таъсири.

Иккинчи гуруҳда чиқариш (ялли чиқариш) савдо устамаси (реализация қўйилмаси) қиймати билан ўлчанади.

Савдо қўйилмаси (реализация қўйилмаси, яъни устамаси) реализация қилинган товарларнинг сотиш ва харид нархларининг қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) суммаси чегириб ташланганидан кейинги қийматлари фарқидан иборатдир.

Қиймат элементлари бўйича чиқариш савдо ташкилотларининг қилган муомала харажатлари билан олган фойдаларнинг (ялли даромадининг) фарқи суммаси сифатида ҳисоблаб чиқарилади. Бунда ёллаб ишлатилган транспорт харажатлари чиқариб ташланмайди. Ташқи савдо ташкилотлари бўйича чиқариш ички савдо ташкилот-

лари бўйича чиқаришни аниқлаш каби ҳисоблаб топилади, яъни муомала харажатлари билан фойда суммаси каби. Кўрсатилган сумма импортга солинган солиқ тариқасида талқин қилинади.

Учинчи гуруҳда - бозор хизматлари соҳасида чиқариш одатда кўрсатиладиган хизматлардан тушадиган пул қиймати билан тенглаштирилади.

Тўртинчи гуруҳда - бозор билан боғлиқ бўлмаган хизматлар соҳасида - чиқариш бундай хизматларни кўрсатадиган ташкилотларнинг фаолият олиб боришлари билан боғлиқ жорий харажатлар суммаси билан ўлчанади.

Тақсимлаш босқичида (тақсимот усули) ЯИМ суммаси (резидентларнинг - тақсимот билан шуғулланувчи ишлаб чиқаришларнинг) олган бирламчи даромадлари суммаалари минус ёлланма ишчиларга тўланган иш ҳақи, ишлаб чиқаришдан ундириладиган соф солиқлар, импортга солинган солиқлар (ишлаб чиқаришга солинган солиқлар ва импортга солинган солиқлар минус ишлаб чиқаришга ва импортга ажратилган субсидиялар) яъни фойда ва яъни аралаш даромадлар суммаси сифатида ҳисоблаб чиқарилади.

Маҳсулотдан пировард фойдаланиш босқичида ва миллий даромадни пировардда фойдаланиш босқичида (пировард фойдаланиш усули) ЯИМ қуйидаги компонентларнинг, яъни таркибий қисмларнинг суммаси сифатида аниқланади: товарларнинг ва хизматларнинг пировард истеъмоли, яъни жамғарма, товарларни ва хизматларни экспортни ва импортни сальдоси (қолдиги).

ЯИМни ва унинг компонентларини жорий нархларда доимий нархларга қайта ҳисоблаб қўйиш ишлаб чиқариш усули ва пировард фойдаланиш усули билан амалга оширилади.

Ишлаб чиқариш усули асосида ЯИМни доимий нархларда чиқариб олиш икки марталаб дефлятлаш усули деб аталади, чунки у даставвал яъни чиқаришни доимий нархларда баҳоланишини тақозо қилади, сўнгра эса оралиқ истеъмолининг доимий нархлари маромида баҳоланишини тақозо этади. Ушбу усулда ҳисоблаб қуйидагича амалга оширилади: доимий нархлардаги чиқариш минус доимий нархлардаги оралиқ истеъмоли

шлюс маҳсулотларга ва импортга солинган солиқлар минус маҳсулотларга ва импортга доимий нархларда берилган субсидиялар.

Пировард фойдаланиш усули бўйича доимий нархлардаги ЯИМ доимий нархларда баҳоланган пировард истеъмол харажатларидан, яъни жамғармадан ва соф экспортдан таркиб топади.

Бозор маҳсулотларини (товарларни ва хизматларни) қайта ҳисоблаб чиқиш тегишли нарх индекслари бўйича амалга оширилади. Доимий нархлардаги бозор билан боғлиқ бўлмаган хизматлар мазкур хизматларни кўрсатиш билан боғлиқ жорий (эксплуатацион) харажатларнинг нархлар индекслари ёрдамида жорийдан доимий нархларга қайта ҳисобланган харажатлари суммаси билан аниқланади. Бундай информациялар бўлмаган тақдирда экстрополяция усули қўлланади ва буида базис қилиб олинган даврдаги харажатлар кўрсаткичи (масалан, бепул таълим учун қилинган жорий харажатлар) шу турдаги хизматлар ҳажмининг билвосита индексига (масалан, давлатга ёки маҳаллий ҳокимият органларига қарашли, яъни муниципал ўқув юрлари ўқувчилари сонинг индексига) кўпайтирилади.

ЯИМ ва унинг таркибий қисмлари асосида ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўплаб кўрсаткичлар аниқланади. Ишлаб чиқаришнинг макросатҳда иқтисодий самарадорлигини аниқловчи энг муҳим кўрсаткичи ижтимоий меҳнат ушумдорлигидир. У ЯИМнинг ва иш билан банд бўлганларнинг умумий сони нисбати билан аниқланади. Корхона ёки тармоқ сатҳида меҳнат самарадорлигини яъни қўшилган қийматни ходимларнинг ўртача сонига бўлиш билан аниқлангани мақсадга мувофиқдир.

Интенсив омил сифатидаги меҳнат ушумдорлигининг ва экстенсив омил сифатидаги иш вақти сарфининг ишлаб чиқариш натижаларининг ўзгаришига кўрсатадиган таъсири қуйидаги чизмага мувофиқ амалга оширилади (шу ўринда бир бутун ҳолдаги иқтисодиёт сатҳида):

$$\text{ЯИМ ўсиши} = \text{ЯИМ ҳисоб.} \cdot \text{ЯИМ баз} = W_1^* T_1 - W_0 T_0$$

бунда ЯИМ ҳисоб. - ҳисобот давридаги ЯИМ;

ЯИМ баз. - базис давридаги ЯИМ;

W_1 ва W_0 - тегишлича ҳисобот ва бизнес давридаги меҳнат унумдорлиги;

T_1 ва T_0 - иш билан банд кишилар сони (иш вақти харажати).

Бу ҳолда ЯИМ меҳнат унумдорлигининг ўзгариши таъсири остида қуйидагича аниқланади:

$$\text{ЯИМнинг ўсиши (W)} = (W_1 - W_0) * T_1$$

Иш билан банд кишилар сонинг (иш вақти харажати-нинг) таъсири остидаги ЯИМнинг ўсиши қуйидаги тарзда ҳисоблаб чиқилади:

$$\text{ЯИМ ўсиши (T)} = (T_1 - T_0) * W_0$$

Ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлиги бошқа муҳим кўрсаткичлар ёрдамида ҳам баҳоланади, буларнинг ичида капиталнинг наф келтириши ёки жамғарманинг наф келтириши (ишлаб чиқариш фаолияти натижаларининг ва ишлатилган сармояларнинг нисбати - асосий ва айланма жамғармаларнинг, шунингдек номоддий активларнинг йиғиндиси). ЯИМ ҳажми харажати (ЯИМ оралиқ истеъмоли нисбати) ва бошқалар бор.

1.1. Топпириқ

ЯИМ - бу а) мазкур давлат резидентлари томонидан ишлаб чиқарилган тайёр товарлар ва хизматлар қиймати;

б) мазкур давлат резидентлари томонидан реализация қилинган пировард товарларнинг ва хизматларнинг қиймати;

в) мазкур давлат резидентлари томонидан ишлаб чиқилган барча товарларнинг ва хизматларнинг қиймати;

г) мазкур давлатнинг иқтисодий ҳудудида ишлаб чиқарилган бозорга аталган ва бозорга аталмаган товарларнинг ва хизматларнинг қиймати;

мазкур давлат резидентлари томонидан ишлаб чиқарилган пировард товарларнинг ва кўрсатилган хизматларнинг қиймати;

е) мазкур давлатнинг резидентлари томонидан ишлатилган бозорга аталган ва бозорга аталмаган товарларнинг ва хизматларнинг қиймати;

ж) мазкур давлат резидентлари томонидан уларнинг товарлари ишлаб чиқаришда ва хизматлари кўрсатишда иштирок этганликлари муносабати билан олган бирламчи даромадлари суммаси.

Жавобнинг тўғри вариантыни топинг ва уни асослаб беринг.

1.2. Тошпириқ

Қуйида санаб ўтилган даромадларнинг қайси турлари ЯИМни ҳисоблаб чиқаришда бирламчи даромадларга киради:

а) аҳолининг шахсий томорқаларидан оладиган даромадлари (маҳсулот реализация қилинмайди);

б) мамлакат фуқароларининг хорижий иш берувчилардан оладиган иш ҳақи (хорижий мамлакатлар элчихоналаридаги, савдо ва колатхоналаридаги ва ҳ.к. иш);

в) мамлакат шаҳарларидаги турар жой бўлмаган объектлар қурилишида вақтинча ишлаётган ажнабий ишчиларнинг иш ҳақи;

г) хорижий сармоя иштирокидаги фирмаларда ишловчи юрtdошларимизнинг оладиган иш ҳақлари (иш ҳақи хорижий мамлакатлар валютасида, сўмда берилади);

д) хорижий сармоя иштирокида ташкил этилган корхоналар томонидан олинадиган фойда;

е) аҳолининг ўзига тегишли қўзғалмас мулкларни сотишдан олган пул даромадлари;

ж) ижарага берувчига келиб тушган ижара тушумларининг ҳамма суммаси.

1.3. Тошпириқ

Қуйида санаб ўтилган уй хўжаликлари харажатларидан қайсилари пировард истеъмолга қилинган харажатларга киради;

а) заргарлик буюмларни, қимматбаҳо антиквар молларни ва шу кабиларни харид қилиш учун қилинган харажатлар;

- б) хонадон учун тўланган ҳақ;
 - в) сотиб олинган автомобилларнинг пули;
 - г) уйларни ва хонадонларни сотиб олиш;
 - д) электр энергияси ва иситиш учун бажарилган тўловлар;
 - е) уруглик ва озуқалар сотиб олиш;
- турар жой биноларини эгаллаб турганликлари учун уй хўжаликлари томонидан тўланадиган солиқлар;
- з) истеъмол кредити учун тўланадиган фойизлар;
 - и) паспортни расмийлаштириш учун бериладиган тўловлар;
 - к) қарзга сотиб олинган истеъмол товарларининг қиймати;
 - л) иш берувчилар томонидан ўз ходимларига меҳнатлари учун ҳақ тариқасида берилган озиқ-овқат маҳсулотлари қиймати.

1.4. Топшириқ

Қуйида санаб ўтилганлардан қайсиниси асосий капиталнинг асосий жамғармаларнинг ялпи жамланишининг ҳисобкитобига киритилишини аниқланг;

- а) геология-қидирув харажатлари;
- б) уй хўжаликларини томонидан автомобилларнинг харид қилиниши;
- в) корхоналар томонидан автомобилларнинг харид қилиниши;
- г) ирригация шаҳобчаларининг ишга туширилиши;
- д) ер сотиб олиш;
- е) қимматбаҳо нарсаларнинг (заргарлик молларининг, суратларнинг ва шу кабиларнинг) харид қилиниши;
- ж) жиҳозларни капитал таъмирлашга қилинган харажатлар;
- з) дастурий таъминотни сотиб олиш учун кетган харажатлар;
- и) уй хўжаликларининг видео-аудио техникани сотиб олиш учун қилган харажатлари;
- к) қурилишдаги тугатилмаган ишлар.

1.5. Тошшириқ

Тайёр саноат маҳсулотларини сотишдан олинган пул, 250 млрд.сўмини ташкил қилади, шу жумладан ҳисобот даврига қадар жўнатилган тайёр маҳсулот пули - 25 млрд.сўмдир. Маълумки, ҳисобот даврида ишлаб чиқарилган ярим тайёр маҳсулотлар суммаси 150 млрд.сўмини ташкил қилган бўлиб, шундан 35 млрд. сўмниги четга реализация қилинган ва 100 млрд. сўмини қайта ишланган. Саноат хусусиятидаги четдан тушган буюртмаларга мувофиқ ишлар миқдори 30 млрд. сўмгаа етказилмаган ишлаб чиқариш қолдиғи (корхона нархига қайта ҳисоблашда) ҳисобот даврининг бошига олганда 45 млрд. сўмини ташкил қилган бўлса, унинг охирига келиб 55 млрд сўмга кўпайган.

Қуйидагиларни аниқланг:

- а) кўриб чиқилаётган давр мобайнидаги ялпи саноат ишлаб чиқаришини (ялпи ишлаб чиқаришни);
- б) чиқаришдаги тайёр саноат маҳсулотнинг ҳиссасини (улуғини);
- в) маҳсулотларни (хизматларни) ҳисобот даври мобайнида реализация қилинишдан олинган пул маблағларини;
- г) ҳисобот даврига тегишли бўлган ялпи айланмани (корхонанинг барча бўлинмалари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг ва кўрсатилган хизматларнинг ҳажми йиғиндисини сифатидаги ялпи айланмани).

1.6. Тошшириқ

Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг миқдори бир йил ичида қуйидаги маълумотлар билан тавсифланган (млн.сўм)

Маҳсулот турлари	Ишлаб чиқарилган маҳсулотлар			
	Нодавлат корхоналар	Давлат корхоналари	Фермер хўжаликлари	Ёрдамчи хўжалиklar
Дон экинлари	854,00	6,00	125,00	4,54
Пахтачилик	72,00	0,20	5,40	0,16

Картошка ва сабзавотлар, поллиз маҳсулотлари	243,00	2,90	3,10	48,01
Озуқабоп экинлар	23,00	1,50	6,20	0,03
Мевалар ва резавор мевалар	19,00	0,25	13,00	0,30
Кўп йиллик экинлардан олинадиган маҳсулотлар	0,55	0,04	0,10	0,09
Поёнига етказилмаган ишлаб чиқаришдаги ўзгаришлар (кўпайиш +, озайиш -)	+2,80	-0,05	-0,20	0
Уй ҳайвонлари туққан бола, ўсиши ва семириши:				
Йирик шохли қорамоллар	98,00	2,50	14,00	16,70
чўчқалар	66,00	2,10	5,40	15,22
қўй ва эчкилар	29,00	0,10	4,80	0,40
паррандалар	8,40	0,03	0,22	1,80
сигир сuti	176,00	4,40	25,00	30,10
қўй сuti	2,80	0,01	0,45	0
қўй жуни	27,00	0,05	4,20	0,34
Тухум	8,20	0,02	0,18	1,69
Қуёнчилик маҳсулотлари	1,60	0	0	0,04
Асаларичилик маҳсулотлари	1,20	0	0	0,08
Балиқчилик маҳсулотлари	1,20	0	0	0

Қуйидагиларни аниқланг:

а) деҳқончилик, чорвачилик ва умуман қишлоқ хўжалигига маҳсулотларини (яъни чиқаришини), яъни деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотларини, шунингдек турли тоифадаги хўжаликлар чиқарган маҳсулотларни;

б) қишлоқ хўжалиги тармоқлари бўйича, маҳсулотлар турлари бўйича ва хўжаликлар тоифалари бўйича маҳсулот таркиби кўрсаткичларини.

1.7. Тошшириқ

Ҳисобот йилида қурилиш ташкилотлари томонидан бажарилган ишлар ҳажми қуйидаги кўрсаткичлар билан ифодаланади (млн.сўи ҳисобида)

Бажарилган қурилиш, монтаж, геология-қидирув, бурғилиш ишлари миқдори	12600
Қуриб битказилган объектларнинг ишга туширилиши	15000
шу жумладан ўрнатилган жиҳозлар қиймати	2700
Поёнига етказилмаган қурилиш ишлари: йилнинг бошига	120
йилнинг охирига	420
Поёнига етказилмаган қурилиш ишлаб чиқариши: йилнинг бошига	150
йилнинг охирига	90
Асосий жамғармаларнинг капитал таъмирланиши	540
шу жумладан жиҳозларнинг капитал таъмирланиши	120

Қуйидагиларни имкони бўлган икки усул билан аниқланг:

- бажарилган капитал қўйилмалар ҳажминини;
- қурилиш маҳсулотларини (яъни чиқаришини)

1.8. Тошшириқ

Чакана савдо тўғрисида қуйидаги маълумотлар бор:

Кўрсаткичлар	Базис даври	Ҳисобот даври
Чакана товар айланмаси	11600,0	14500,0

Реализация қилинган устама, товар айланмасига нисбатан%	9,3	9,1
Муомала харажатлари, товар айланмасига нисбатан% ҳисоб	7,4	7,3
Чакана нархлар индекси	100,0	120,0

Қуйидагиларни аниқланг:

а) чакана савдонинг базис қилиб олинган ва ҳисобот даврларидаги чиқаришни (маҳсулотни);

б) чакана савдо корхоналарининг олган фойдасини ва олинган фойданинг ҳисобот даврида базис даврига таққослангандаги ўзгаришини (нархларнинг ўзгариши ҳисобга олинган ҳолдаги реал ва номинал ўзгаришини);

в) чакана савдо чиқаришининг (маҳсулотининг) ўсиш суръати (доимий нархлар асосида).

1.9. Тошшириқ

Миллий иқтисодиёт секторларининг ва кичик секторларининг хўжалик юритувчи субъектлари молиявий-иқтисодий фаолияти тўғрисида қуйидаги маълумотлар мавжуд (млрд.сўм ҳисобида, рақамлар шартли)

1	Моддий ишлаб чиқариш корхоналари чиқариши	225
2	Номолиявий пулли хизматларни кўрсатувчи корхоналарнинг (турар жой хўжалигисиз) чиқариши	145
3	Бюджет ташкилотларининг жорий харажатлари (асосий жамғармаларнинг эскиришисиз), ҳаммаси бўлиб	150
	шу жумладан меҳнатга тўланган иш ҳақи	80
4	«Турар жой» тармоғи чиқариши	75
5	Молия-кредит муассасаларининг тақдим этилган хизматларидан чиқиши	35
6	Сугурта мукофотлари ва сугурта тўловлари: сугурта мукофотлари	45
	сугурта тўловлари (заарарларни қоплаш)	35
7	Майда, «Уй хўжалиги секторида кўриб чиқиладиган» нокорпоратив корхоналарнинг даромадлари	55

	шу жумладан оралиқ истеъмолга сарфланадиганлари	35
8	Моддий ишлаб чиқариш корхоналарининг моддий харажатлари (эскириш, яъни амортизация харажатлари ҳам бунга қўшилади)	105
9	Моддий ишлаб чиқариш корхоналари томонидан истеъмол қилинган номоддий хизматлар	55
10	Пулли хизматлар кўрсатадиган молиявий бўлмаган муассасаларнинг оралиқ истеъмол	65
11	Асосий жамғармаларнинг истеъмол қилиши (турар жой хўжалигисиз), ҳаммаси бўлиб	105
	шу жумладан номоддий хизматларни кўрсатадиган корхоналар бўйича	53
	шулардан бозор билан боғлиқ бўлмаган хизматларни кўрсатувчи ташкилотлар бўйича	10
12	Молиявий воситачиликнинг билвосита ўлчанадиган оралиқ истеъмоли	101
13	Суғурга ташкилотларининг оралиқ истеъмоли	31
14	Турар жой хўжалигидан фойдаланиш бўйича ходимлар меҳнатига тўловларсиз умумий харажатлар (эскириш бунга киритилади)	71
	шу жумладан турар жой жамғармасининг эскириши	51
15	Озиқ-овқатларга солинган солиқлар	57
16	Озиқ-овқатларга берилган субсидиялар	
17	Импортга солинган соф солиқ	55
18	Хориждан келиб тушган бирламчи даромадлар сальдоси	(+)15

Қуйидагиларни аниқланг:

а) ишлаб чиқарилган моддий деъматларнинг ва кўрсатилган хизматларнинг умумий ҳажмини (пировард ишлатишдаги нархларда):

б) умуман олганда ва фаолият соҳалари бўйича чиқаришни;

в) оралиқ истеъмолини, яъни ва соф қўшилган қийматни умуман ва фаолият соҳалари бўйича;

г) яъни ва соф ички маҳсулотни;

д) яъни ва соф миллий даромадни.

1.10. Тошпирик

Иқтисодиёт фақат А ва Б тармоқларга бўлинади, деб фараз қилайлик. А тармоқ (беvosита уй хўжаликларига реализация қилинадиган) истеъмол товарларини ва Б тармоқ учун ишлаб чиқаришда қўлланадиган маҳсулотларни ишлаб чиқаради. Б тармоқ эса ўз навбатида инвестицион товарларни ишлаб чиқаради. Ташқи иқтисодий алоқалар фақат импортда тузилган деб шартлашиб олайлик. Қуйида келтирилган шиформацияларга асосан қуйидагилар талаб қилинади:

I вариант:

1. ишлаб чиқариш счетларини ва даромадларнинг ҳосил бўлишини тузинг, тармоқ сатҳида;
2. макростаҳда ишлаб чиқариш сечетини тузинг;
3. бирламчи тақсимотнинг ва иккиламчи тақсимотнинг сечетларини ва «Уй хўжалиги» сектори учун ихтиёрдаги бор бўлган даромадларнинг ишлатилишини тузинг.

II вариант:

1. ЯИМни уч усул билан - ишлаб чиқариш, тақсимот ва пировард фойдаланиш усули билан аниқланг;
2. ялли ва соф миллий даромадни аниқланг;
3. уй хўжаликларининг жамғармаларини аниқланг.

А тармоқ 600 млрд. сўмни истеъмол маҳсулотини ишлаб чиқарган ва аҳолига ҚҚС ҳисобига 20%га оширилган нархларда сотган; айни шу тармоқ Б тармоқ учун ишлаб чиқаришда ишлатиладиган маҳсулотларни ишлаб чиқарган ва 25 фойиздан иборат ҚҚС ҳисобга олинганда 500 млрд. сўмга сотган (яъни реализация қилган). Юқорида кўрсатилган маҳсулотларни ишлаб чиқариш мақсадида А тармоқ 300 млрд. сўмлик хом ашё ва материалларни сарфлаган, меҳнатга ҳақ сифатида 350 млрд. сўм бинолар ва ер солиғига 120 млрд. сўм тўлаган, эскириш, яъни амортизация 150 млрд. сўмни ташкил қилган, хом ашёларнинг ва материалларнинг ўзида бор бўлган захиралар ҳисобидан сарфланганлигини назарда тутмоқ даркор.

Б тармоғи А тармоқ маҳсулотларини омборхоналарида (ярим фабрикатлар ва бутловчи ашёлар тарихасида) бирмуни-

ча муддат сақлаган, шу давр мабойида уларнинг нархлари икки баравар ортган. Сўнгра 300 млрд. сўмлик маҳсулот тўла-тўкис инвестицион товарларни ишлаб чиқаришга сарфланган ва А тармоқ маҳсулоти 15% ҚҚС қўшилган ҳолда реализация қилинган. Ярим тайёр маҳсулотларни ва бутловчи ашёларни харид қилиш учун қилган харажатларидан ташқари Б тармоқ заҳирада сақланаётган хом ашё ва ёқилғи материаллардан 10 млрд. сўмлик сарфлаган (уларнинг нархи ўзгармаган) меҳнатга иш ҳақи тўлашга 750 млрд. сўм, шу жумладан 250 млрд. сўм ажнабий ишчиларнинг иш ҳақи тарихасида ўтказиб берилган, биноларга ва ерга тўланган солиқлар суммаси 440 млрд. сўмни амортизацияга, яъни эскиришга ажратилган тўловлар 330 млрд. сўмни ташкил қилган.

Уй хўжаликлари, иш ҳақидан ташқари, бюджетдан 120 млрд. сўм миқдорда нафақалар олганлар, чет элдан келган трансферт пул тушумлари 40 млрд. сўмни ташкил қилган: фойизли тушумлар 60 млрд. сўмни ташкил қилган: шахсий даромад солиғи 150 млрд. сўм миқдорида тўланган.

Шуниси ҳам маълумки, 500 млрд. сўмни ташкил қилган импорт тўлиғича уй хўжаликлари томондан пировард фойдаланишга ишлатилган: ажнабий ишчилар олган пул даромадларини банк тизимлари орқали ватанларига юборганлар.

Изоҳ. Ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг қиймати ва барпо этилган даромадлар қиймати активларнинг инфляция натижасида қийматининг ортишидан иборат бўладиган «холдинг даромади»ни ўз ичига олмайди.

«Холдинг даромади»ни ястисно қиладиган маҳсулот қийматини ҳисоблаб чиқаришнинг қуйидаги формуласи қўлланади:

$$H = R + L - M$$

бунда R маҳсулотни реализация қилиш (сотиш) қиймати;

L - заҳирага жўнатилган маҳсулотнинг маҳсулот заҳирага жўнатилган пайтдаги мавжуд бўлган нархларидаги қиймати;

M - заҳирадан олинган маҳсулотнинг улар заҳирадан олинган пайтдаги нархлар билан баҳолангандаги қиймати.

Агар сўз узоқ муддат омборхоналарда сақланаётган моддий айланма маблағларнинг ўзгаришини баҳолаш тўғрисида борадиган бўлса ва бу сақлаш даври мобайнида нархларнинг бирмунча ўсиши

содир бўлган бўлса (ўсиш Z), унда қуйидаги келтириладиган формула бўйича «холдинг даромади» автоматик равишда ис-
тисно этилади:

$$\text{Ўсиш } Z = Z_0 - Z_1$$

бунда Z_0 - захирага келиб тушган моддий айланма воси-
таларининг қиймати:

Z_1 - омборхонада сақланган моддий айланма воситалар-
нинг улар ишлаб чиқариш жараёнига келиб тушган пайтдаги
баҳоланиши.

1.11. Толшириқ

Ўзбекистонда нашр этилган статистик маълумотлар асо-
сида қуйида чизмаси келтирилган жадвални тузинг:

Ўзбекистоннинг иқти- содий тараққиёти кўрсаткичлари	Ўлчов бирлиги	1997	1998	1999	2000	2001
ЯИМ (амалдаги мав- жуд нархларда)	млрд.сў м					
ЯИМ жисмоний ҳаж- мининг индекси	Ўтган йилга ҳя- соб%					
Йилнинг сўнгидаги асосий жамғармалар (амалдаги мавжуд нархларда)	млрд.сў м					
Асосий фактларнинг физик ҳажми индекси	Ўтган йилга нисба- тан % ҳисоб					
Иқтисодиётда банд бўлган кишиларнинг ўртача бир йиллик соми	млн киши					

Қуйидагиларни ҳисоблаб чиқаринг:

а) кўрсатилган ҳар бир йил бўйича доимий нархлардаги ЯИМни 1993 йил нархларида ва бундан олдинги йил нархларида);

б) асосий жамғармаларнинг кўрсатилган ҳар бир йил бўйича ўртача йиллик қийматини (1993 йилдаги ва ҳар йилдан олдинги йиллардаги нархларда);

в) ЯИМнинг индекси - дефляторини (1992 йилга ва кейинги ҳар йилнинг олдинги йилига);

г) иқтисодий самарадорлик кўрсаткичларини ва уларнинг динамикасини: меҳнат унумдорлигини, жамғарманинг наф келтиришини ва жамғармалар билан қуролланганлигини;

д) омилларнинг ЯИМнинг физик ҳажми динамикасига таъсирини (меҳнат унумдорлигининг ва иш билан бандларнинг таъсирини).

II БОБ

Миллий счётлар ўзаро бир-бирлари билан боғлиқ кўрсаткичларнинг тизмидир.

ЯИМни уч усул асосида макроиқтисодий ҳисоб-китобларнинг интеграциялашуви (бирлашиб, киришиб кетиши) МСТ учун асос бўлиб хизмат қилади. МСТнинг марказий вазифаси - асосий иқтисодий алоқадорликларни, иқтисодиётнинг таркибини, молиявий ресурсларнинг шаклланишини ва ишлатилишини, капиталнинг ҳаракатланишини ақс эттиришдир. У кўрсаткичларнинг мувофиқлаштирилган кўрсаткичлари тизими воситасида (уларнинг ичида ялпи ички маҳсулот - энг асосийларидан биридир) ва стандартлаштирилган таснифлар ичидан қуйидагиларни белгилаймиз: иқтисодиёт секторлари бўйича институционал бирликлар; иқтисодий операциялар; иқтисодиёт тармоқлари.

Иқтисодий жараёнда ва ҳааражатларни молиялаштириш усулида бажарадиган функциялари нуқтаи назаридан бир турли бўлган институционал бирликлар гуруҳлари секторларга (но-молиявий корхоналар, молиявий муассасалар, давлат ташкилотлари, хўжаликларга хизмат кўрсатувчи ноижорат ташкилотларга) бирлашадилар. Булар чет эл олами билан олиб борилаётган иқтисодий ва молиявий алоқаларни ақс эттирадилар.

Иқтисодий операцияларнинг таснифланиши товарлар ва хизматлар билан ўтказиладиган операцияларни, бирламчи тақсимот, қайта тақсимот, молиявий воситалар (қуроллар) билан ўтказиладиган операцияларни алоҳида ажратиб олишини наазарда тутди.

МСТда қўллаанадиган энг муҳим классификациялардан бири - барча турдаги иқтисодий фаолиятларнинг халқаро стандарт тавсифига мувофиқ барпо этилган иқтисодиёт тармоқларининг таснифидир. Таснифловчи бирлик - бир жойда жойлашган ва у ҳақда информация олиш мумкин бўлган, ишлаб чиқарилаётган маҳсулоти ва қилаётган харажатлари тар-

киби билан нисбатан бир турли бўлган birlikдир. Масалан, саноат корхонаси таркибида соф саноат фаолиятини, қурилиш фаолиятини, турар-жой, коммунал хўжаликни, ёрдамчи қишлоқ хўжалигини ва ҳ.к. алоҳида қилиб ажратиб мумкин.

Кўрсаткичлар тизими ва таснифи МСТнинг қуйидаги блокларида (боғламларида) реализация қилинади:

* бир бутун ҳолдаги иқтисодиёт учун бирлашган (эркин) счетлар;

* иқтисодиётлар тармоқлари учун счетлар;ъъъъъъ

* «қолган олам» сектори учун бир-бирлари билан боғлиқ бўлган бир қатор счетлар.

МСТ бир бутун ҳолда содир бўлаётган иқтисодиётнинг мувофиқлашган умумий таърифини беради. МСТнинг бир қатор энг муҳим кўрсаткичларининг ўзаро алоқадорлигини қуйидагича ойдинлаштириб бериш мумкин:

1. Пировард фойдаланиш нархларидаги (пировард харидорнинг нархидаги) ялпи ички маҳсулот.

2. Хориждан олинган бирламчи даромадларнинг сальдоси.

3. Ялпи миллий даромад (1+2).

4. Хориждан олинган жорий трансфертлар сальдоси.

5. Ихтиёрда бўлган ялпи миллий даромад (3+4).

6. Миллий пировард истеъмол.

7. Миллий жамғариш (5-6).

8. Хориждан олинган капитал трансфертлар сальдоси.

9. Инвестицияларни молиялаштиришнинг умумий манбаалари (7+8).

10. Ялпи жамғарма (ЯИМнинг ишлатилиши элементги сифатида).

11. Ер ва бошқа ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган активларни харид қилиш учун сарфланган харажатлар (сотиш чегириб ташланганда).

12. Соф кредитлаш (соф ўзлаштириш) (9-10-11).

«Номолиявий корхоналар» (номолиявий корпорациялар) секторидан чиқариш асосий нархларда, яъни хусусан КўҚС ҳам таллуқли бўлган озиқ-овқатларга солинган солиқлар чегириб ташлаб аниқла-

нади. Оралиқ истеъмол ишлаб чиқариш учун сарфланган хом ашё ва материалларни ўз ичига олади ва асосий жамғармаларнинг эскиришини ўз ичига olmayди. Даромадларнинг ҳисил бўлиши секторли сметларда ишлаб чиқаришга ва импортга солинадиган солиқлар фақат «ишлаб чиқаришга бошқа солиқлар» қисмида (умуман олганда ишлаб чиқариш ва импорт солиғида, яъни озиқ-овқатларга солинадиган бошқа солиқлар ҳам умуман олганда иқтисодиёт сатҳида кўриб чиқилади). Ишлаб чиқаришга солинадиган бошқа солиқларга ишлаб чиқариш омилларидан ундириладиган солиқлар (масалан, биноларга солинадиган солиқлар, иш ҳақи жамғармасига солинадиган солиқ) киради, фойдалан ундириладиган солиқ жорий трансфертларга тегишли бўлади, кредит учун фойизлар эса корхоналар томонидан тўланадиган мулкдан олинадиган даромадларга тегишли бўлади. Капитал сармоялар отказишга ажратиладиган субсидиялар корхоналар томонидан олинадиган капитал трансфертлардир.

«Молиявий муассасалар» (молиявий корпорациялар) секторда банкларнинг чиқариши икки компонентлардан (таркибий қисмлардан) таркиб топади:

1) олинган ва тўланган фойизлар ўртасидаги фарқлар (билвосита ўлчанадиган молиявий воситачилик хизматлари);

2) ёрдамчи молия хизматлари учун тўловлар. Оралиқ истеъмол таркибида жорий фаолитни ташкил қилиш учун билвосита ишлатиладиган товарлардан ва кўриладиган хизматлардан ташқари яна биноларни ижарага олиш тўловлари ҳам ҳисобга олинади.

Бирламчи даромадларни тақсимлаш сметида банклар томонидан олинган ва тўланган фойизлар тегишлича мулкдан олинган ва ўтказиб берилган даромадлар сифатида кўрсатилади. Бунда «Мулкдан олинган даромадлар» молиявий воситачилик хизматларининг билвосита ўлчанадиган қийматига тузатиб қўйилмоғи даркор. Маориф мақсадларида ишлатиладиган жиҳозлар трансфертлари (совгалар ва шу кабилар) масалан мактаблар учун берилган компьютерлар) жорий трансфертлар сифатида кўрилиши мумкин (даромадларнинг иккиламчи тақ-

симотида акс эттирилади) шунга тегишлича ишлатишда - молиявий муассасалар бўйича, ресурсларда - агарда сўз бюджет ташкилоти ҳақида кетаётган бўлса - умумий давлат бошқаруви сектори бўйича кўрилиши мумкин. Хоналарнинг капитал таъмири асосий капиталнинг икки жамғарилишига киради.

Умумий давлат бошқарувининг (бюджет ташкилотларнинг) «Давлат муассасалари» секторида чиқариш жорий харажатлар миқдори билан аниқланади, бу харажатлар эса жорий фаолият жараёнидаги товарлар ва хизматлар истеъмолини (улар харид қилган миқдорда қабул қилинади), ходимларнинг меҳнатига тўланган ҳақни, асосий жамғармаларнинг эскиришини, шунингдек ишлаб чиқаришдан ундириладиган бошқа солиқларни (агар шундай солиқлар тўланган бўлса) ўз ичига олади. Бюджетга келиб тушадиган солиқлар ўз хусусиятларига кўра турли счетларда акс эттирилади: ишлаб чиқариш ва импорт солиқлари - бирламчи даромадларни тақсимлаш счегида ишлаб чиқаришга ва импортга солинадиган соф солиқ сифатида (корхоналарнинг кўрган зарарларини қоплаш учун ажартилган субсидиялар легириб ташланган ҳолда) фойдадан ундириладиган солиқлар - иккиламчи тақсимлаш счегида олинган жорий трансфертлар сифатида. Пенсиялар, нафақалар ва степендиялар тўлови ўтказиб берилган жорий трансфертлардан иборат бўлади. Бюджетдан медицина (тиббиёт) жиҳозларини харид қилиш учун олинган маблағлар капитал трансфертлар таркибида кўрсатилмиди, чунки бу маблағларнинг сектор ичидаги (бошқарув муассасаларидан тиббиёт муассасаларига, яъни бюджетдан маблағ ажратиладиган муассасалардан айни шу каби муассасаларга) ҳаракатланишидир. Капитал хусусиятидаги (бошқа секторлардан) совғалар бир вақтнинг ўзида олинган капитал трансфертлар таркибида ҳам, асосий капиталнинг ялпи жамғарилишида ҳам ҳисобга олинмоғи даркор.

Якка тартибда (врачлик, педагогик, адвокатлик каби) фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқини берадиган лицензия тўлови ишлаб чиқаришга солинадиган бошқа солиқларга таллуқли бўлади. Истеъмол товарларини, шу жумладан узоқ муддат фойдаланиладиган товарларни харид қилиш, кўрсатилган хизматлар пулини тўлаш пировард истеъмол харажатларига киради, уйларни харид қилиш эса (тўлиқ ҳажмда, молиялаштириш манбаасининг қандай бўлишидан хусусий ёки қараганлигидан қатъий назар) асосий капиталнинг ялпи жамға-

рилишига тегишли бўлади. Аҳоли томонидан уй сотиб олиш учун олинган кредитлар молиявий ҳисобда (мажбурият сифатида) акс эттирилиши даркор.

2.1. Тошшириқ.

Немолиявий корхоналар (А - товарлар ишлаб чиқарувчи, Б - бозор хизматларини кўрсатувчи) бўйича бир йиллик даромадлар, харажатлар, фойдаларни сарфлаш тўғрисида ва улардан кўриб чиқиладиган даврнинг бошланишига ва охириги бўлган ҳолатдаги моддий оборот маблағларининг борлиги тўғрисида (милрд.сўм ҳисобида, рақамлар шартли) қуйидаги маълумотлар мавжуд:

1. Даромадлар (тушумлар)	А	Б
Реализациядан тушган пуллар	220,6	200,0
шу жумладан қўшилган қиймат солиғи ҳам (ҚҚС)	40,0	18,0
Асосий жамғармаларни сотишдан тушумлар	30,0	10,0
Банкдаги ҳисоблар бўйича фойизлар	2,5	1,5
Корхонага суғуртачи сифатида суғурталовчидан келиб тушган маблағлар - суғурта компаниялари позицияларидан	2,0	1,0
Олинган жарималар	1,0	1,5
Бюджетдан тушумлар: ишлаб чиқарувчига давлат томонидан маҳсулот нархини таннархдан паст белгиланганлик учун кўрилган зарарларнинг қопланиши	2,0	
Ногиронлар меҳнатидан фойдаланганлик учун бериладиган давлат қоплов пуллари	1,2	
Инвестицияга берилган дотациялар (капитал сармоя қўйишига берилган давлат маблағлари)	12,0	5,0
II. Корхоналар миқёсида ишлаб чиқариш харажатлари сифатида кўриб чиқиладиган харажатлар		
Хом ашё, материаллар, ёқилғи, энергия	150,0	70,0
шу жумладан ҚҚС	15,0	16,0
Асосий иш ҳақи	30,0	16,0

Ихтиёрий сугурта жамғармаларига ўтказиб бериладиган мажбурий тўловлар	6,0	2,5
Хизмат сафарларига қилинадиган харажатлар: суткалик харажатлар	1,5	0,8
йўл ҳақи ва меҳмонхоналар учун тўловлар	2,0	1,0
Ижара тўовлари: ердан фойдаланганлик учун	3,0	
бинолардан ва иншоотлардан фойдаланганлик учун	2,0	
машиналар, механизмлар ва транспортлар воситаларидан фойдаланганлик учун	1,8	1,5
Реклама харажатлари	3,0	1,6
Банклар хизматлари учун тўловлар	0,6	0,3
Сугурта ташкилотлари хизматлари учун бериладиган ҳақ	0,6	0,4
Кредит учун фойизлар	10,0	4,0
Корхонанинг сугурта тўловлари пулини тўлаши (сугурталовчига сугурта мукофоти)	3,0	2,0
Биноларнинг эгаларидан ундириладиган солиқлар	4,0	1,0
Транспорт воситалари эгаларидан ундириладиган солиқ	3,0	3,0
Импорт божлари	3,5	2,5
Экспорт божлари	2,0	
Табий ресурслардан фойдаланганлик учун бюджетга бажариладиган ажратмалар (сувдан, ўрмондан фойдаланганлик учун тўловлар ва ҳ.к.)	3,0	
Тўланган жарималар:		
бюджетга	0,5	0,4
бошқа корхоналарга	1,2	
Амортизация (эскириш)	8,0	5,0
III. Фойданинг ишлатилиши		
Фойда солиғи	6,0	3,0
Ишчи-хизматчиларга берилган мукофотлар	4,0	1,8

Ишчи хизматчиларга бериладиган дивидендлар	1,5	1,0
Овқатланиш учун бериладиган дотациялар		
Дам олиш уйларига, санаторийларга ва шу кабиларга йўлланмалар ҳақининг тўланиши	1,0	0,5
Корхонанинг собиқ ишчиларига оладиган пенсиялари устидан тўловлар	0,7	0,3
Корхона ходимларининг ўқув юртларида ўқишга тўловлари учун берилган тўловлар	0,3	
Корхона балансида турган ижтимоий-маданий объектларга (турар жойларга, клубларга, дам олиш уйларига, туристик ва спорт базаларига, болалар ва ўсмирлар соғломлаштириш базаларига ва шу кабиларга) сарфланган харажатлар	0,6	4,0
Капитал қурилиш	5,0	4,0
Жиҳозлар сотиб олиш	6,0	2,6
Патентлар, лицензиялар сотиб олиш:	0,5	
уларни сотиб олиш билан боғлиқ харажатлар	0,1	
IV. Мол-мулкни беғул ўтказиб бериш	2,5	1,8
V. Моддий айланма маблағларининг мавжудлиги		
Ишлаб чиқариш захиралари йилнинг бошига	10,0	5,0
йилнинг охирига	14,0	7,0
Йилнинг охирида сотилмай қолган йиллик маҳсулот		
йилнинг бошига	25 0	
йилнинг охирига	30 0	

1. Аниқланг; «Нефт корхоналари сектори учун асосий кўрсаткичларни (товар ишлаб чиқарувчи А гуруҳдаги корхоналар гуруҳи учун ва Б гуруҳдаги бозор хизматларини кўрсатувчи корхоналар учун ҳам);

а) асосий нархлардаги ва ишлаб чиқарувчилар нархларидаги чиқаришига;

б) оралиқ истеъмолни;

в) ялли ва соф қўшилган қийматни;

г) ёлланган ходимларнинг меҳнатига тўланадиган ҳақни, шу жумладан иш берувчиларнинг (корхоналарининг) ҳақиқий иш ҳақи ва ижтимоий сугуртага ажратмаларининг шартли ҳисоб-китобларни;

д) солиқлар ва субсидиялар (ҳаммаси бўлиб, шу жумладан маҳсулотга ва бошқа солиқлар ва ишлаб чиқаришга субсидиялар);

е) мулкдан олинган ва бажарилган даромадлар;

ж) олинган ва ўтказиб берилган капитал трансфертлар;

з) олинган ва ўтказиб берилган капитал трансфертлар;

и) ялли ва соф жамғармалар, шу жумладан асосий жамғармаларнинг (асосий капиталнинг) ялли ва соф жамғармаси, моддий айланма маблағларнинг захиралари ўзгариши.

2. Сектор учун (имкон бўлса кўрсатилган икки корхоналар гуруҳининг ҳар бири учун қуйидаги асосий счетларни қуринг: ишлаб чиқариш счетини, даромадларнинг ҳосил бўлиши счетини, бирламчи даромадларининг тақсимланиши счетини, ихтиёрдаги даромадни ишлатиш фондини, капитал билан операциялар ўтказиш счетини.

Изоҳ. Бозор шароитидаги чиқаришни асосий нархларда баҳоланиши, бунинг иложи бўлмаган тақдирда, ишлаб чиқарувчилар нархида баҳоланиши тавсия этилишини унутманг. Асосий нарх - бу ишлаб чиқарувчи томонидан товарлари ёки кўрсатган хизматлари учун оладиган ҳақ бўлиб, маҳсулотга тўланадиган ҳар қандай солиқлар ва маҳсулотга бериладиган субсидиялар истисно этилади. Ишлаб чиқарувчиларнинг нархи - ишлаб чиқарувчи томонидан товарлар ва хизматлар учун оладиган нарх бўлиб, унга маҳсулотларга солинадиган солиқлар ҳам (қўшилган қиймат солиғи ва импорт солиғидан ташқари) киритилади, бироқ маҳсулотга субсидиялар қўшилмайди.

Оралиқ истеъмол пировард харидор нархида баҳоланади ва унга барча савдо трансферт устамалар ҳам қўшилади. Агарда ҚҚС корхона томонидан реализация қилинаётган маҳсулотга ҳисоблаб қўйилган ҚҚС суммасидан чиқариб ташланиши даркор бўлса, ҚҚС қўшилмайди.

Ялли ва соф қўшилган қиймат, ялли ва соф асосий жамғармаларнинг (асосий капиталнинг) жамғармаси асосий жамғармаларнинг (асосий капиталнинг) истеъмол қилинганлиги қийматига фарқ

қиладилар. Бу ерда асосий жамғармаларнинг истеъмол қилинганлиги қиймати кўриб чиқилаётган вақт давомида амортизация (эскириш) миқдorigа тенглаштирилади.

2.2. Тошпириқ.

Йил давомида молия муассасаларнинг (шу ўринда банклар ва сугурта ташкилотлари назарда тутилади) олган даромадлари ва қилган харажатлари тўғрисида қуйидаги маълумотлар мавжуд. (млрд. сўм ҳисобида, ақамлар шартли)

Кўрсаткичлар	Банклар	Сугурта ташкилотлари
1	2	3
I. Даромадлар		
Берилган кредитлар бўйича фойизлар:		
корхоналарга	410	
бошқа банкларга	15	
Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигига	60	
аҳолига	15	
Тақдим этилган хизматлар учун олинган даромадлар (комиссион йиғимлар)		
корхоналарга	17	
аҳолига	3	
Сугурта муофотлари:		90
корхоналардан		
аҳолидан		150
Шулардан:		120
ҳаётни сугурталашдан		
сугуртанинг бошқа визаларидан		30
Инвестициялашдан олинган даромадлар:		34
банкларнинг хусусий маблағларини		
сугурта ташкилотларининг ҳаётни сугурталашдан		16

II. Харажатлар Қуйидагилар бўйича тўланган фойизлар бўйича корхоналарнинг қўйган омонатлари бўйича	130	
корхоналарнинг ҳисобварақлари бўйича	39	
суғурта ташкилотларининг счетлари бўйича	16	
бошқа банкларнинг кредитлари бўйича	15	
қуйидагиларга тўланган суғурта қопловла- ри:		
корхоналарга		70
аҳолига		120
Булардан:		
ҳаётни суғурталаш бўйича		100
суғурталашнинг бошқа турлари бўйича		20
Асосий иш ҳақи	120	25
Ижтимоий суғуртага мажбурий ажратмалар	40	20
Пулларни, қиймати қоғозларни тайёрлаш бўйича харажатлар	20	
Қийматли бойликларни ташини бўйича ха- ражатлар	12	
Почта харажатлари	13	7
Информацияларни қайта ишлаб бўйича хизматлар ҳақини тўлаш харажатлари		10
Реклама харажатлари	12	8
Қўриқлаш бўйича харажатлар	15	3
Биноларга қилинган ва таъмирлаш хара- жатлари	23	7
Биноларни капитал таъмирлаш харажатла- ри	17	13
Лицензия учун тўловлар	16	5
Биноларга эгаллик қилиш солиғи	12	4
Биноларни ижарага олиш харажатлари	9	3
Даромаддан ундириладиган солиқ	68	14
Амортизация, яъни эскириш (бу ўрнида асосий жамғармаларнинг истеъмол қилини-	66	12

I. Даромадлар (милий ҳисобчиликнинг ҳозирги замон услубиятига мувофиқ шартли ҳисоблаб қўйилган даромадлар ҳам қўшилади)	
Иш ҳақи	2000
Тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадлар	1600
Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сотишдан тушган пуллар	650
Шахсий истеъмол учун ишлаб чиқарилган маҳсулотлар (бозорга мўлжалламай ишлаб чиқариш - шартли ҳисоблаб чиқарилган даромаднинг тури)	900
Уйларни, хопадонларни сотишдан тушган даромадлар	160
Уйлар қурилишига бериладиган субсидиялар (бюджет маблағлари ҳисобидан)	90
Банкка қўйилган жамғармалар бўйича фойизлар	115
Дивидендлар	35
Ҳаётни сугурта қилиш бўйича резервларни инвестиция қилишдаги олинган даромад («Уй хўжалиги секторига» ҳисоблаб қўйилган)	16
Сугурта бўйича тўловлар (қоплашлар)	120
шу жумладан ҳаётни сугурталаш бўйича	80
Ўз турар жой биносида шартли равишда ҳисоблаб чиқарилган хизматларнинг қиймати (шартли ҳисоблаб чиқарилган даромад)	130
Иш берувчиларнинг ижтимоий сугурталашга мажбурий ажратмалари (шартли ҳисоблаб чиқилган даромад)	240
Нагура шаклдаги ижтимоий тарисфертлар	100
Пенсиялар, нафақалар, степендиялар: ижтимоий сугурта давлат жамғармаларидан	400
корхоналардан	15
II. Харажатлар (шартли баҳоланганлари ҳам ҳисобга кирази)	
Озиқ-овқат маҳсулотларини, кийим ботиларини, бошқа узоқ вақт фойдаланилмайдиган истеъмол товарлари харид қилиш	1000
Мебелларни, маиший шароитда ишлатиладиган техникаларни сотиб олиш	200

Автомабилларни сотиб олиш	150
шу жумладан тадбиркорлик фаолияти учун	50
Чорва ҳайвонларини сотиб олиш	60
Тадбиркорлик фаолияти учун материаллар сотиб олиш	210
Ўзи ишлаб чиқарган қишлоқ ххўжалик маҳсулотларининг истеъмол қилиниши (шартли равишда ҳисоблаб чиқарилган даромад миқдорига тўғри келадиган шартли ҳисоблаб чиқарилган харажатлар)	100
шу жумладан унинг 30 фойизи ишлаб чиқариш мақсадларига сарфланган (ўқувчилар томонидан топшириқ шартларидан келиб чиққан ҳолда аниқланади)	?
Қимматбаҳо металллардан ясалган буюмларни харид қилиш турар-жой ва маиший хизматлар ҳақини тўлаш	190
Театрларга, кинога ва музейга қилинган харажатлар	100
Банклар кўрсатган хизматлар ҳақини тўлаш	3
Сугурта хизматлари ҳақини тўлаш	30
шу жумладан:	20
ҳаётни сугурталаш бўйича	
сугурталашнинг бошқа турлари бўйича	10
Уйларни, хонадонларни сотиб олиш	300
шу жумладан янги қуриб битказилганларини сотиб олиш	200
Турар жойларнинг эскириши (изонс)	38
Даромад солиғи	600
Уйларнинг, хонадонларнинг эгаларидан олинадиган солиқ	70
Мерос олганлик учун ундириладиган солиқ	15
Банкдаги жамғармаларнинг ўсиши	120
Облигациялар харид қилиш (сотилганлари чиқариб ташланганидан кейин)	20
Сугурта мукофатлари	150
ҳаётни сугурталаш бўйича	120
сугурталашнинг бошқа турлари бўйича	30
Кредит учун тўланадиган фойизлар	15
Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган лицензия учун берилладиган тўловлар	40

Ижтимоий ташкилотларига берилган бадаллар .	81
«Ўзининг хусусий уйида яшаш бўйича хизматлар» истеъмоли (ўқувчиларнинг ўзлари топшириқ шартларидан келиб чиққан ҳолда аниқлаб чиқарадилар)	?

1. Молиявий муассасалар сектори учун қуйидаги асосий кўрсаткичларни аниқлаб беринг: а) чиқиш; б) оралиқ истеъмол; в) ялпи ва соф қўшилган қиймат; г) ишлаб чиқаришга бошқа солиқлар; д) мол-мулкдан даромадлар - олинган ва ўтказиб берилган; е) жорий трансфертлар - олинган ва ўтказиб берилган; ж) пировард истеъмолга қилинган харажатлар; з) ҳақиқий пировард истеъмол; и) капитал трансфертлар - олинган ва ўтказиб берилган; ялпи ва соф жамғарма.

2. «Уй хўжалиги» сектори билан ва иқтисодиётнинг бошқа секторлари билан корреспонденцияда бўладиган кўрсаткичларни ажратиб беринг.

3. «Уй хўжалиги» сектори учун қуйидаги асосий счетларни кўринг: а) ишлаб чиқариш счетини; б) даромадларнинг ҳосил бўлиши счетини; в) бирламчи даромадларни тақсимлаш счетини; г) даромадларни иккиламчи тақсимлаш счетини; д) тузатишлар киритилган ихтиёрдаги даромадлардан фойдаланиш билан ўтказилган операциялар счетини.

2.4. Топшириқ.

Турли институционал бирликларнинг ҳисобот давридаги қуйида келтириляётган даромадлари ва харажатлари тўғрисидаги информациялар асосида счетлар тизимини матрица шаклида (институционал секторлар бўйича операциялар кўринишида) қуринг:

1. Студентлар (шартли пул бирликларида) стипендия олдилар:	200
Студентлар иш ҳақи олдилар	300
Студентлар грант олдилар	20
2. Студентларнинг қуйидаги мақсадларга қилган харажатлари (шартли пул бирлигида) қуйидагича бўлган:	

мамлакатда ишлаб чиқарилган маҳсулотларни харид қилишга	150
хориждан ишлаб чиқарилган маҳсулотларни харид қилишга	50
солиқлар	15
3. Студентларнинг қолган даромадлари (бошқа бутун аҳолининг даромадлари каби) депозит счётта келиб тушган	
4. Номолиявий корхоналар ишлаб чиқарган ва реализация қилган маҳсулот (шу ўрнида соддалаштириши мақсадида оралиқ истеъмол нольга тенг деб олинган)	600
5. Номолиявий корхоналарнинг маҳсулотларини реализация қилвдан олган даромади қуйидагиларга сарфланган: ишлаётган студентларнинг меҳнатига ҳақ тўлашга	300
бошқа тоифадаги ишловчи аҳолининг иш ҳақига	200
солиқ тўлашга	10
6. Номолиявий корхоналар ишлаб чиқарган маҳсулотлар қуйидагиларга сарфланган:	150
студентларнинг истеъмол қилишга	
аҳолининг бошқа тоифалари истеъмолига	250
номолиявий корхоналар томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг қолган қисми экспортга чиқарилган	

Эслатма: Масаланинг ечими жадвал кўринишида расмийлаштирилсин, бунда «эга» қуйидагиларни акс эттиради:

- I. Товарлар ва хизматлар билан ўтказилган операцияларни.
- II. Бирламчи даромадлар билан ўтказилган операцияларни.
- III. Қайта тақсимлаш операциялари.
- IV. Молия институтлари билан ўтказилган операцияларни.
- V. Жами.

Жадвалнинг «кесими» қуйидаги кўринишга эга бўлади (1-ишлатиш, 2-ресурслар):

А	Б	В	Г	Д	Е	Ж
Номолиявий корхоналар	Молиявий муассасалар	Давлат ташиқлотлари	Уй хўжалиги	Ҳаммаси бўлиб	Қолган одам	Жами
1:2	1:2	1:2	1:2	1:2	1:2	1:2

Ўқувчининг ўзлари мустақил аниқлайдилар.

Иқтисодий операцияларни кўрсатиб ёзиш учун масала шартларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги типдаги жадвал қурмоқ даркор:

	А 1:2	Б 1:2	В 1:2	Г 1:2	Д 1:2	Е 1:2	Ж 1:2
І							
ІІ							
ІІІ							
ІV							
V							

IV сатр билан Б устун кесилганда баланслаш бундай амалга оширилади: молиявий муассасалар учун молия институтлари билан операциялар бўйича ишлатишда счетнинг ресурслар қисмидаги иқтисодий операцияларнинг шировард натижаларини ифолоавчи рақамнинг айни ўзи келтирилади. Ресурсларнинг балансланиши ва «Номолиявий корхоналар» сектори бўйича ишлатилиши А.1 устунининг IV сатр билан кесилганда амалга оширилади (счета «Молиявий институтлар билан операциялар» счетининг ишлатилиши).

2.5. Тошриқ

Турли институционал birlikларнинг олган даромадлари ва қилган харажатлари тўғрисидаги қуйида келтирилган информациялар асосида ҳисобот даври учун матрица шаклидаги счетлар тизимини қуриш (институционал секторлар бўлимидаги операциялар кўриниши):

1	Студентлар олдилар (шартли пул birlikларида):	
	стипендия	3400
	иш ҳақи	5700
	грант	180
2	Студентлар қилган харажатлар (шартли пул birlikларида):	2850

	қўйидагиларга қўйидаги миқдорда бўлган: мамлакатда ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сотиб олишга	
	хорижда ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сотиб олишга	950
	солиқ тўлашга	285
3	Студентларнинг олган даромадларининг қолган қисми депозит счётта келиб тушган	
4	Номолиявий корхоналар ишлаб чиқарган ва реали- зация қилинган маҳсулотлар (бу ўринда соддалашти- риш мақсадида оралиқ истеъмол нолга тенг деб олинган)	11400
5	Номолиявий корхоналарнинг маҳсулотларни реализа- ция қилишдан олган даромадлари қўйидаги мақсад- ларга ишлатилган:	5700
	ишлаётган студентларга иш ҳақи тўлашга	
	ишлаётган аҳолининг бошқа тоифаларига иш ҳақи тўлашга	3800
	солиқ тўлашга	90
6	Номолиявий корхоналар томонидан ишлаб чиқарил- ган маҳсулотлар қўйидаги мақсадларга ишлатилган:	2850
	студентларнинг истеъмолига	
	аҳолининг бошқа тоифаларининг истеъмолига	4750
	Номолиявий корхоналар ишлаб чиқарган маҳсулот- ларнинг қолган қисми экспорт қилинган	

Эслатма. 2.4 топшириққа берилган услубий тушунтиришга қаралсин.

2.6. Топшириқ.

Маблағларнинг келиб тушиши ва уларнинг сарфланиши тўғрисидаги маълумотларга асосланган ҳолда иқтисодиётнинг секторлари учун (1. Номолиявий корхоналар; 2. Молиявий корхоналар; 3. Бюджет ташкилотлари, яъни умумий давлат бошқаруви сектори бирликлари ва 4. Уй хўжаликлари учун) ишлаб чиқариш счётидан бошлаб капитал билан операциялар счётини ҳам қўшиб олган.

ҳолда макети қуйида келтирилган эркин жадвал кўринишида
сметлар тизимини қуришг:

(млн.сўм шартли пул бирлигида)

Иқтисодиёт сектори	1.Но- молия- вий корхо- налар	2.Мол-ия муасса- салари	3.Бюд- жет ташки- лот- лари	4.Уй хўжа- лик- лари
Ишлаб чиқариш смети				
Ресурслар				
Ишлатиш				
Капитал билан опе- рациялар смети				
Ресурслар				
Ишлатиш				

Эслатма: «Молиявий муассасалар» сектори бўйича ресурс қисмида бирламчи ресурсларни даромадларни тақсимлаш сметида ўтказиб берилган мулкдан (тўланган мулкдан) олинган даромад билан ва мулкдан олинган даромадлар (олинган фойизлар) ўртасидаги фарқ сифатида аниқланадиган «Молиявий воситачиликнинг билвосита ўлчанадиган хизматларига тузатишлар» позициячи кiritилади.

Иқтисодиётнинг ҳар қандай сектори сметлар қуришда ҳосил бўлиш смети даромадлар қаерда ҳосил бўлган, деган саволга жавоб беришига эътибор қаратилмоғи даркор. Бирламчи даромадларнинг тақсимоли смети кўриб чиқилаётган сектор учун молиялаштириш манбай бўлган ишлаб чиқариш омилидан фойдаланганлик учун компенсация сифатидаги бирламчи даромадларни акс эттиради.

Юқорида кўрсатилган услубий эслатмаларни «Молиявий муассасалар» сектори мисолида ойдинлаштириб олайлик.

Ресурслар		
1	Ялпи фойда (ялпи аралаш даромад)	300
2	Меҳнатга тўланган иш ҳақи	тўлдирилмайди
3	Ишлаб чиқаришга ва импортга солинадиган соф солиқлар	тўлдирилмайди
4	Хусусий мулкдан олинган даромадлар (олинган фойизлар)	2900
5	Молиявий воситачиликнинг билвосита ўлчанадиган хизматларига тузатишлар киритиш (6 сатр - 5 сатр)	-600=2300 -2900
Ишлатиш		
6	Ўтказиб берилган хусусий мол-мулклардан даромадлар (тўланган фойизлар)	2300
	Бирламчи даромадлар сальдоси (1+2+3+4+5-6)	300

Номолиявий корхоналар ҳисобот даврида 19200 пул бирлигида маҳсулот ишлаб чиқарганлар ва сотганлар, аввалги даврда ишлаб чиқарилган хом ашё ва материалларни харид қилиш учун 5600 пул бирлиги сарфланган улардан ишлаб чиқаришга сарфланганлари миқдори 4800 бўлган. Автомашиналар асосий сотиб олишга 480 birlik сарфланган, ишчиларга тўланган иш ҳақи 3200 ни, асосий жамғармалар амортизацияси 1600 ни ташкил қилган. Тўланган солиқлар: ҚҚС - 3200, биноларга - 1120, иш ҳақи жамғармасига - 800, фойдага - қилган. Бюджетдан инвестицион субсидиялар тарихасида 640 пул бирлиги олинган.

Молия муассасалари иқтисодиётнинг бошқа секторларидаги институционал birlikлардан кредит учун 26880 млн пул бирлигида фонд ва кўрсатилган қўшимча молиявий хизматлар учун 320 млн пул бирлиги олган. Улар бошқа секторларнинг birlikлари учун депозитлар бўйича 24000 млн birlik миқдорида фондлар тўлаганлар. Олинган фойдадан жорий фаолиятни ташкил қилиш учун 480млн birlikни товарларнинг ва фойдаланилган хизматларнинг ҳақини тўлашга, ўз ишчи хизматчиларига 920млн birlikни, бинолар ижараси учун 640 млн birlikни тўлаганлар. Улар тўлаган солиқлар: бинолар учун 80 млн birlikни, фойдадан ундирилган солиқ 320

млн бирлиқни ташкил қилган. Булардан ташқари улар ўзларига қарашли биноларнинг капитал таъмирланиши учун 48 млн пул бирлигини сарфлаганлар ва мактабга 16 млн пул бирлигидаги компьютерларни совға қилганлар.

Бюджет муассалари (давлат бошқаруви сектори бирликлари). Давлат бюджетига тушумлар 4320 млн.пул бирлигини, шу жумладан ишлаб чиқариш ва импортга солинган солиқлар-2880, фойда ва даромадлардан ундирилган солиқ-1440 млн. пул бирлигини ташкил қилган. Бюджетнинг маориф, соғлиқни сақлаш ва бошқа муассасаларга сарфлаган харажатлари қуйидагиларни ташкил қилган: меҳнатга ҳақ тўлаш - 1600, жорий фаолиятни ташкил қилиш, товарларни харид қилиш ва фойдаланилган хизматлар ҳақини тўлашга - 800 млн.пул бирлиги сафрланган. Корхоналарга ишлаб чиқарган маҳсулотларини таннархидан пастроқ нархларда сотганликлари натижасида кўрган зарарларини қоплаш учун 1120 млн пул бирлигида субсидиялар тўланган, берилган пенсиялар нафақалар ва стипендиялар миқдори 960 млн пул бирлигини ташкил қилган. Бюджет ташкилотларнинг бинолари эскириши 160 млн пул бирлигига тўғри келган. Бюджет маблағлари ҳисобидан 320 млн пул бирлигига тиббиёт жиҳозлари сотиб олинган. Хоржадаги хомий давлат университетига қиймати 80 млн пул бирлигига тенг келадиган телескоп совға қилинган. Мактаблар совға сифатида мамлакат банкларида қиймати 16 млн пул бирлигига тенг бўлган компьютерларни олган.

Уй хўжаликлари. Аҳоли етиштирган ва сотган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари 800 млнни ташкил қилган, бунинг учун сарфланган харажатлар: уруғлик, чорва ҳайвонларига озуқа сотиб олиш учун, ўғитлар учун 320 млн пул бирлигини ташкил қилган. Репититорлар берган хусусий сабоқлари учун олган ҳақ 160 млн сўмни ташкил қилган бўлса, лицензия учун улар 32 млн сўм сарфлаганлар. Аҳолининг бошқа даромадлари қуйидагиларни ташкил қилган: меҳнатга иш ҳақи тўлаш - 3200, пенсиялар, нафақалар ва стипендиялар - 960, депозитлар бўйича фойизлар - 480 млн сўмни ташкил қилган. Шахсий даромад солиғи 288 млн сўм бўлган. Истеъмол молларини харид қилиш ва кўрсатилган хизматлар ҳақи тўлаш учун

аҳоли 2880 млн сўм сарфлаган, янги уйларни сотиб олиш учун 640 млн сўм сарфлаган бўлса, шу жумладан 320 млн сўми банкдан олинган кредитларни ташкил қилган.

III БОБ

Тармоқлараро баланс - миллий счетлар тизимининг муҳим бўлиmidир.

Товарларни ва хизматларни ишлаб чиқаришнинг ва фойдаланишнинг тармоқлараро баланси (ТАБ) - ҳозирги замон МСТнинг муҳим бўлими, тармоқлараро алоқаларни ўрганишнинг қуролидир. ТАБ кўплаб МСТни, шу жумладан ишлаб чиқариш счетларини, маорифнинг ва бирламчи даромадларнинг тақсимланиши счетларини, даромадларнинг ишлатилиши счетларини ва капитал билан бажарилган операциялар счетини батафсил ёритиб беради.

ТАБ чизмасида асосий уч қисми (квадрантларни) фарқлайдилар:

Оралиқ истеъмол (I квадрант)	Пировард фойдаланиш (II квадрант)
Янги қўшилган қиймат (III квадрант)	

I квадрантда («Шахмат жадвали») устунлар ва сатрларда иқтисодиёт тармоқларига таълуқли бўлган маълумотлар акс эттирилади: сатрлар бўйича - ҳар бир тармоқнинг ишлаб чиқарган маҳсулотларини, бажарган ишларини барча тармоқлар ўртасида тақсимланиши; устунлар бўйича маҳсулотларни ишлаб чиқариш, хизматларни кўрсатиш юзасидан қилинган харажатлар акс эттирилади. Шундай қилиб, «Шахмат жадвали» фақатгина тармоқларнинг ўзаро алоқаларини тавсифлаб қолмай, оралиқ истеъмолни ҳам акс эттиради.

II квадрантдаги сатрлар маҳсулотларни (ишларни, хизматларни) истеъмол қилувчиларга тўғри келади, устулар пировард ишлатиш категорияларидан иборат бўлади:

* пировард истеъмол (уй хўжалиklarининг, бюджет ташкилотларининг, яъни умумий давлат бошқарув органларининг ва уй хўжалиklarига хизмат кўрсатувчи ноғижорат ташкилотларининг пировард истеъмолга қиладиган харажатлари);

* ялпи жамғариш (асосий капиталнинг ялпи жамғарилиши, моддий айланма воситалар захираларининг ўзгариши, бойликларни соғ харид қилиш);

* товарларнинг ва хизматларнинг соғ экспорти (экспорт, минус импорт).

III квадрантда ЯИМнинг қиймати таркиби тақдим қилинган. Сатрлар бўйича ялпи қўшилган қийматнинг асосий баҳолари компонентлари, яъни таркибий қисмлари, жумладан ёлланма ишчи-хизматчилар меҳнатига тўланган иш ҳақи, ялпи фойда, ялпи аралаш даромад ишлаб чиқариш билан боғлиқ солиқлар ва субсидиялар, яъни ишлаб чиқаришга солинадиган бошқа солиқлар, шунингдек маҳсулотга солинадиган солиқлар ва бериладиган субсидиялар акс эттирилади.

Шундай қилиб, вертикал бўйлаб ТАБ маълумотлари кўриб чиқиладиган бўлса, устулар бўйича оралиқ истеъмолни (I квадрант) ва ялпи қўшилган қийматнинг (III квадрант)ни ўз ичига олувчи алоҳида олинган тармоқлар чиқаришнинг қиймат таркиби кўрсатилади. Горизонтал, яъни сатрлар бўйлаб оралиқ истеъмолнинг натурал-ашёвий таркиби (I квадрант) ва пировард фойдаланиш (II квадрант) акс эттирилади.

ТАБнинг асосий математик модели иқтисодий алоқаларнинг миқдор ифодасини акс эттирувчи липияли тенгламаларнинг тизимидир.

Агарда ТАБ маълумотларини сатрлар бўйлаб кўриб чиқиладиган бўлса, унда ҳар бир тармоқни кўйидаги тенглама кўринишида таърифлаш мумкин:

$$X_i = \sum_{j=1}^n S^n a_{ij} x_j + Y_i, \quad (3.1)$$

бунда X_i - i тармоқнинг чиқариши (ялпи чиқариши) (сатр бўйича жами);

X_j - j тармоқнинг чиқариши (ялпи чиқариши) (сатр бўйича жами);

a_{ij} - i тармоқнинг j тармоқ маҳсулот бирлигига қилган бевосита харажатлари коэффиценти ($a_{ij} = X_{ij} / x_j$);

Y_i - i тармоққа пировард талаб (i тармоқнинг ЯИМга қўшган улуши).

ТАБни устунлар бўйича кўриб чиқиладиганда ҳар бир тармоқ қуйидаги тенглама кўринишида тақдим этилиши мумкин:

$$X_j = \sum S^n a_{ij} x_j + Z_j, \quad (3.2)$$

бунда Z_j - j тармоқнинг ялпи қўшилган қиймати.

Умумий матрица шаклидаги тенглама (3.1) қуйидаги кўринишга эга:

$$X = \Gamma X = Y, \quad (3.3)$$

бунда X - маҳсулот чиқариш вектори;

A - бевосита харажатлар коэффиценти матрицаси;

Y - пировард талаб вектори.

ЭХМ ёрдамида ушбу матрица асосида бевосита ва билвосита маҳсулот бирлигига қилинган жами харажатларни қоплаб кетувчи тўлиқ харажатлар коэффиценти ҳисоблаб чиқарилади.

(3.3) тенгласини қайта ҳосил қилиш йўли билан қуйидаги тенгласини оладилар:

$$(E - A)^{-1} * Y = X, \quad (3.4)$$

бунда $(E - A)^{-1}$ тўлиқ харажатлар коэффиценти матрицаси.

(3.4) тенгласи ТАБнинг асосий тенгласи деб аталади, чунки у мамлакатнинг таркибий тараққиётининг энг муҳим сифат ва таркибий хусусиятларини прогнозлашда (истиқболлини тахминлашда) қўлланиши мумкин.

3.1. Топшириқ.

Фараз қилайлик, иқтисодиёт икки сектордан (тармоқдан) иборат ва бевосита қилинган харажатлар коэффицентлари (мат-

рицанинг ўлчамлиги 2×2) ва ҳар бир тармоқ бўйича (тармоқларнинг ҳар бири бўйича) қуйидаги маълумотлар мавжуд. Информацијалар баланс жадвалида келтирилади: биринчи сатр бўйлаб даставвал 1-чи (a_{11}) ва 2-чи (a_{12}) маҳсулот бирлигини ишлаб чиқаришга сарфлаанадиган 1-чининг маҳсулотларининг бевосита харажатлари коэффициентлари ва (Y_{11}) маҳсулотга бўлган пировард талаб коэффициенти келтирилади ва (Y_{11}) маҳсулотга бўлган пировард талаб қиймати келтирилади, иккинчи сатр бўйича 2-чи маҳсулотнинг 1-чи (a_{21}) ва 2-чи (a_{22}) маҳсулотларининг бирликларини ишлаб чиқариш учун қилинган харажатлар коэффициентлари ва 2-чи маҳсулотга (Y_{22}) пировард талаб қийматини келтирилади.

Бевосита харажатлар коэффициентлари (a_{ij})	Пировард талаб (Y_{ij})
$a_{11} = 0,2$ $a_{12} = 0,5$	$Y_1 = 80$
$a_{21} = 0,3$ $a_{22} = 0,4$	$Y_2 = 20$

Аниқланг: иқтисодиёт бўйича умумий ялпи ишлаб чиқаришни ($X_1 + X_2$) ва ялпи чиқариш билан ИЯМнинг, ИЯМ ва оралиқ истеъмолнинг нисбатини.

Эслатма: Ҳисоб-китоблар учун баланс жадвалининг биринчи ва иккинчи сатрлари бўйича тармоқлараро балансининг математик модели тенгламасини ишлатган ҳолда тенглама қуриш даркор. Чиқаришга ва ИЯМга баҳо беришдаги фарқлар бу ўринда ва бошқа топшириқларда кўриб чиқилмайди.

3.2. Топшириқ.

Фараз қилайлик, иқтисодиёт икки сектордан (тармоқдан) иборат ва бевосита харажатлар коэффициенти тўғрисида (матрица ўлчами 2×2) ва ҳар бир сектор бўйича (икки тармоқнинг ҳар бир бўйича) пировард талаб миқдори тўғрисида қуйидаги информация мавжуд:

Бевосита харажатлар коэффициенти (a_{ij})		Пировард талаб (Y_{ij})
$a_{11} = 0,35$	$a_{12} = 0,55$	$Y_1 = 2600$
$a_{21} = 0,25$	$a_{22} = 0,35$	$Y_2 = 2400$

а) бутун иқтисодиёт бўйича ялпи чиқаришни ($X_1 + X_2$) ва ялпи чиқариш билан ЯИМнинг, ЯИМ ва оралиқ истеъмолнинг нисбатини:

б) агар маҳсулот бирлигига қилинадиган бевосита харажатлар кўпаядиган бўлса, иқтисодиёт бўйича умуман ялпи чиқариш қанчага (фойиз ҳисобида) ўсади? 0,40га a_{21} бўйича 0,25дан 0,30га, a_{22} бўйича 0,35дан.

Эслатма: 3.1. топшириққа берилган услубий тушунтиришга қаралсин.

3.3. Топшириқ

Фараз қилайлик, иқтисодиёт икки сектордан (тармоқдан) иборат ва бевосита қилинадиган харажатлар тўғрисида (матрица ўлчами 2×2) ва ҳар бир сектор бўйича (икки тармоқнинг ҳар бири бўйича) пировард талаб миқдори тўғрисида қуйидаги информациялар мавжуд:

Бевосита қилинадиган харажатлар коэффициентлари (a_{ij})		Пировард талаб (X_i)
$a_{11} = 0,6$	$a_{12} = 0,5$	1 = 8600
$a_{21} = 0,3$	$a_{22} = 0,2$	2 = 1400

Аниқланг:

а) бутун иқтисодиёт бўйича ($X_1 + X_2$) ялпи чиқаришни ва ялпи чиқариш билан ЯИМнинг, ЯИМ билан оралиқ истеъмолнинг нисбатини.

б) агарда a_{21} 10 фойизга ўсадиган бўлса, a_{22} коэффициенти эса 10 фойизга озаядиган бўлса, ялпи чиқариш ҳажмида ўзгариш содир бўлиши мумкинми, агар «ҳа» деб жавоб берадиган бўлсангиз, унда қанча миқдорга?

Эслатма: 3.1. топшириққа берилган услубий тушунтиришга қаралсин.

3.4. Topшириq

Фараз қилайлик, иқтисодиёт икки сектордан (тармоқдан) иборат ва уларнинг ҳар бирининг бевосита харажатлар коэффициентлари тўғрисида (матрица ўлчами 2×2) ва ялли чиқариш миқдори тўғрисида маълумотлар мавжуд. Информациялар баланс дажвалида келтирилади: биринчи сатрда 1-чи маҳсулотнинг биринчи (a_{11}) ва 2-чи (a_{12}) ва 1-чи (X_1) маҳсулотини ялли чиқаришга қилинадиган бевосита харажатлар коэффициенти; иккинчи сатр бўйича 1-чи маҳсулот бирлигини (a_{21}) ва 2-чи маҳсулот бирлигини (a_{22}) ва 2-чи маҳсулот (X_2)ни ялли чиқаришга қилинадиган 2-чи маҳсулотнинг бевосита харажатлари коэффициенти келтирилади.

Бевосита харажатлар коэффициентлари (a_{ij})	Пировард талаб (X_{ij})
$a_{11} = 0,2$ $a_{12} = 0,5$	$X_1 = 160$
$a_{21} = 0,3$ $a_{22} = 0,6$	$X_2 = X_3$ ($X_1 + X_2$)

Аниқланг:

а) иқтисодиёт бўйича бир бутун ҳолдаги чиқаришни ($Y_1 + Y_2$) ва ялли чиқариш ва ЯИМ ўртасидаги нисбатни: ЯИМ ва оралиқ истеъмол ўртасидаги нисбатни.

Зелатма: Ҳисоб китобларини бажариш учун баланс жадвалининг биринчи ва иккинчи сатрлари бўйича икки тенгламани тузинг, бунинг учун тармоқлараро балансининг математик модели тенгламасини ишлатинг (бу ҳолда маълум қийматлар сифатида пировард талабнинг кўрсаткичини эмас, балки ялли чиқаришни олинг).

3.5. Topшириq

Фараз қилайлик, иқтисодиёт икки соҳадан (тармоқдан) иборат ва бевосита харажатлар (матрица ўлчами 2×2) коэффициенти тўғрисида ва ҳар бир сектор бўйича (икки тармоқнинг ҳар бири бўйича) ялли чиқариш қиймати тўғрисида қуйидаги информация мавжуд:

Бевосита харажатлар коэффициентлари (a_{ij})	Пировард талаб (X_{ij})
$a_{11} = 0,35$ $a_{12} = 0,55$	$X_1 = 11552$
$a_{21} = 0,25$ $a_{22} = 0,35$	$X_2 = 3 \cdot (X_{11} + X_{22}) + 50401$

Қуйидагиларни аниқланг:

а) бир бутун ҳолдаги иқтисодиёт бўйича ялпи чиқаришни ($Y_1 + Y_2$) ва ялпи чиқариш билан ЯИМнинг: ЯИМ билан оралиқ истеъмолнинг нисбатини;

б) агарда a_{21} маҳсулоти бирлигига қилинадиган бевосита харажатлар 0,25дан 0,30гача, a_{22} маҳсулоти бирлигига эса 0,35дан 0,40гача кўцайтириладиган бўлса, ЯИМ қанчага (фоиз ҳисобига) камаяди?

Эслатма: 3.4 топширигига берилган методик тушунтиришга қаралсин.

3.6. Топшириқ

Фараз қилайлик иқтисодиёт икки сектордан (тармоқдан) иборат ва бевосита харажатлар коэффициенти тўғрисида (матрица ўлчами 2×2) ва ҳар бир сектор бўйича (икки тармоқнинг ҳар бири бўйича) ялпи чиқариш миқдори тўғрисида қуйидаги информация мавжуд:

Бевосита харажатлар коэффициентлари (a_{ij})	Пировард талаб (X_{ij})
$a_{11} = 0,6$ $a_{12} = 0,5$	$X_1 = 1892$
$a_{21} = 0,3$ $a_{22} = 0,2$	$X_2 = X_{11} - X_{21}$ 1,5

Аниқланг:

а) бир бутун ҳолдаги иқтисодиётнинг ялпи ички маҳсулотини ($Y_1 + Y_2$) ва ялпи чиқариш ва ЯИМ нисбатини; ЯИМ ва оралиқ истеъмолнинг нисбатини;

б) агарда 2-чи ишлаб чиқариш маҳсулоти бирлиги ушун 1-чи маҳсулоти бевосита харажатлари 20%га камайдиган бўлса, ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлиги юксалиши (ҳажми хара-

жати кўрсаткичи бўйича ЯИМ-оралиқ истеъмол: ЯИМ* 100%) - фонд ҳисобида.

Эслатма: 3.4. топшириққа берилган тушунтиришга қаралсин.

3.7. Топшириқ

Фараз қилайлик, иқтисодиёт икки секторлардан (тармоқлардан) иборат ва бевосита ҳаражатлар коэффициентлари тўғрисида (матрица ўлчами 2×2) ва ҳар бир сектор бўйича (икки тармоқнинг ҳар бири бўйича) ялпи чиқарим тўғрисида қуйидаги информация мавжуд:

Бевосита ҳаражатлар коэффициентлари (a_{ij})	Пировард талаб (Y_{ij})
$a_{11} = 0,25$ $a_{12} = 0,35$	$X_1 = 2000$
$a_{21} = 0,63$ $a_{22} = 0,45$	$X_2 = 3 \cdot (X_{11} + X_{22}) + 200$

Аниқланг:

а) бир бутун ҳолдаги иқтисодиёт бўйича ялпи ички маҳсулотни ($Y_1 + Y_2$) ва ялпи чиқарим ва ЯИМ нисбатини; ЯИМ ва оралиқ истеъмол нисбатини;

б) a_{12} ва a_{22} бевосита ҳаражатлар коэффициентларининг 10%га озайиши натижасида ЯИМ таркибининг ўзгаришини.

Эслатма: 3.4. топшириғига берилган тушунтиришга қаралсин.

II БЎЛИМ

ИҚТИСОДИЙ БАЛАНСЛАР

Меҳнат ресурслари ва ишчи кучига харажатлар баланси

Меҳнат ресурсларининг ва ишчи кучининг таркибини ва фойдаланишини атрофлича мажмуа ҳолда ўрганишнинг энг мукаммал усули меҳнат ресурслари ва ишчи кучининг баланsidир. Мазкур баланс қурилиши ёрдамида меҳнат ресурслари ва ишчи кучининг шаклланиш манбалари, фаолият турлари, миллий хўжалик соҳалари ва тармоқлари, мамлакатнинг бошқа туманлари ўртасидаги ишчи кучларининг тақсимланишидаги муайян алоқалар ва нисбатлар очиқ берилди, ишчи кучидан фойдаланиш ва уни такрор ишлаб чиқаришга қилинадиган харажатлар тавсифланади.

Одатда бир йиллик қилиб тузиладиган меҳнат ресурслари балансининг принципиал чизмаси қуйидагича бўлиши мумкин:

	Йил- нинг бошига	Ишга кириш- лар	Чиқиб ке- тиш- лар	Йил- нинг охи- рига	Бир йилда ўртача
Меҳнат ресурслари Иқтисодий фаол аҳоли -тармоқларга тақсимланган банд аҳоли -ишсизлар					
Иқтисодий фаол бўлмаган аҳоли					

Меҳнат ресурслари, ишчи кучи - иқтисодий фаолиятнинг асосий омил. кишилик жамияти тараққиётининг бирламчи асосидир. Меҳнат ва ишчи кучи бозорининг статистикаси иқтисодий статисти-

канинг муҳим таркибий қисмидир. Иқтисодий статистиканинг мазкур тармоғи меҳнат бозорида таркиб тонаётган вазиятни баҳолашга ва олдиндан прогнозлашга, иш билан бандликнинг иқтисодий ўсишининг йўналишига ва миқёсларига кўрсатадиган таъсирини баҳолашга имкон берувчи статистик усулларни ишлаб чиқади. Меҳнат бозори ва ишчи кучига қилинаётган харажатлар статистикасининг маълумотлари ишсизликни қисқартириш, ижтимоий сафарбарликни кучайтириш ва шу кабиларда ишлатилади. Олдинга қўйилган масалалар меҳнат ресурслари ва ишчи кучи баланси билан поёнига етказиладиган кўрсаткичлар тизими билан ҳал этилади.

Ишчи кучига бўлган т а л а б статистикада иш билан банд бўлган кишилар сони ва вакансияни, яъни бўш ишчи ўринлари сонини қўйиш билан топилади.

Т а к л и ф - иш билан банд бўлган кишилар сони билан ишсизлар сони қўйиш воситасида топилади. Иш билан банд бўлган ва ишсизлар иқтисодий жиҳатдан фаол кишиларга қўйилади. Иқтисодий фаол аҳоли-товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш учун ишчи кучини таклиф қилувчи аҳолининг қисмидир.

Иқтисодиётда банд бўлган кишилар (банд кишилар) сони қуйидаги кишилар сони қўйиш билан топилади:

ҳақ олишининг эвазига ишга ёллашиб иш бажарувчилар, шунингдек мустақил равишда ёки алоҳида фуқароларда даромад келтирадиган ишлар билан банд бўлган кишилар (рўйхатдан ўтган иш билан бандлик бюроси орқали ҳақ тўланадиган жамоатчилик ишлари билан банд бўлган ишсизлар, ўқув юртлари йўлланмаси билан ҳақ тўланадиган қишлоқ хўжалик ишлари билан банд бўлган ўқувчилар ва студентлар бунга қўйилмайди):

узрли сабабларга кўра вақтинча иш жойида бўлмаганлар (касалиги, ҳар йили оладиган меҳнат таътили, ҳомилдорлик таътили, туғилган чақалоқ парварishi сабабли қонуни йўли билан белгиланган таътилга чиққандлиги, қонуни билан руҳсат этилган иш ташлашларда иштирок этиш туфайли ишламай турганлар ва шу кабилар);

-оилавий корхонада ҳақ олмай иш бажарувчилар.

Ишсизлар деб ҳисобланадилар:

16 ёшга тўлган ва ундан ортиқ ёшда бўлган, кўриб чиқилаётган даврда

-ишга етмаганлар (даромад келтирадиган машғулот билан шуғулланмаган кишилар);

-иш қидириш билан шуғулланган (бунинг кўринишлари статистикада мезёрий хусусиятга эга бўлган тавсиф билан белгиланган бўлади);

-таклиф қилинганда дарҳол ёки миаллий қонунчилик ҳужжатларида тилга олинган давр мобайнида ишга киришиб кетинга тайёр бўлган кишилар.

Ишсизлар таркибидан иш билан бандлик хизматида расман рўйхатга олинган ишсизлар алоҳида қилиб ажратиб олинади.

Аҳолининг иқтисодий фаолиги даражаси - иқтисодий жиҳатдан фаол тегинли ёшдаги аҳолининг умумий аҳоли сонига ёки меҳнат ресурсларининг умумий сонига бўлган нисбати билан аниқланади.

Меҳнат ресурслари сони - инвалидларсиз меҳнатга лаёқатли бўлган (ишга қобил ёшдаги) кишилар плюс меҳнатга қобиллик (ишга яроқлилик) ёшдан ўтиб кетган бўлсада ишлаб турган кишилар сони.

Ишсизлик даражаси - ишсизлар сонининг иқтисодий жиҳатдан фаол аҳоли сонига бўлган нисбати билан аниқланади.

Иш билан бандлик мақомига (статусига) кўра иқтисодий жиҳатдан фаол аҳоли қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

а) ёллашиб ишловчилар (фуқаролар ва харбий хизматчилар);

б) ёлланмасдан иш билан банд бўлган шахслар (якка тартибда ишловчилар; иш берувчилар; оилавий корхоналарда ҳақ олмай ишловчилар; жамоа корхоналари аъзолари).

Меҳнат ресурслари билан ишчи қучлари балансини тузишда дастлабки базани меҳнат ресурсларининг ҳаракатлашини ташкил қилади. Улар ҳисоб-китобларни бажариш нуқтаси назаридан аҳоли сонининг ўзгаришидаги кўрсаткичларнинг аналогисидирлар. Хусусан, меҳнат ресурсларининг умумий ўсиши коэффициентини меҳнат ресурсларининг табиий ўсиши коэффициентини билан механик ўсиши

интенсиви сифатида (шунингдек промилледа, яъни меҳнат ресурсларининг 1000 кишинига олинган ҳисобда) аниқланади:

$$K (Уўс) = K (Тўс) + K (Мўс)$$

Табиий ўсш - бу меҳнат ресурсларининг табиий тўлаши ва табиий камайиши ўртасидаги фарқлар. Механик ўсш - меҳнат ресурслари оқими сальдосидир.

Ишчи кучи баланси - меҳнат ресурслари ва унинг бундан кейинги рақобати мувозанатининг таркибий қисмидир.

Ишчи кучи балансида ишчи кучини алоҳида олинган корхоналар, тармоқлар ва минтақалар ўртасида қайта тақсимланишига олиб келадиган ишчилар кучининг ҳаракатланиши кўрсатилади. Ишчи кучининг статистик ўрганиб чиқишида ҳаракатланишнинг умумий миқдори, шунингдек унга таъсир ўтказувчи омиллар инобатга олинади.

Ишчи кучининг ҳаракатланишидаги интенсивликни баҳолаш учун айланманинг абсолют ва нисбий кўрсаткичлари, яъни қабул қилиш айланмаси ва чиқиб кетиш айланмаси ҳамда қабул қилиш ва чиқиб кетиш айланмаси коэффициенти, кўнимсизлик коэффициенти ҳисоблаб чиқилади. Коэффициентлар кўрсаткич нисбати билан ишчи хизматчиларнинг кўриб чиқиладиган давр мобайнидаги 100га кўпайтирилган ўртача рўйхат сони кўринишида аниқланади.

Чизмаси агрегирланган, яъни бирлаштирилган ҳолда қуйида келтириладиган иш вақти баланси таҳлилий аҳамиятга эгадир.

Иш вақти баланси

Вақт жамғармаси	Иш вақтининг сарфланиши
1. Иш вақтининг тақвим жамғармаси	6. Ҳақиқий иш бажарилган вақт, ҳаммаси бўлиб, шу жумладан:
2. Байрам ва дам олин кунлари	6.1 Белгиланган иш вақти
3. Иш вақтининг табелии жамғармаси (1 2 сатрлар)	6.2 Белгиланганидан ортиқча вақт
4. Навбатдаги таътилар	7. Узрли сабабларга кўра фойдаланилмаган вақт

5. Максимал даражада имкон бўлган иш вақти жамғармаси (сатрлар 3-4).

8. Маъмурий таътиллار

9. Иш вақтининг нероф бўлиши

9.1. Маъмуриятнинг рухсати билан ишга чиқмаслик

9.2. Сабабсиз ишга чиқмаслик

9.3. Узук-кун ишсиз туриб қолиш

9.4. Фирманинг ички сабабларига кўра ишламай тури қолиш

10. Ишдаги низолар туфайли ишнинг тўхтатилиши

11. Жами бўлиб барча сабабларга кўра иш бажарилган ва сарфланмаган иш вақтлари (сатрлар 5+6+7+8+9)

Шу жумладан иш вақти бўлимида (сатрлар 11.6,2)

Иш вақти баланси маълумотлари асосида иш вақти жамғармаларидан (фойдаланиш кўрсаткичлари (фойдаланиш коэффициентлари: иш вақтининг максимал имкондаги жамғармаси, табелдаги иш вақти жамғармаси, тақвимдаги иш вақти жамғармаси) ҳисоблаб чиқарилади. Энг муҳим кўрсаткичлар қаторига иш даврининг сарфланиши коэффициенти: иш кунидан фойдаланиш коэффициенти ва иш вақтидан фойдаланишнинг интеграл кўрсаткичи (мазкур кўрсаткич бундан олдинги икки коэффициентларнинг ҳосиласи сифатида ҳисоблаб чиқарилади).

Иқтисодий конъюнктура таҳлил қилинаётганда иш ҳафтасининг давомийлиги кўрсаткичи (ишти-хизматчиларнинг бир ҳафтада ишлаган соатларининг ва шу ходимларнинг шу ҳафтадаги ўртача рўйхат бўйича сонига бўлган нисбати билан аниқланади) қўлланади. Рўйхат бўйича ўртача ходимлар сони рўйхатдаги ходимлар сонининг кўриб чиқилаётган даврдаги барча кунларини шу даврдаги тақвим кунлари сонига бўлиш йўли билан аниқланади.

4.1. Тошшириқ

Қуйидаги кўрсаткичларни иш билан банд кишилар тоифасига қўшиб мумкинлигини ёки мумкин эмаслигини шарҳлаб бериш:

а) катталарга қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқаришда ёрдам кўрсатаётган ва иш ақи олмаётган ўсмирлар;

б) кундузи олий ўқув юртида ўқиётган ва қишлоқ хўжалик ишлари билан банд бўлган студентлар;

в) ижтимоий ишларга жалб этилган пенсионерлар;

г) корхона штатида турган, лекин иш таплаган ишчи-хизматчилар;

д) иш ҳақи сақлаб қолинмай таътилга чиқарилган ходимлар;

е) хорижий мамлакатларга хизмат сафарига жўнатилган шахслар (қисқа муддатли хизмат сафарлари);

ж) хорижий мамлакатларга хизмат сафарига юборилган шахслар (узоқ муддатли хизмат сафарлари).

4.2. Тошшириқ

Қуйидагиларни аниқланг:

а) иқтисодий жиҳатдан фаол аҳоли сонини; б) меҳнат ресурсларини; в) кўрсатилган тоифалар ўртасидаги nisбатни қуйидаги (минг киши ҳисобида олинган) кўрсаткичлар бўйича: г) ишсизлик даражасини (икки вариантда ишсизлар сонининг иқтисодий фаол аҳоли сонига nisбати сифатида; меҳнат ресурслари қийматига);

Иш билан банд аҳоли	600
Иш билан банд бўлиш ёшидаги аҳоли	800
1 гуруҳ ногиронлари ва ишламаётган 2 гуруҳ ногиронлари	25
Пенсия ёшидаги ишлаётган шахслар	20
16 ёшга тўлмаган ишловчи ўсмирлар	5
Ишсизлар	40

4.3. Тошпирік

Меҳнат ресурсларининг тўлиб туриши коэффициентини қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланган ҳолда (промилледа) аниқланг:

Йилнинг бошига олингандаги меҳнат ресурслари сони	98 млн. киши
Йилнинг охирига олингандаги меҳнат ресурслари сони	102 млн. киши
Меҳнат ресурсларининг механик чиқиб кетиши коэффициенти	5
Табиий ўсиш коэффициенти	1

4.4. Тошпирік

Қуйидаги кўрсаткичлар бўйича меҳнат ресурсларининг тўлиб туриши коэффициентини (промилледа) аниқланг:

Йилнинг бошига ҳисоблангандаги меҳнат ресурслари сони	81 млн. киши
Йилнинг охирига ҳисоблангандаги меҳнат ресурслари сони	79 млн. киши
Иқтисодий фаол аҳолининг механик чиқиб кетиши коэффициенти	2
Иқтисодий фаол аҳолининг табиий ўсиши коэффициенти	1

Меҳнат ресурсларининг такрор ишлаб чиқарилиши коэффициенти билан иқтисодий фаол аҳоли ўртасидаги фарқни белгиланг.

4.5. Тошпирік

Қуйидаги маълумотларга асосан меҳнат ресурсларининг табиий чиқиб кетиши коэффициентини (промилледа) аниқланг:

Табиий тўлиш коэффициенти	12
Умумий ўсиш коэффициенти	5
Механик ўсиш коэффициенти	4

4.6. Топпирик

Минтақадаги меҳнат ресурслари сони йилнинг бошла-нишида 350 минг кишини ташкил қилган. Бир йиллик табиий ўсиш (шу ўринда ва буздан кейин кўрсаткичлар меҳнат ре-сурсларига тегишли бўлади) - 30 минг киши, механик тўлиш кўрсаткичи - 150 минг киши, механик чиқиб кетиш - 120 минг кишини ташкил қилган.

Йилнинг охирига меҳнат ресурслари сонини аниқланг.

4.7. Топпирик

Қуйидаги шартли маълумотларга асосан меҳнат ресурслари балансини тузинг (ўртача йиллик ҳисобда, млн.киши)

1. Жами аҳоли - 100,0, шулардан меҳнат қилиш ёши-дагилари 60%, меҳнат қилиш ёшида бўлган хорижда ишлаб турганлар сони - 2,5. Жами меҳнатга қобил (ишлаш) ёшида-ги аҳоли сонидан ишламайдиган инвалидлар ва пенсионерлар - 5,0; ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда ўқиётган ўқувчилар - 2,5; уй хўжалигида ва болалар парварishi билан банд ки-шилар - 2,5.

2. Иқтисодиётнинг тармоқлари бўйича иш билан банд бўлганлар (рақамлар шартли):

№	Тармоқлар	Кишилар сони, млн.киши (ўртача йил- лик ҳисобда)	Бажарил- ган кунла- ри одам млн.
1	Саноат	9,51	2215
2	Қишлоқ хўжалиги	6,60	1555
3	Қурилиши	2,60	596
4	Транспорт	2,60	596
5	Алоқа	3,15	733
6	Савдо, тайёрлаш, моддий- техника таъминот, умумий овқатланиш	10,10	2354
7	Турар-жой коммунал хўжалик	0,98	232
8	Соғлиқни сақлаш	1,73	405
9	Маориф	2,40	563

10	Фан ва фан хизматлари	0,90	212
11	Барча сатхлардаги бошқарув соҳаси	2,38	558
12	Молия муассасалари	1,50	352

Тузилган баланс кўрсаткичларига кўра:

1. Қўйидагиларга тавсиф берувчи кўрсаткичларни ҳисоблаб чиқаринг: иш билан банд аҳоли коэффициентини (меҳнат ресурслари), бевосита моддий ишлаб чиқариш соҳасида иш билан банд бўлганларнинг (моддий-буюм шаклидаги маҳсулотларни ишлаб чиқарувчиларнинг), муомала соҳасидаларнинг, моддий бўлмаган хизматлар билан шуғулланувчиларнинг салмоқини;

2. Қўйидаги тавсифловчи кўрсаткичларни аниқланг: имкон қадар кўп иш вақти жамғармасининг ишлатилмаган қисмини (киши-кун ҳисобида) ва умуман олганда иқтисодиётда, бевосита моддий ишлаб чиқариш соҳасида¹, муомала соҳасида. Моддий бўлмаган хизматларни кўрсатиш соҳасида энг кўп имкони бўлган иш вақтининг² фойдаланиши даражасини

¹ Бу ўринда кенг маънодаги сўз - транспорт ва алоқа, савдо ва бевосита муомала соҳасидаги тармоқлар, шунингдек умумий овқатланиш назарда тутилади.

² Иш вақтининг имкон қадар кўпроқ жамғармаси баробар иш билан банд кишиларнинг ўртача йиллик миқдорининг ҳосиласига ва бир йилдаги 240 иш кунларига тенг.

5 БОБ

Миллий бойлик ва асосий жамғармалар баланси

Миллий бойлик ва энг аввало асосий капитал (асосий жамғармалар) меҳнат ва ер билан бир қаторда ишлаб чиқаришнинг энг фундаментал омил, иқтисодий салоҳиятнинг энг муҳим тавсифидир. Халқаро стандартларга мувофиқ МСТ бўйича миллий бойлик - бу вақтнинг қайсидир пайтига (мажбуриятлар чиқариб ташлангандаги) мамлакат бўйича жамғарилган «молиявий» ва «номолиявий» активларнинг йиғиндисидир (миллий бойлик ва унинг таркибий қисмлари - бу айни дамдаги кўрсаткичлардир. МСТ материаллари бўйича, захира-лар кўрсаткичларидир). Қийматга эга бўлган кўрсаткичлар қаторига ЯИМ (ялпи ички маҳсулот), миллий даромад, ихтиёрдаги мавжуд даромад, истеъмол учун қилинадиган харажатлар, ялпи жамғарма, товарларнинг ва кўрсатиладиган хизматларнинг экспорти ва импорти. Буларнинг барчаси вақт бирлигида йил (ярим йил, чорак ва ҳ.к. ҳисобида), оқимлар кўрсаткичларида олинади.

Хусусий капитал кўрсаткичлари таркибига қўшиш учун МСТ томонидан тавсия этилаётган иқтисодий активлар асосий элементлари таснифи

Ҳар бир хўжалик бирлиги учун хусусий капитал қуйидаги тарзда аниқланади:

1. Номолиявий активлар
2. Молиявий активлар
3. Молиявий мажбуриятлар
4. Хусусий капитал

Бутун мамлакат учун хусусий капитал, яъни миллий бойлик, резидент мамлакатлар иқтисодий ҳудудида жойлашган барча хўжалик юритувчи субъектларнинг бошқа мамлакатларга бўлган соф талабларидаги номолиявий активларнинг йиғиндисидир.

Бошқа мамлакатларга бўлган талабларнинг соф қиймати мазкур давлат резидентлари эгаллик қилаётган хориждаги молиявий активлар қиймати билан мазкур мамлакат резидентларнинг қолган давлатларга нисбатан хорижий молиявий мажбуриятлар суммаси фарқи тариқасида аниқланади. Миллий бойлик ҳисоблаб чиқарилаётганда фақат хорижий молиявий активлар ва мажбуриятлар салдоусигина инобатга олинади ҳолос, чунки мамлакатдаги иқтисодиёт секторлари ўрталарида кзага келган молиявий мажбуриятлар ўзаро узилади.

Миллий бойликнинг энг аҳамиятли таркибий қисмларидан бири асосий капитал (асосий жамғармалар). Асосий жамғармалар деб товарларни ишлаб чиқаришда, бозорга боғлиқ ва боғлиқ бўлмаган хизматларни кўрсатишда кўп мартагина ёки доимо ўзгармайдиган натурал ашёвий шаклда ишлатиладиган ва аста секинлик билан ўз қийматини йўқата борадиган ишлаб чиқарилган активлар аталади.

Асосий жамғармаларнинг такрор ишлаб чиқарилиши, шунингдек ҳолати ва фойдаланиши бир бутун мажмуи ҳолида асосий жамғармаларнинг балансига асосан ўрганиб чиқилади.

Асосий жамғармалар баланси ҳалқ ҳўжалиги балансида (совет давридаги макроқўрсаткичлар тизимидан ва ҳисобидан) бозор иқтисодиёти талабларига айнан ўхшаш бўлган миллий сўётлар тизимига ўтиш даврида маълум бир актуалликни сақлаб қолган мамлакат статистикаси учун аниқланган бўлган баланс қўршмаларининг тури, иқтисодий баланслар туридир.

Асосий жамғармалар балансининг принципал чизмаси қуйидагичадир:

А	1	2	3	4=1+2
Иқтисодиётнинг тармоқлари, секторлари	Даврнинг бошланишидаги асосий жамғармаларнинг ҳисоблаб қўйиши	Асосий жамғармаларнинг келиб тушиши	Асосий жамғармаларнинг чиқиб кетиши	Даврнинг охирига асосий жамғармалар миқдори

Баланс тузидан кўзланадиган асосий мақсад - асосий жамғармаларнинг истеъмол қиймати нуқтан назаридан (у тўлиқ қиймат бўйича, яъни эскириш чиқариб ташлаётганига қадар ҳисоблаб чиқарилади) ва қиймати бўйича (бу ҳолда эскириш чиқариб ташланганидан кейинги қиймат бўйича баҳоланади) жамғармаларни қиймати такрор ишлаб чиқарилишини ақс эттиришдир. Асосий жамғармаларни қиймати бўйича такрор ишлаб чиқарилишини ақс эттириш кўпроқ миллий сечлар тизимига мувофиқлашади, чунки асосий капитал миллий бойликнинг таркибий қисми сифатида МСТ концепцияси бўйича қолдиқ қиймати бўйича ҳисоблаб чиқарилади (тўлиқ қийматидан асосий капиталнинг истеъмол қилинган қиймати чиқариб ташланади, истеъмол қиймати эса ўз навбатида ўзбек статистикасида биноларнинг амортизацияси билан тенглаштирилади).

Амортизация ажратмаларининг йиллик суммаси (А йил) қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$A \text{ йил} = \frac{B - L}{T}$$

бунда В - асосий жамғармаларнинг тўлиқ бирламчи қиймати;

Л - асосий жамғармаларнинг тугатилиши қиймати (бундан уларни бўлакларга ажратиб ташлаш харажатлари чиқариб ташланади);

Т - асосий жамғармаларнинг хизмат қилишининг норматив муддати.

Тўлиқ қолдиқ қиймати тўғрисидаги маълумотларга эга бўлган асосий жамғармалар коэффициентини, яроқлилик коэффициентини (эскириши чиқариб ташланганидан кейин қийматини ҳисоблаб чиқарилган асосий жамғармаларнинг нисбатини) ва кўриб чиқилаётган санага олинган асосий жамғармаларнинг тўлиқ қийматини, эскириш коэффициентини ёки эскирганликни (асосий жамғармалар қолдиқ қийматининг тўлиқ қийматга нисбатини) ҳисоблаб чиқариш мумкин. Асосий жамғармаларнинг тўлиқ қиймати тўғрисидаги маълумотлар асосида асосий жамғармаларнинг янгиланиши ва чиқиб кетиши коэффициенти (янгиланиш - асосий жамғарма-

ларнинг йилининг охирига ҳисоблангандаги қийматига нисбатан, чиқиб кетиши - асосий жамғармаларнинг йилининг бошига ҳисоблангандаги қийматига нисбатан), шунингдек асосий воситаларнинг янгиланиши интенсивлиги коэффициенти (тутатишган жамғармаларнинг ва янгидан киритилган асосий жамғармаларнинг қиймати) аниқлаш мумкин.

Асосий жамғармаларнинг эскириши қиймати чиқариб ташланганидан кейинги баланс маълумотлари асосида асосий жамғармаларнинг қиймат шаклидаги такрор ишлаб чиқарилиши кўрсаткичлари аниқланади. Башарти капитал таъмирлаш капитал сармоя қўйишнинг бир қисми тариқасида кўриб чиқилмайдиган бўлса, асосий жамғармаларнинг эскириши туфайли қилинган харажатлар чиқариб ташланганидан кейинги (капитал сармояларини ўзи каби ёки асосий жамғармаларни ишга тушириш каби) асосий жамғармаларнинг келиб тушиши тавсифи қолдиқ қийматининг ўсиши тариқасида талқин этилади. Унда асосий жамғармаларнинг такрор ишлаб чиқарилиши тўлиқ қиймат бўйича акс эттириляётганда капитал таъмирлаш эътиборга олинмайди.

Агар база учун олинган йил ҳисобида асосий жамғармаларнинг қайта тикланиш қиймати ҳажми маълум бўладиган бўлса, унда асосий жамғармаларнинг қайта тикланиши қиймати бўйича мавжудлигини ўсиши жорий йилида асосий жамғармаларнинг нархлар индекси-дефляторлар ёрдамида жорий йилининг нархларига қайта ҳисоблаб қўйилган қийматининг ва асосий жамғармалардаги чиқиб кетишидаги баҳолаш қиймати (бу ҳам жорий йилининг баҳолаш нархларида) фарқи сифатида ҳисоблаб чиқилади.

5.1. Топшириқ

Молия вазирлиги пенсионерлар олдидagi пенсиялар бўйича қарзини ўзиш мақсадида маълум миқдордаги кумушни 5 млрд. сўмга марказий банкка реализация қилган ва олинган пулларни пенсия тариқасида тўлаган. Пенсионерлар 4 млрд. сўмни истеъмол молларини харид қилишга ва хизматлардан фойдаланишга сарфлаганлар. Сотилган ва кўрсатилган хизматларнинг 80%и аввалги давр мобайнида шаклланган захиралар ҳисобидан реализация қилинган, деб фараз қилинади.

Кўриб чиқилган институционал birlikларнинг-умумий давлат бошқаруви, молиявий муассасаларнинг, номолиявий корхоналарнинг, уй хўжаликларининг қуйидаги шаклларда активларидаги ва мажбуриятларидаги ўзгаришларни аниқланг:

- а) ҳисобот даври доирасидаги қарзнинг пайдо бўлишини;
- б) ҳисобот даврига қадар қарзнинг пайдо бўлишини.

5.2. Тошдириқ

Субъектлардан бири бўйича қуйидаги маълумотлар бор:

(млрд.сўм)

Йилнинг бошига асосий жамғармаларнинг тўлиқ қиймати	
Бирламчи қиймати	378
Қайта тиклаш қиймати (ўртача йиллик нархларда)	945
Йил давомида ишга туширилган асосий жамғармалар	60
Йил давомида капитал таъмирлашга қилинган харажатлар	14
Чиқиб кетган асосий жамғармалар:	
Тўлиқ қиймати бўйича	38
қолдиқ қиймати бўйича (бирламчи қиймати бўйича)	5
тўлигича қайта тиклаш қиймати бўйича	45
Асосий жамғармаларнинг йил бошига эскириши	25%
Амортизациянинг йиллик нормаси	12%

Аниқланг:

а) йилнинг бошланишига ва тугашига бирламчи тўлиқ қиймати ва қайта тиклаш қийматини;

б) эскириш қиймати чиқариб ташлангандаги дастлабки қийматни ва эскириш чиқариб ташлангандаги қайта тиклаш қийматини;

в) йил давомидаги амортизация ажратмаларининг қиймати (ўртача йиллик баланс баҳосидан келиб чиққан ҳолда ҳам) ва асосий жамғармаларнинг йиллик истеъмолнинг қийматини (қайта тиклаш қиймати асосида, ўртача йиллик нархларда) йиллик эскиришнинг реал қиймати ҳисоб-китобларга кўра амортизация нормасидан 85% ташкил қилишини инобатга олган ҳолда;

г) асосий жамғармаларнинг йилнинг охирига ҳисоблангандаги янгилалиши, чиқиб кетиши, шунингдек эскириши ва яроқсизлиги коэффициентини (асосий жамғармаларнинг қайта тикланиши қийматида келиб чиққан ҳолда).

5.3. Толшириқ

Қуйидаги шартли маълумотлар асосида асосий жамғармаларнинг икки фаразлардаги (тўлиқ қийматидаги ва эскириши чиқариб ташланганидаги қиймати бўйича) балансини тузинг (млн.сўм ҳисобида):

1	Асосий жамғармаларнинг йил бошига ҳисоблангандаги эскириши чиқариб ташлангандаги қиймати	463730
2	Йил давомида жорий этилган асосий воситалар	34000
3	Асосий жамғармаларнинг капитал таъмири	6250
4	Асосий жамғармаларнинг чиқиб кетиши:	
	тўлиқ қиймати бўйича	6150
	эскириши чиқариб ташланганидан кейинги қиймати бўйича	425
5	Йил давомида амортизация ажратмалари	17150
6	Йил давомида бажарилган капитал сармояларнинг сарфланиши	32500
7	Йилнинг бошига тутатилмаган қурилишлар	4000
8	Асосий жамғармаларнинг йил бошига тўлиқ қиймати	668400

Асосий жамғармаларнинг баланслари маълумотларига кўра аниқланг:

а) асосий жамғармаларнинг бир йилдаги ишлаб чиқариллиши ҳажмини;

б) йил давомида асосий жамғармаларнинг тўлиқ қиймат бўйича ва эскириши чиқариб ташлангандаги қиймати (қолдиқ қиймати) бўйича;

в) асосий жамғармаларнинг такрор ишлаб чиқариллиши маблағлари ва уларнинг ҳар бир маблағлар бўйича миқдорлари;

г) асосий жамғармаларнинг оддий ва кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш қийматини;

д) асосий жамғармаларнинг чиқиб кетиши ва янгиланиши коэффициентини, асосий жамғармаларнинг эскиришини ва яроқлилигини (йилнинг бошланишига ва охирига);

е) асосий жамғармаларнинг ўртача бир йиллик эскириши нормасини;

ж) эскириши учун ажратиладиган ажратмаларнинг асосий жамғармаларни натура шаклида қўлаш зарур бўладиган маблағлар суммасига таққослангандаги ортиб кетишини;

з) йилнинг охирига поёнига етказилмаган қурилишларнинг ҳажмини;

и) асосий капиталга қўйилмаларни халқаро статистика методологиясига мувофиқ.

5.4. Тошшириқ

Иқтисодиётга таллуқли қўйидаги шартли маълумотлар мавжуд (млр.сўм)

Йилнинг бошланишига;	
Ишлаб турган асосий жамғармалар (қиймати бўйича эскириши чиқариб ташланганидан кейин)	146,0
Поёнига етказилмаган қурилишлар	5,0
Тугалланмаган капитал таъмирлаш ишлари	2,0
Ҳисобот йили давомида:	
Капитал таъмирлашга капитал сармояларнинг қўйилиши	5,4
Янги асосий жамғармаларнинг ишга туширилиши	24,4
Натура шаклида олинган капитал трансфертлар	6,0
Тугалланган капитал таъмир	7,4
Амортизация ажратмалари	15,2
Асосий жамғармаларнинг чиқиб кетиши (эскириши чиқариб ташлангандаги қиймати бўйича)	3,4

Аниқланг:

а) йилнинг охирига эскириши ҳисобдан чиқарилганидан кейинги асосий жамғармаларнинг қийматини;

б) поёнига етказилмаган қурилишлар ҳажмини;

в) поёнига етказилмаган капитал таъмир ҳажмини.

6 БОБ

Тўлов ва савдо баланслари

Ташқи иқтисодий алоқаларни самарали бошқариш учун шу алоқаларни аке эътирувчи статистика томонидан шакллантирилган маълумотлар даркор. Иқтисодиёт статистикаси мазмуни жиҳатидан кўриб чиқиладиган ташқи иқтисодий алоқалар статистикасининг таркибий қисми-божхона статистикасидир.

Божхона статистикаси қузатишган ва ўрганиладиган масала мамлакатнинг ташқи савдо айланмаси, яъни миқдор ва қиймат билан ифодаланган товарлар ва хизматлар экспорти, шунингдек экспорт билан импортнинг географик жиҳатдан йўналишлари («товар мамлакат», «мамлакат - товар»)дир. Божхона статистикасидан қузатиш объекти мустақил давлатлар ҳамдўстлиги мамлакатлари ташқи иқтисодий алоқалари товар номенклатурасида келтирилган ва чегара орқали ўтказиладиган товарларни декларация қилишда ишлатиладиган экспорт ва импорт товарларида. (МДХ ТИА ТН).

Ташқи иқтисодий фаолият статистикаси юқорида келтирилган товарларни мамлакат чегараси орқали ўтказиш билан боғлиқ операцияларда ташқари бошқа операцияларни ҳам, жумладан ишларнинг бажарилишини ва хизматларнинг кўрсатилишини ҳам ҳисобга олади.

Тўлов баланси-баланс қурилмалари кўринишидан бири бўлиб, мазкур мамлакатнинг ва бошқа мамлакатларнинг институцион birlikлари ўртасида амалга ошириладиган иқтисодий операцияларни аке эътирувчи статистик тизимдан (статистик кўрсаткичлар тизимидан) иборатдир.

Мазкур мамлакатнинг барча институцион birlikлари унинг резидентлари деб, қолган барча birlikлари эса-норезидентлар деб аталади. Иқтисодий операция-институцион birlikларнинг ўзаро алоқалари натижаси бўлган иқтисодий оқимдир. у иқтисодий birlikларнинг барио этилишини, қайта ҳосил қилинишини, алмашишувини, ўтказиб берилишини ёки қайиб бўлишини аке эътиради. Бухгалтерия балансидан фарқли ҳолда тўлов балансида иқтисодий операциялар натижасида содир бўладиган активлар ёки мажбуриятлар ҳажмидаги ўзгаришлар аке эътилади. Одатда тўлов баланси қуйида келтирилган чизма бўйича босиб чиқарилади:

Кредит	Дебет	Сальдо (кредит минус дебет)
1 модда		
.....		
2 модда		

Шу билан бирга тўлов балансини қуришнинг бошқа-бир устун шаклидаги усули ҳам қўлланади. Тўлов баланси бухгалтерия ҳисобининг ҳар бир операция икки марта-бир сўётнинг кредитида ва иккинчи сўётнинг дебитида акс эттирилади, деган принципи заминига қурилади. Агар тўлов баланси устун кўрянишида тузиладиган бўлса, унда кредит кредит операциялар мусбат қийматлар сифатида, дебет операциялари эса манфий қийматлар сифатида ёзилади. Тўлов балансини таркибини акс эттирувчи принципал чизма ва кредит ва дебет бўйича операцияларни акс эттиришнинг қодалари қуйида келтирилган:

Иқтисодий операция	Кредит, плюсь (+)	Дебет, минус (-)
А. Товарлар ва хизматлар	Товарлар ва хизматлар (резидентлар томонидан хизматларнинг кўрсатилиши)	Товарларнинг ва сотилиши хизматларнинг кўрсатилиши (норезидентларга хизматлар кўрсатилиши)
Б. Даромадлар (меҳнатга ҳақ тўлаш ва инвестициялардан олинган даромадлар)	Резидентларга тушумлар (норезидентлардан)	Норезидентларга (резидентлардан) тўловлар
В. Трансфертлар (жорий ва капитал)	Резидентларнинг норезидентлардан маблағ олишлари	Норезидентларга маблағларнинг ўтказиб берилиши
Г. Нойшлаб чиқариш номолиявий	Активларнинг сотилиши	Активларнинг харид қилиниши

активларнинг харид қилиниши (сотилиши)		
Д. Молиявий активлар ёки мажбуриятлар билан операциялар	Норезидентларга мажбуриятларнинг кўпайиши ёки озайиши	Норезидентларга талабларнинг кўпайиши ёки озайиши

Савдо баланси тўлов балансининг ҳам ва «қолган олам» товарлар ва хизматлар сўётининг ҳам таркибий қисмидир.

«Қолган олам» товарлар ва хизматлар сўёти

Фойдаланиш	Ресурслар
2. Товар ва хизматлар экспорти 2.1. Товарлар экспорти 2.2. Хизматлар экспорти	1. Товар ва хизматлар импорти 1.1. Товарлар импорти 1.2. Хизматлар импорти
3. Товарлар ва хизматлар бўйича сальдо «Қолган олам» (91-2 сатрлар) 3.1. Товарлар бўйича сальдо (1.1.-2.1. сатрлар) 3.2. Хизматлар бўйича сальдо (1.2.-2.2.)	

«Қолган олам» секторининг барча сўётлари норезидентлари нуқтаи назаридан тузилади, шунинг учун сўётнинг ресурс қисмида норезидентлар томонидан (резидентлардан) олинган иқтисодий қийматлар, фойдаланишда эса резидентлар томонидан олинган иқтисодий қийматлар кўрсатилади. «Қолган олам» товарлар ва хизматлар сўётининг балансловчи моддаси («қолган олам» товарлар ва хизматлар бўйича сальдо) «Товарлар ва хизматлар бўйича ташқи сальдо» тўлов баланси моддасига. «Қолган олам» бирламчи даромадлар ва жорий трансфертлар сўётининг балансловчи моддасига («Қолган олам» операциялари бўйича сальдо) айнан мосдир.

6.1. Топшириқ

Резидентлар ва порезидентлар томонидан товарларнинг ва хизматларнинг олиб кирилиши ва мамлакатдан олиб чиқарилиши ва уларнинг ҳажмидаги ўзгаришлар тўғрисидаги қуйидаги шартли маълумотлар (жорий нархларда, млн. шартли birlikларда) мавжуд:

	1995	1998	Физик ҳажм индекси 1998 й. 1995 йга
1. Товарларнинг олиб кирилиши (қайта ишлов бериш мақсадида олиб кирилган ва ҳарбий мақсадларга аталган товарлардан ташқари рўйхатга олинмаган ташқи савдо операциялар)	10600	14800	102
2. Товарларнинг олиб чиқилиши (ҳарбий мақсадларга ишлатилмаган товарлардан ташқари рўйхатга олинмаган ташқи савдо операциялари)	12600	15800	105
3. Мамлакатга кетаётганларнинг шахсий юклари	560	850	110
4. Мамлакатдан кетаётганларнинг шахсий юклари	470	620	108
5. Резидентларга порезидентлар кўрсатган хизматлар	830	970	105
6. Порезидентларга резидентлар томонидан кўрсатилган хизматлар	890	990	101
7. Иқтисодий ёрдам:			
а) олинган	240	200	99

б) Үтказиб берилган	120	180	102
8. Хориждаги резидент-юридик шахслар ва жисмоний шахслар харид қилган ва фойдаланган товарлар ва хизматлар	180	240	106
9. Мамлакатимиздаги норезидент юридик ва жисмоний шахслар харид қилган ва фойдаланилган хизматлар	210	290	108
10. Хорижий товарлар транзити	380	500	116
11. Мамлакатга олиб кирилмай қолган реэкспортлар	190	250	106
12. Ҳарбий мақсадларга аталган товарлар			
а) олиб кирилиши	34	370	102
б) олиб чиқиб кетиши	1690	2100	108
13. Электр энергиясининг етказиб берилиши	170	200	105
14. Товарларни қайта ишлаш мақсадида олиб чиқиб кетилиши	80	120	115
15. Хорижий кинофильмларнинг сотиб олинishi	240	320	110
16. Мамлакат кинофильмларини хорижий мамлакатлар томонидан харид этилиши	70	80	95
17. Божхона хизмати рўйхатга олмаган «моки савдогарлар» томонидан олиб чиқиб кетилган товарлар	120	150	101
18. Божхона хизматлари томонидан рўйхатга олинмаган «моки савдогарлар» олиб кир-			

ган товарлар	560	790	108
--------------	-----	-----	-----

Қуйидагиларни аниқланг:

а) 1995 ва 1998 йиллардаги экспорт, импорт ва ташқи савдо айланмаси ҳажми кўрсаткичларини жорий нархларда;

б) 1995 ва 1998 йиллардаги импорт, экспорт ва ташқи савдо айланмаси ҳажми кўрсаткичларини 1995 йидаги нархларда ва юқоридаги кўрсаткичлар бўйича физик ҳажм индексларини;

в) ташқи савдо айланмаси жисмоний ҳажмининг ўзгариши ва экспорт ва импорт маҳсулотлари нархининг ўзгариши ўтказадиган таъсирини

6.2. Топшириқ

Мамлакатга олиб кирилган ва мамлакатдан олиб чиқиб кетилган товарларни ва хизматлар ҳақида 1998 йилдаги нархларда млн. шартли бирликда, шунингдек мамлакат билан хорижий мамлакатлар ўртасида товарларни ва хизматларни олди-соттисини ташкил қилишдаги нархлар динамикаси ҳақида қуйидаги шартли маълумотлар бор:

	1998	1999	Нархлар тарифлар индекси (1999й. 1998й.га)
1. Товарларнинг олиб кирилиши (рўйхатга олинadиган ташқи савдо операциялари қайта ишлаш учун олиб кирилган товарлардан ва ҳарбий мақсадларга ишлатилadиганлардан ташқари			
2. Рўйхатдан ўтказилadиган ташқи савдо операциялари	6300	6400	118

(ҳарбий ҳарбий мақсадларга аталган товарлар бунга кирмайди)			
3. Мамлакатларга келаётганларнинг шахсий юклари	280	300	122
4. Мамлакатдан кетатганларнинг шахсий юклари	230	200	119
5. Норезидентларнинг резидентларга кўрсатган хизматлари	420	450	116
6. Норезидентларга резидентлар кўрсатган хизматлар	440	400	117
7. Иқтисодий ёрдамлар:			
а) олинганлари	120	140	122
б) ўтказиб берилганлари	60	65	115
8. Хориждаги резидент жисмоний шахслар томонидан харид қилинган товарлар ва фойдаланилган хизматлар	90	100	119
9. Мамлакатимиздаги норезидент жисмоний шахслар харид қилган товарлар ва фойдаланилган хизматлар	105	110	122
10. Хорижий товарлар транзити	90	185	104
11. Мамлакатга киритмай реэкспорт қилиш	90	90	106
12. Ҳарбий мақсадларга ишлатиладиган товарларнинг:			
а) олиб кирилиши	170	160	115
б) олиб чиқилиши	800	820	119
13. Электр энергиясининг етказиб берилishi	70	100	104
14. Қайта ишлан мақсадида олиб кирилган товарлар	40	42	109

15. Хорижий кинофильмларнинг сотиб олиниши	120	100	110
16. Хорижий мамлакатларга ўзимизда яратилган кинофильмларнинг сотилиши	40	30	109
17. Божхона хизматларида қайд этилмаган «Моки савдогарлар» олиб кетган товарлар	60	70	110
18. Божхона хизматларида қайд этилмаган «Моки савдогарлар» олиб кирган товарлар	280	300	108

Қуйидагиларни аниқланг:

а) 1998 ва 1999 йиллардаги экспорт, импорт ва ташқи савдо айланмаси ҳажми кўрсаткичларини жорий нархларда;

б) 1998 ва 1999 йиллардаги экспорт, импорт ва ташқи савдо айланмаси ҳажми кўрсаткичларини 1998 йил нархларида ва юқорида берилган кўрсаткичлар бўйича жисмоний ҳажм индексларини;

в) ташқи савдо айланмаси қийматининг динамикасини ва ушбу динамикага ташқи савдо айланмаси жисмоний ҳажмининг ўзгариши ва экспорт ва импорт қилинадиган маҳсулотларнинг нархлари ўтказадиган таъсирини;

г) мамлакатга олиб кирилган ва мамлакатдан олиб чиқиб кетилган ресурсларнинг ҳажмининг; олиб кириш-олиб чиқиш сальдосини жорий нархларда ва 1998 йил нархларида;

д) уй хўжаликларнинг пировард истеъмол учун қилинадиган харажатларининг уларнинг ялли ички маҳсулот комплекти сифатида шаклланишидаги кўрсаткичларига тузатиш қийматини (1998 йилнинг жорий нархларида).

6.3. Тошпориқ

Мамлакат бўйича ҳисобот йилидаги ва базис давридаги тўлов балансининг айрим моддалари қиймати (аналитик шакл) қуйидагиларни ташкил қилган (АҚШ доллариди):

Алоҳида кўрсаткичларнинг номла- ниши	Давр	
	Базисдаги	Хисобот даври
Ўтказиб берилган даромадлар (жо- рий)	393	647
Мамлакатга қўйилган бошқа инве- стициялар (яъни билвосита ва портфельсиз инвестициялар)	3167	1437
Товарлар импорти (ФОВ нархла- рида)	7829	6460
Хизматлар импорти	2490	1711
Мамлакатга олиб кирилган порт- фельли инвестициялар	-17	246
Капитал билан операциялар счёти	-159	83
Олинган жорий трансфертлар	839	676
Товарлар тўловини йўл қўйилган хатолар ва ўтказиб юборишлар (ФОВ нархларида)	5312	6308
Хизматлар экспорти	315	449

Қуйидагиларни талаб қилинади:

а) устуи кўринишидаги базис ва жорий даврлар учун тегишли тўлов балансини қуриш, жорий операциялар счёти бўйича капитал ва молиявий операциялар счёти бўйича йиғма позицияларни ажра-тиб кўрсатиш, хатоларни ва ўтказиб юборишларни, шунингдек умумий балансини тузиш;

б) мамлакатнинг хориждаги давлатлар билан иқтисодий ва молиявий муносабатларидаги ўзгаришларни таҳлил қилиш.

Тўлов балансини қуриш чоғида алоҳида позициялар олдига қўйилган мусбат ёки манфий белгиларга эътиборингизни қаратиш. Тўлов балансини тузишда позициялардаги хатолар ва ўтказиб юбо-ришлар қиймати белгилабган.

6.4. Тошпириқ

Жорий операцияларнинг сўтини (кредит-дебит-сальдо шаклида) тузинг. Алоҳида қилиб: а) савдо балансини; в) хизматлар балансини, СО даромадларни, д) жорий трансфертларни тузинг АҚШ долларни ҳисобида):

		Олинган	Ўтказиб берилган
1	Давлат хизматлари	13,4	20,5
2	Бошқа инвестициялардан даромадлар	49,9	87,3
3	Бевосита ва портфель инвестициялардан даромадлар	0,2	74,1
4	Компьютер ва информацион хизматлар	0,7	5,1
5	Меҳнатга ҳақ тўлаш: норезидентлар томонидан резидентларга тўланган резидентлар томонидан норезидентларга тўланган	210,* 9,1*	
6	Бошқа хизматлар (1,4,7,8,9,10,11,12 моддаларда кўрсатилган хизматлардан ташқари)	69,9	133,4
7	Суғурта хизматлари	2,1	3,2
8	Қурилиш хизматлари	21,6	32,3
9	Транспорт хизматлари	119,2	216,6
10	Туризм	75,8	97,5
11	Алоқа хизматлари	18,7	5,0
12	Модия хизматлари	6,4	17,9

III БЎЛИМ

Бир типи топшириқларни ечиш юзасидан услубий кўрсатмалар топшириқлар ва жавоблари

1 БОБ

1.5. Топшириқ

а) 300; б) 0,75; в) 2904 г) 415

1.6. Топшириқ

Нодавлат корхоналар бўйича (бошқа топфадаги хўжаликлар бўйича бўлгани каби) қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ялли ишлаб чиқарилиши принципи жиҳатидан олиб қаралганда 1 бобга берилган методик тушуштиришларга мувофиқ аниқланади. Мисол тариқасида кўрсатиб ўтилган корхоналарни ялли ишлаб чиқариши = $(854+72+243+23++9)+0,35+2,8+(98+66+29+8 \quad 4)++76+28+27+8 \quad 2+1,6+1,2+1,2=1211+2 \quad 8+201,4+176+2,8+28+8 \quad 2+1,6+1,2+1,2+1,2=163,55$

1.7. Топшириқ

Капитал сармояларнинг ётқизилиши (бу ўринда номолиявий активларга ва фақат янги объектларга сарфланиши назарда тутилди) қурилиши тугалланган объектларнинг ишга туширилиши ҳажмига плюс тугалланмаган қурилишлар қийматининг ўзгаришига тенг бўлади, яъни $15000+(420-120)=15300$. Қурилиши маҳсулоти (ялли чиқариши) қурилиши тугалланган объектларнинг ишга туширилишининг ҳажми йнғиндиси (жиҳозлари, транспорт воситалари ва шу кабиларсин), бинолар ва ишоотларни капитал таъмирлаш, тугалланмаган қурилишдаги ўзгаришлар ва поёнига етказилмаган қурилиш ишлари йнғиндиси сифатида ёки қурилиш-монтаж, лойиҳалаш-тадқиқот ва бошқа қурилиш хусусиятидаги ишларнинг йнғиндиси сифатида, биноларнинг ва ишоотларнинг капитал таъмири суммаси сифатида (агарда капитал таъмирлаш қурилиш ишлари ҳажмига кирмаган бўлса) ва поёнига етказилмаган қурилиш ишларидаги ўзгаришлар йнғиндиси сифатида аниқланади. Қурилишнинг ялли чиқариш маҳсулотини ҳисоблаб топширининг икки усули назарий жиҳатдан айни бир натижаларни беради.

1.8. Топшириқ

1 бобга берилган услубий изоҳга қаралсин. Савдо маҳсулотининг ўзини суръати (шу жумладан чақана савдонинг ҳам) товар ай-

ланмасининг ўсиши суръати билан (табئيки чакана товар айланмасининг ўсиши билан ҳам тенг қилиб олинishiга эътиборни қаратмоқ даркор. Бунинг учун жорий нархлардан иборат бўлган товар айланмасини доимий нархларга (базиc даврисиз) қайта ҳисоблаб олмақ зарур, бунинг учун эса амалдаги нархлардаги товар айланмаси тўғрисидаги маълумотларни амалдаги нархлардаги чакана нархлар индексига бўлиш керак бўлади. Бизнинг мисолимизда $14500/120\% \cdot 100\%$, бу эса 12083га тенгдир:

1.9. Топшириқ

1 бобга берилган методик шарҳга қўшимча равишда диққатингизни қуйидагиларга қаратмоқчимиз: бозорга боғлиқ бўлмаган чиқариш тегишли бюджет ёки потижорат ташкилотларининг жорий харажатлари бўйича, асосий жамғармаларнинг истеъмолни (амортизация) ҳам қўшган ҳолда жорий харажатларга кўра баҳоланади. Суғурта ташкилотларининг чиқариши масала шартига кўра суғурта мукофотлари билан суғурта қоллоқлара ўртасидаги фарқ кўринишида аниқланади. Бу ҳолда майда корпорацияларга бирлашмаган корхоналарнинг даромадлари тўласича моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги ялпи чиқаришга олиб борилган.

Жавоблар: а) 709; б) 660; 280; 380; в) оралиқ истеъмол: 385; 143; 242; ялпи қўшилган қиймат: 275; 137; 138; соф қўшилган қиймат: 119; 85; 34; г) 340; 184; д) 355; 199.

1.10. Топшириқ

1. Вариант

1) тармоқ сатҳида ишлаб чиқариш счетлари ва даромадларнинг ҳосил бўлиши счетлари чиқариш ва қўшилган қиймат асосида нархларда ҳисоблаб чиқарилган тақдирдагина тузилади:

2) макросатҳда ишлаб чиқариш смети ЯИМ кўрсаткичи шировард харидор (шировард фойдаланиш шировард истеъмол) нарҳида ҳисоблаб чиқарилган келиб чиққан ҳолда кўрилади.

3) бирламчи тақсимот ва иккиламчи тақсимот счетлари шакллантирилаётганда «Уй хўжалиги» сектори учун ихтиёрда-

ги даромаддан фойдаланиш счёти «Уй хўжалиги» резидент - birlik деб қабул қилинади.

II вариантда қуйидагиларга эътиборни қаратиш муҳимдир:

Ишлаб чиқариш усулида ЯИМни ҳисоблаб чиқаришда ораллиқ истеъмол мазкур операция амалга оширилган (хом ашёларнинг ва материалларнинг обмордан ишлаб чиқариш жараёнига келиб тушган) пайтдаги нархларда, яъни «холдинг даромадсиз» баҳоланади. ЯИМ тақсимлаш усули билан ҳисоблаб чиқарилган тақдирда меҳнатга ҳақ тўлаш мазкур давлат ҳудудидаги резидентларнинг ҳам, норезидентларнинг ҳам меҳнатга ҳақ тўлашига қўшилади, яъни фойда эса қўшилган қийматнинг умумий миқдори билан меҳнатга тўланган ҳақ суммаси ўртасидаги ва ишлаб чиқаришдан ундириладиган бошқа солиқлар суммаси ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади (нетто, яъни бошқа субсидиялар чегириб ташланганидан кейин аниқланади);

Масала шартига кўра айрим ҳолларда ЯИМни пировард фойдаланиш усулида баҳолашда ҳисобот даврида хусусий захиралар ҳисобидан олинган хом ашё ва материаллардан фойдаланилган (яъни аввалги даврларда жамғарилган захиралардан ишлатилган) шундай экин моддий айланма воситаларнинг захиралари озайтган:

2) миллий даромадни аниқлашда ажнабий ишчилар олган пул даромадларини ватанларига юборганлар, яъни мазкур бирламчи даромадлар чиқиб кетган деб фараз қилинади (яъни миллий даромад соф миллий даромаддан асосий жамғармалар истеъмоли қийматига кўриб чиқиладиган давр амортизацияси қийматига оз бўлади)

3) уй хўжаликларининг жамғармалари (ихтиёрдаги даромад билан пировард истеъмолга қилинадиган харажатлар ўртасидаги фарқ сифатида) резидент birlikларга таалуқли бўлади.

Ҳисоб китоблардаги изчиллик алоҳида мисолларда келтирилади:

1 мисол. А тармоқлари бўйича фойданинг ҳисоб-китоби.

Макроиқтисодий ҳисоб китобларда фойда даромадларининг ҳосил бўлиши счётида аниқланади. Ресурс қисмида яъни қўшилган қиймат ўз навбатида яъни чиқиш билан $(600+500) \cdot 1,25=1000$ млрд сўм) ва ораллиқ истеъмол ўртасидаги (300 млрд сўм) яъни 700 млрд сўм $(1000-300=700)$ фарқ сифатида аниқланади. Фойдала-

нишда - бевосита, сальдоланмаган кўрсаткичлар: меҳнатга ҳақ тўлаш (350) ва ишлаб чиқаришдан ундириладиган бошқа солиқлар, нетто (120; «жим бўлиш бўйича» субсидиялар полга тенг қилиб олинади); сальдолловчи позиция - фойда 320 млрд.сўмга тенг (700-350-120=230).

2 мисол. Б тармоқ корхоналаридаги моддий айланма воситалар захираларининг ўзгариши ҳисоб-китоби.

Захиралар ўзгаришининг баҳоланишига «холдинг даромади» таъсир қилади. Инфляциянинг активлар миқдорига ўтказадиган таъсирини бартараф қилар эканмиз А тармоқда олинган хом ашё ва материаллар захиралари 1000 млрд.сўмга озайганини аниқлаймиз ($500 - 500 * 3 = -1000$). Бундан ташқари Б тармоқнинг омборхоналарида сақланаётган хом ашё, материаллар ва ёқилғи захиралари ҳисобот даврида ишлатиш натижасида 100 млрд.сўмга озайган. Шу тариқа ялпи жамғарманинг бир қисми сифатидаги айланма моддий воситалар захираларининг ўзгариши Б тармоқ бўйича = 1100 млрд.сўм [$-100 + (-100) = -1100$]

Жавоблар:

ЯИМ = 2770 млрд.сўм; ялпи миллий даромад = 2520 млрд.сўм; соф миллий даромад = 2040 млрд.сўм.

1.11. Топшириқ

I бобга берилган услубий изоҳга қарасин. Иқтисодий самарадорлик кўрсаткичларини таққослама таҳлилдан ўтказиш, иқтисодий самарадорликка динамик омилларнинг таъсирини олиш мақсадида ҳар-якки йилдаги кўрсаткичлар (1992 ва 1993 йиллардаги, 1993 ва 1994 йиллардаги ва ҳ.к. ёки 192 ва 1997 йиллардаги кўрсаткичлар) ишлатилиши мумкин. Жамғарманинг маҳсулдорлиги (ЖМ) ва жамғарма билан қуролланганликнинг (ЖҚ) меҳнат унумдорлигига ўтказадиган таъмирини қуйидагича аниқлаб билиш мумкин:

Жамғарманинг меҳнат унумдорлигига таъсири.

$$\% = \frac{\text{ЖМ ҳисоб. ЖҚ жорий} - \text{ЖҚ база} * 100\%}{W \text{ ўсиш (умумий)}}$$

Жамғарма билан қуролланганликларнинг меҳнат унумдорлигига таъсири = 100% - жамғарма маҳсулдорлигининг меҳнат унумдорлигига таъсири.

Бунда ЖМ ҳисоб - жамғарманинг маҳсулдорлиги (ЯИМ: асосий жамғармаларнинг ҳисобот йилидаги ўртача йиллик қиймати).

ЖК жор ва ЖК база - меҳнатнинг жамғарма билан қуролланганлиги (асосий жамғармаларнинг ўртача йиллик қиймати: иш билан банд кишиларнинг ўртача йиллик сони);

Ҷеиш (умумий) - меҳнат унумдорлигининг умумий Ҷеиш (ЯИМ хис/хис - ЯИМ баз/М баз).

2 БОБ

2.1. Тошвириқ

1 ва 2 бобларда келтирилган товарлар ишлаб чиқарувчи корхоналар туруҳи мисолидаги услубий тушунтиришларга қаралсин. Тошвириқни ечишдаги изчилликни кўрсатамиз, бунинг учун даставвал чиқариш (ялли чиқариш) аксарият ҳолларда асосий нархларда баҳоланади ва шунда маҳсулотлардан ундириладиган ҳар қандай солиқлар, шу жумладан импорт товарлардан ундирилиши зарур бўлган солиқлар чиқариб ташланишини (аксинча маҳсулотларга, шу жумладан импорт маҳсулотларга субсидиялар қўшилишини) эслатиб ўтамиз: ишлаб чиқарувчиларнинг нархлари билан боғлиқ ҳолда маҳсулотлардан ундириладиган кўп турдаги солиқлар инобатга олинади (ЖКС - қўшилган қиймат солиғи ва импорт солиғи истисно этилади), лекин маҳсулотларга бериладиган субсидиялар қўйилмайди:

а) чиқариш (ялли чиқариш) эътибор беринг - активлари сойтидан олинадиган даромадлар ишлаб чиқариш фаолияти натижаси эмас, балки активлар шаклини ўзгартиришдир.

-асосий нархларда $220 - (40+3.5+2) = 220-45,5 = 174.5$;

-ишлаб чиқарувчилар нархларида $= 220 - 40 = 180$.

б) Ораллиқ истеъмол (ерга солинадиган ижара тўлови ишлаб чиқаришдан ундириладиган солиқ сифатида, аниқроқ қилиб айтганда ишлаб чиқаришдан олинадиган бошқа солиқ сифатида қурилишини назарда тутиш ва ораллиқ истеъмолга қўшилмаслигини, патентларни ва лицензияларни харид қилиш билан боғлиқ харажатлар

эса оралиқ истеъмол унесури сифатида кўрилушини назарда тутмоқ даркор) = 145,1 [(150-15) + 2 + (2+1,8)+3+0,6+0,6+0,1]

в) Кўшилган қиймат:

-ялини кўшилган қиймат = 29,4 [174,5 - 145,1]

-соф кўшилган қиймат = 21,4 [29,4 - 8]

г) ёлланма ишчи-хизматчилар меҳнатига ҳақ тўлаш = 45,3 [30+6+1,5+4+0,7+1,8+1,0+0,3] шу жумладан:

-иш ҳақи = 37,3 [30+1,5+4+1,8];

-иш берувчиларнинг иктимойй суғуртага амалда қилган ажратмалари=6;

-иктимойй суғуртага қилинган ажратмаларнинг шартли ҳисоб китоби=2 [1+0,7+0,3].

Ишлаб чиқаришдан ва импортдан ундириладиган солиқ=55,5 [40+4+3+3,5+2+3],

Шу жумладан:

-маҳсулотга солинадиган солиқлар = 45,5 [40+3,5+2];

-ишлаб чиқаришдан ундириладиган бошқа солиқлар = 10[3+4+3].

Ишлаб чиқариш ва импорт субсидиялари = 3,2 [2+1,2], шу жумладан:

-маҳсулотлар субсидиялари (бу ерда: ишлаб чиқаришга нархларини таннархдан паст белгиланганлиги учун зарарларни қоплаш) = 2;

-ишлаб чиқаришга бошқа субсидиялар (бу ерда: ногиронларнинг меҳнатида фойдаланганлик учун бериладиган давлат компенсациялари) = 1,2

е) Мулкдан олинадиган даромадлар:

-олинганлари = 2,5

-ўтказиб берилганлари = 4,5

ж) Жорий трансфертлар:

-олинганлари = 1,0

-ўтказиб берилганлари 7,7

з) Капитал трансфертлар:

-олинганлари 12

-ўтказиб берилганлари 2,5

в) моддий ишлаб чиқарилган активларнинг ялпи жамғармаси = 13, [(5+6+1-1-3-2.5) + (14-10)+(4.5)+30-25], шу жумладан:

-асосий капиталнинг (асосий жамғармаларнинг) ялпи жамғармаси = 5,5 [-3+5+6-2,5]

-моддий айланма маблағларнинг захиралари ўзгариши = +8 [(14-10)+14.5) + (30-25)] номоддий активларнинг жамғармаси 5ни ташкил қилган.

2.4. Тошшириқ

2 бобга берилган услубий изоҳга қаралсин. Кўп ҳолларда «Уй хўжалиги» сектори орқали ўтадиган операцияларнинг қандай аке этишини кўрсатамиз (кўрсатилган секторга тегишли бўлган «Г» устунига урғу берилган жадвал чизмасини шу ўринда такрорлаймиз):

	А	Б	В	Г		Д	Е	Ж
	1:2	1:2	1:2	1	2	1:2	1:2	1:2
I	400			ишлатиш 150 50 250		50	450	450
II				300 200				
III			200 15	15	200) 20)		20	
IV		255		255				
V				720	720			

«Г» устун бўйича («Уй хўжалиги») ўиндаги ресурс қисми иш-лаётган студентларнинг иш ҳақи ҳисобидан (300), ишлаётган аҳо-лининг бошқа тоифалари иш ҳақи ҳисобидан (200) шаклланади. II сатрнинг (бирлашган даромадлар билан операцияларнинг) кес-шида; стипендиялар (200) ва грант (20) - III сатрнинг (қайта тақ-симловчи операциялар)нинг кесшида. Ҳаммаси бўлиб 720 (V сатр «Жами»). Айни шу суммани V сатрнинг «Г» устунининг чап қисмида ишлатишда кўрсатиш даркор.

Сўнгра фактик харажатлар миқдори аниқланади. V 465 [150+50+20+15]га тенг бўлади. Даромадларнинг қолган қисми [255 = 720 - 465] депозит сче­тига келиб тушган. Бу рақам устуннинг кесилган жойида (унинг чап қисмида - ишлатишда) ва IV сатрнинг (молиявий қуро­лар, яъни воситалар билан операциялар) кесилган жойида кўрсатилади.

Кейинги босқич - корреспонденцияланадиган сче­тлар бўйича, яъни ёзишмалар олиб бориладиган ҳисобварақлар бўйича, операцияларни разноска қилиш, ўни тегишли ўринларга кўчиришдир.

Аҳоли томонидан истеъмол қилинадиган мамлакатда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар [150+250=400] номолиявий корхоналар томонидан ишлаб чиқилган ва реализация қилинган («А» «Номолиявий корхоналар устунининг товарлар ва хизматлар билан операциялар сатри билан кесил­шидиган катаннинг ресурсе қисмида).

Аҳоли томонидан истеъмол қилинган импорт (50) «Қолган олам» сче­тларидан бирида («Е» устунининг I сатр билан - ресурслар сифатида кесилган катанда, яъни сче­тининг ўнг қисмида) ўз аксини топган. Шу тариқа I сатр балансланади: жами ресурслар 450 [400+50] ва сарфланган ресурслар ҳам 450 [150+50+250]:

Студентлар томонидан тўланган солиқлар (15) III сатр (қайта тақсимот операцияларининг) ва «В» («Давлат ташиқлотлари») устуни кесилган катанда - ресурслар қисмида аксини товади, фойдаланишда эса - бюджетдан студентларга тўланган стипендиялар суммаси акс эттирилади (200).

Аҳолининг пул маблағларини банклардаги депозит сче­тларга ўтказишлари (255) молиявий воситалар, яъни қуро­лар билан операцияларда «Молиявий муассасалар» сектори бўйича - ресурсе қисмида акс эттирилади.

Масала ечимининг якуний қисми иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари бўйича қолган информацияларни акс эттириш ва тегишли катанларда корреспонденцияланадиган позицияларнинг ўтказмаларини расмийлаштириш билан боғлиқдир. Жамловчи сатр ва жамловчи устун бўйича баланслаш бир ёқлама

шартли мисолда келтирилган матрица шаклидаги ечеглар тизими тўғри қурилганлигини аниқлатади.

3 БОБ

3.1. Топшириқ

3 бобга ва 3.1. топшириққа берилган услубий тушунтиришга қаралсин. Мазкур топшириқ мисолда бажариладиган ҳисоб-китоблар изчиллигини кўрсатамиз. Икки тенгламалардан иборат тизими қурамиз (X_1 ва X_2 ноаниқ):

$$0,2 X_1 + 0,5 X_2 + 80 = X_1$$

$$0,3 X_1 + 0,4 X_2 + 20 = X_2$$

2.1. тенгламасининг икки қисмини 1.2. тенгламасига кўпайтирамиз. Натижада тенгламанинг (1) қуйидаги модификациясига эга бўламиз:

$$0,96 X_1 - 0,6 X_2 = 96 \quad (3.1)$$

$$-0,3 X_1 + 0,6 X_2 = 20 \quad (3.2)$$

3.1. ва 3.2. тенгламаларни жамлашда қуйидаги тенгламани ҳосил қиламиз:

$$0,66 X_1 = 116$$

$$\text{Шунда } X_1 = 175,8 \quad (116 : 0,66)$$

$$X_2 = 121,2 \quad [20 + 0,3 X_1 : 0,6 = (20 + 52,74) : 0,6]$$

Шу тариқа иқтисодиёт бўйича бир бутун ҳолдаги йиғилган маҳсулот ($X_1 + X_2$) тенг бўлади 297 ($175,8 + 121,1$). ЯИМ (масала шартига кўра ($V_1 + V_2 = 80 + 20 = 100$)) ялпи чиқариш ($100 / 297 * 100\%$)дан 33,7%ни ташкил қилади.

Оралиқ истеъмол жами маҳсулот ва ЯИМ ўртасидаги фарқ билан ($227 - 100 = 127$) аниқланади. ЯИМ оралиқ истеъмолга нисбатан 1,5 мартага ($297 / 197$) кўп.

3.4. Топшириқ

3 боб 3.4. топшириққа берилган услубий кўрсатмаларга қаралсин. Эътиборингизни 3.1. топшириқдаги ноаниқлар сифатида иқтисодиётнинг биринчи ва иккинчи тармоқлари (X_1 ва X_2) жами маҳсулоти эмас, балки ЯИМ (V_1 ва V_2)нинг таркибий қисмлари амал қилади.

Тенгламалар шаклини тузамиз:

$$a_{11} X_1 + a_{12} X_2 + V_1 = X_1; \quad (1,1)$$

$$^*21^*X_1 + ^*22^*X_2 + V_2 = X_2; (1,2)$$

$$X_2 = 3(X_{11} + X_{21}) = 3(^*11^*X_1 + ^*21^*X_1) = 3(0,2X_1 + 0,3X_1) = 3*0,5X_1 = 240.$$

Мавжуд информациялардан келиб чиққан ҳолда (1,1) ва (1,2) тенгламаларни икки тенгламалардан таркиб топган янги тенгламалар тизимига айлантирамиз:

$$0,2 X_1 + 0,5X_2 + V_1 = 160; (2.1)$$

$$0,3 X_1 + 0,4X_2 + V_2 = 240; (2.2)$$

(2.1) тенгламасидан

$$V_1 = 160 - 0,2*160 - 0,5*240 = 8$$

(2.2) тенгламасидан

$$(2.3) V_2 = 240 - 0,3*160 - 0,4*240 = 240 - 48 - 96 = 96$$

Шунда ЯИМ = 404 (8+96); ялпи чиқариш (400 = 160 + 240) ЯИМдан 3,85 марта кўп; ЯИМ оралиқ истеъмолдан 2,85 марта кам (104 қарши 296га 296 = 32 + 48 + 120 + 96)

3.5. Топшириқ

3 бобга ва 3.4. топшириққа берилган услубий кўрсатмаларга қаралсин.

Жавоблар: а* ЯИМ=5465,6; ялпи чиқариш ЯИМдан 3,66 марта кўп (2000/5465,6); оралиқ истеъмол ЯИМдан 2,66 марта кўп (14534,4/5465,6) б) агар маҳсулот бирлигига қилинадиган харажат кўпайдиган бўлса ($^*21 = 0,25$ дан $0,30$ гача; $^*22 = 0,35$ дан $0,40$ гача), унда ЯИМ ҳажми 1,5 марта қисқаради [5465,6 (ЯИМнинг эски баҳоси)/3534,4 (ЯИМнинг янги баҳоланиши)]. ЯИМнинг янги қиймати (3534,4) тенгламалар тизими асосида [3.4. топшириғидаги (1.1) ва (1.2) тенгламалар тизими асосида] янги параметрлардан - бевосита харажатларнинг янги коэффициентларидан фойдаланган ҳолда аниқланади.

4 БОБ

4.2. Топшириқ

4 бобга берилган услубий тушунтиришларга қаралсин.

Жавоблар:

- а) иқтисодий фаол аҳоли сони 640
 - б) меҳнат ресурслари сони 800
 - в) меҳнат ресурсларининг фаол аҳолига нисбати 1,25
 - г) ишсизлик даражаси:
- 1-чи вариантда 6,25%
- 2-чи вариантда 5%

4.4. Топшириқ

4 бобга берилган услубий тушунтиришга қаралсин. Бу тишдаги топшириқлар баланс усули асосида ечилади. Умумий тенгликда қуйидагилар бўлиши мумкин: даврнинг (йилнинг, чоракнинг ва ҳ.к.нинг) бошланишига (меҳнат ресурсларининг, иқтисодий фаол аҳолининг, иш билан банд бўлган аҳолининг ва ҳоказолар сони, кўриб чиқиладиган ораликдаги вақт мобайнидаги кўпаявчи ёки озаювчи) кўрсаткичлар + механик чиқиб кетиш = давр охирига бўлган бўлган миқдор. Бирмунча жамланган ҳолда балансдаги тенглик қуйидаги кўринишга эга бўлади: даврнинг бошланишига бўлган сон, миқдор + табиий ўсиш + механик ўсиш = даврнинг охиридаги сон, миқдор.

Бу ҳол учун «гибрид» (яъни «дурагай») вариантни қўллаш қулайроқдир: йиллик ўсиш = табиий ўсиш + механик тўлиш - механик чиқиб кетиш. Топшириқнинг бундай ечими қуйидаги тенгламага асосланади: механик чиқиб кетиш. Механик тўлдириш тенг минус 1,92 млн.киши (йиллик ўсиш = 2,0 млн.киши; табиий ўсиш = 0,08 млн.киши; механик чиқиб кетиш = 0,16 млн.киши). Механик тўлиб туриш коэффициенти минус 24 промиллени ташкил қилган ($1920000/80000000*1000 = 24\%$).

4.7. Топшириқ

4 бобга ва 4.4. топшириққа берилган услубий тушунтиришга қаралсин. Меҳнат ресурсларининг сони = $100,0 * 0,6 - 5,0 + 2,5$ млн. = 57,5 киши.

Иқтисодиётдаги банд кишилар сони 42,51 млн.киши

(9,51+6,60+2,60+3,15+0,66+10,10+0,98+1,73+2,40+0,90+2,38+1,50);

Аҳолининг иш билан бандлиги коэффициенти = 0,739 (42551/57,5);

Максимал даражадаги киши/куннинг иплатилмай қолган қисми $(42,51 \cdot 240 - 9928 = 10202,4 - 9928)$ (9928 киши кун амалда иқтисодиётнинг барча тармоқларида сарфланган);
 иш вақти жамғармасидан имкон қадар кўпроқ фойдаланиш даражаси бутун иқтисодиёт бўйича $= 0,97$ ($9928/10202,4$).

5 БОБ

5.1. Тошпириқ

2 ва 5 бобларда берилган услубий тушунтиришларга қаралсин. Мазкур топшириқ активлар ҳаракатланиши кўрсаткичларини ўлчашнинг ҳозирги замон методологияси хусусиятларининг аке этипи жиҳатидан кўриб чиқиши мумкин. Бу орада қуйидагиларга эътибор бермоқ даркор:

а) МСТ концепциясига мувофиқ макроиқтисодий ҳисоб-китоблар тизимидаги операцияларга баҳо бериш касса асосида эмас, балки ҳисоблаб қўйиш усулида амалга оширилишига;

б) агар қарз ҳисобот даврининг ўзида юзага келиб, шу даврнинг ўзида узиладиган бўлса, қарзларнинг юзага келиши ва тугатилиши бўйича операциялар қайд этилмайди.

5.2. Тошпириқ

5 бобга берилган услубий тушунтиришга қаралсин.

Жавоблар:

а) йилнинг бошланишига: 378 ва 945 (масала шартига кўра); йилнинг охирига: 400 ва 960 (охирги рақам агарда харажатлар капитал қўйилмаларга қилинган бўлса).

Б) йилнинг бошланишига: 283,5; 708,75;

йилнинг охирига: 291,8; 662,53

Ҳисоб-китобдаги изчиллик қуйидагича:

$708,75 + 60 + 14 - 5,92 - [12\% \cdot (960 + 945) / 2 \cdot 100\%]$
 $= 708,75 + 60 + 14 - 5,92 - 12\% \cdot 952,5 / 100\% = 775,83 - 114,3 = 662,53.$

В) $46,68 = 12\% \cdot [(378 + 400) / 2 : 100\%]$;

$97,16 / 12\% \cdot 0,85 / 100\% = 0,102$, сўнгра $0,12 \cdot (945 + 960) / 2 = 0,102 \cdot 952,5$;

г) $6,25 = 60 / 960 \cdot 100\%$;

$4,76 = 45 (945 \cdot 100\%)$;

$$31 = 100\% \cdot 662,53/960 * 100\% = 100\% - 69\ 469 = 100\%$$

31.

6 БОБ

6.1. Тошпирик

6 бобга берилган услубий тушунтиришларга қаралсин.

Жавоблар:

а) 1995 йил учун - 15850, 12890, 26740;

1996 йил учун - 19750, 17570, 37320.

Б) 1998 йил учун 1995 йил нархларида - 16492,3; 13228,7; 29721.

Базис қилиб олинган йилга тегишли амалдаги нархларда ҳисобланган маълумотлар физик ҳажмдаги индексга кўпайтириб олинган экстрополяция усули ишлатилади. Масалан, норезидентлар томонидан резидентларга кўрсатилган хизматлар 1995 йилда 830 млн. шарли пул бирлигини, жисмоний ҳажм индекси (1998 йилнинг 1995 йилга нисбати) - 105%ни ташкил қилган, шундан келиб чиққан ҳолда 1998 йилда кўрсатилган хизматлар импорти доимий нархларда (қийёслаш учун база сифатида 1995 йилдаги нархлар қабул қилинган) 871,5 млн. шарли бирликни ташкил қилган (830-105%/100%).

Шу тариқа физик ҳажм индекслари тенг бўлганлар:

Экспорт - 104,1% [16492,3/15850*100%]

Импорт - 102,6% [13228,7/12890*100%]

Ташқи савдо айланмаси - 103,4% [29721/28740 x 100%]

в) экспорт-импорт, ташқи савдо айланмаси динамикасига таъсири физик ҳажмнинг ва нархларнинг ўзгариши қуйидаги тенгламага мувофиқ ўлчанади:

$$I_{pq} = I_q * I_p$$

Бунда I_{pq} - қиймат индекси, I_p - нархлар индекси

Тошпирик шартларига мувофиқ товарлар ва хизматлар қуйидагиларни ташкил қилган:

товарлар ва хизматлар экспортининг I қиймати

$$19750/15850*100\% = 124,6\%$$

товарлар ва хизматлар экспортининг I физик ҳажми

$$16492,3/15850*100\% = 104,1\%$$

экспорт маҳсулотига I нарх ва экспорт хизматларга тарифлар баробар товарларнинг ва хизматларнинг I қиймати ва товарлар ва хизматлар экспортининг I физик ҳажми нисбати-га тенг, яъни $119,7\%/124,6/104,1*100\%$

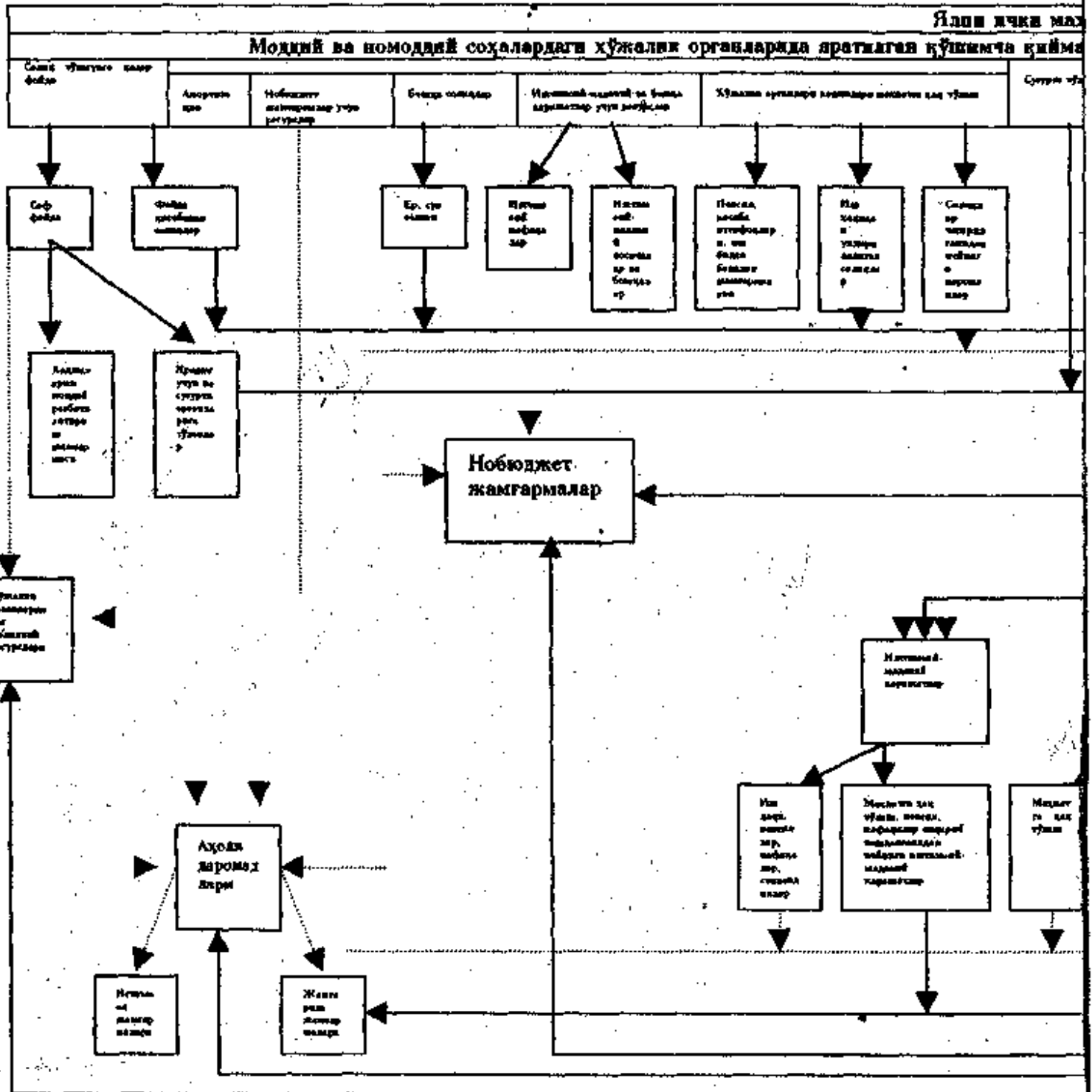
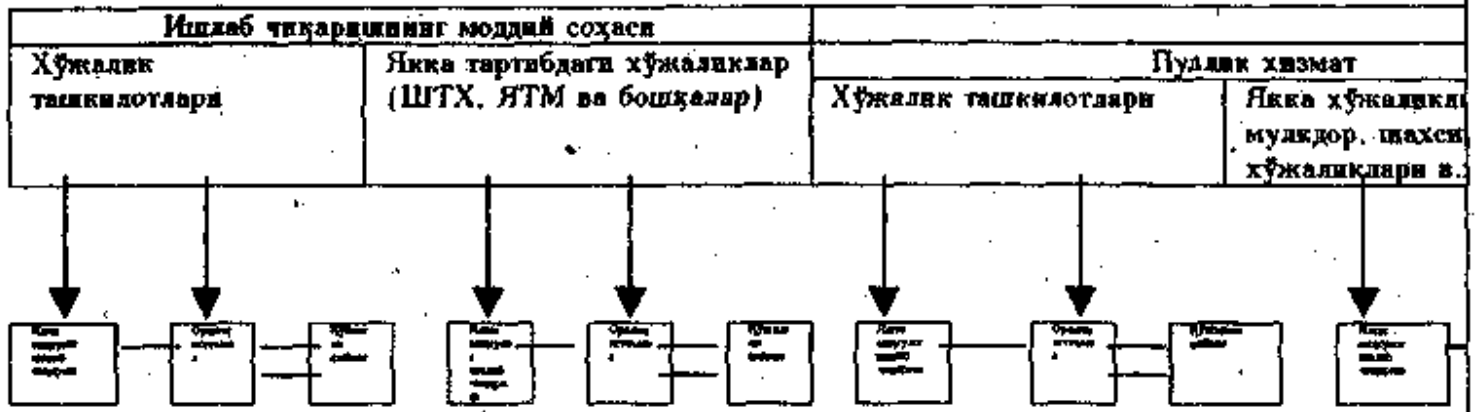
6.3. Тошпириқ

6 бобга берилган услубий кўрсатмаларга қаралсин.

Жавоблар (базиc даври учун):

Жорий операциялар смети = - 4247, шу жумладан савдо баланси (товарлар баланси) - 2517, хизматлар баланси = - 2175, даромадлар = - 394, жорий трансфертлар = + 839

Капитал ва жисмоний операциялар билан операциялар смети = - 3458, шу жумладан капитал билан ўтказилган операциялар смети = - 159, молиявий смети = 3618.

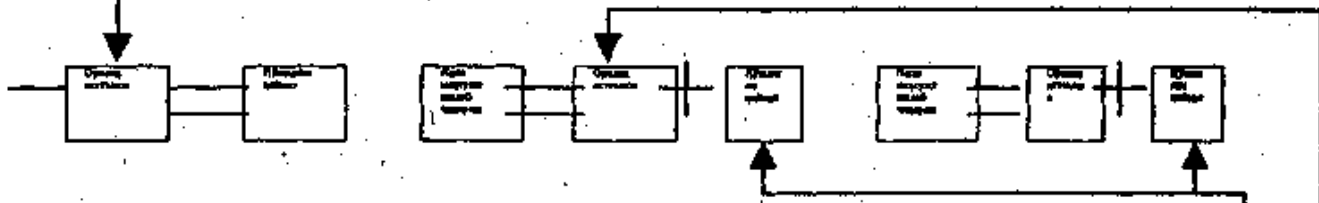
Ишлаб чиқаришнинг қомодий соҳаси

Пуласиз хизмат

р (якка
й томорқа
с.к.)

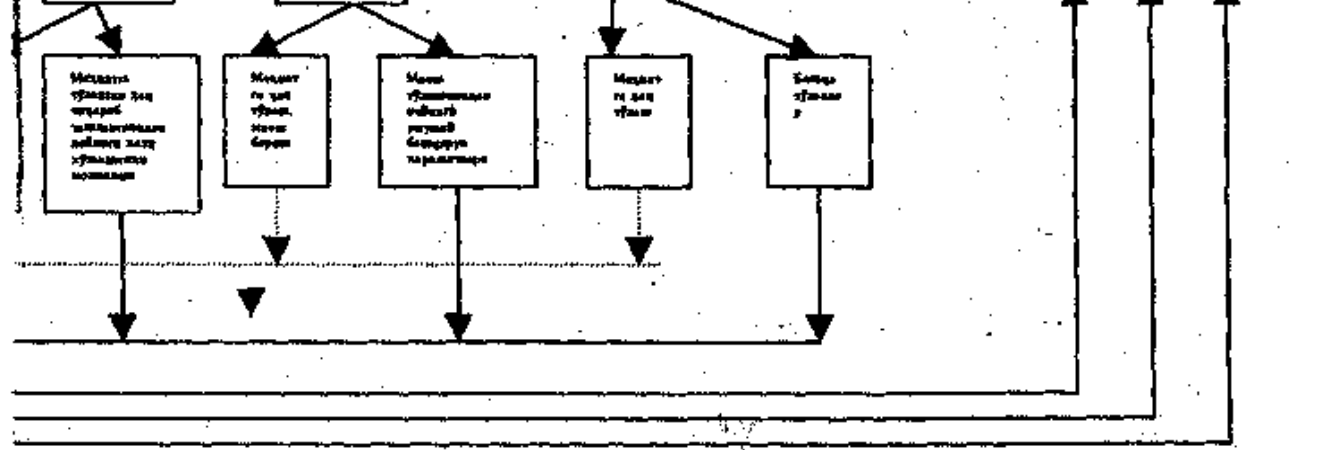
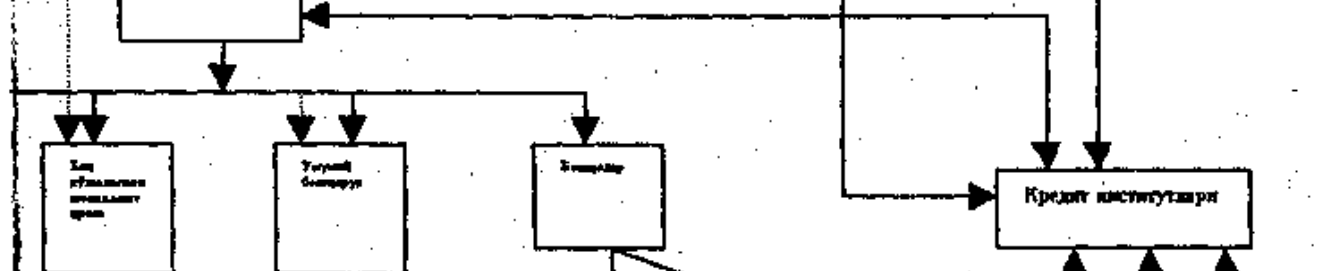
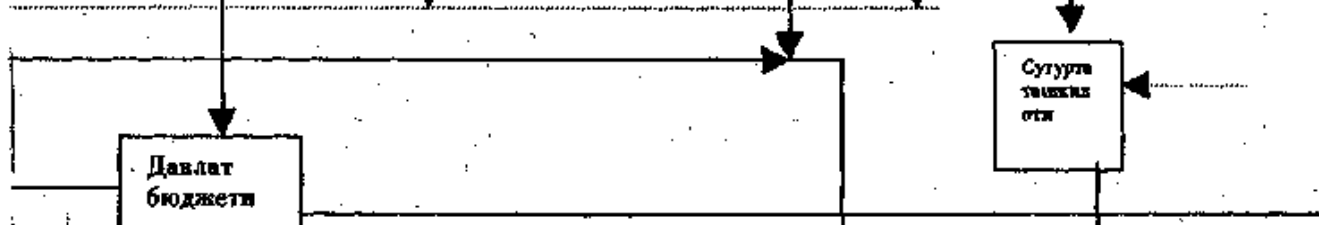
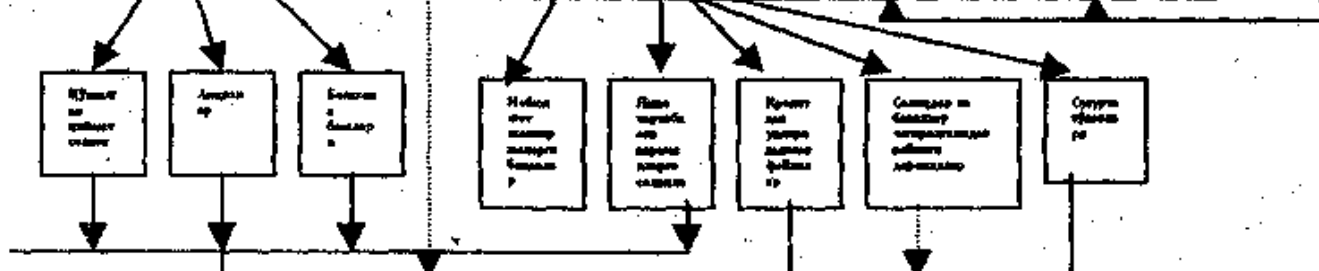
Ижтимоий маданий ва хўжалик
хусусиятидаги аҳолининг турмуш
фаровонлигидан далолат берувчи хизмат

Умумий бошқарув, ҳуқуқий
муҳофиза қилувчи, муҳофиза
органлари хизматлари

СУЛОТ

Т	Мудҳаб ва умумий тарғибот ва хўжалиқда оғишлар	Мудҳаб ва умумий тарғибот ва хўжалиқда оғишлар	Мудҳаб ва умумий тарғибот ва хўжалиқда оғишлар
Мудҳаб	Мудҳаб ва умумий тарғибот ва хўжалиқда оғишлар	Мудҳаб ва умумий тарғибот ва хўжалиқда оғишлар	Мудҳаб ва умумий тарғибот ва хўжалиқда оғишлар

М У Н Д А Р И Ж А

Сўз боши.....	3
I Бўлим. I. Миллий счетлар	
1 боб. Ялпи ички маҳсулот - миллий счетлар тизимидаги марказий кўрсаткичлар.....	14
2 боб. Миллий счетлар ўзаро бир-бирлари билан боғлиқ кўрсаткичлар тизимида.....	32
3 боб. Тармоқлараро баланс - миллий счетлар тизимининг муҳим бўлимида.....	53
II бўлим. Иқтисодий баланслар	
4 боб. Меҳнат ресурслари ва ишчи кучига харажатлар баланси.....	61
5 боб. Миллий бойлик ва асосий жамғармалар баланси.....	70
6 боб. Тўлов ва савдо баланслари.....	77
III бўлим. Бир тилли топшириқларни ечиш юзасидан услубий кўрсатмалар ва топшириқлар	
1 боб. Жавоблар.....	87
2 боб. Жавоблар.....	91
3 боб. Жавоблар.....	95
4 боб. Жавоблар.....	96
5 боб. Жавоблар.....	98
6 боб. Жавоблар.....	99
Илова: I чизма.....	101

Наманган вилоят Ибрат номли босмахонаси.
Ҳажми 60x84 1/16. 6,5 босма табақ. Газета қоғози офсет усули.
2014-буюртма. Адади 1000x52-2003 й.